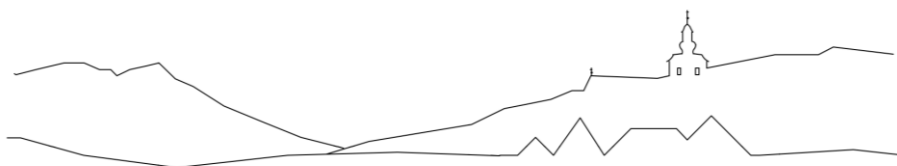

PEREMHELYZETEK

A kortárs székelyföldi építészet kritikai elemzése

PEREMHELYZETEK

A kortárs székelyföldi építészet kritikai elemzése

DLA értekezés

Kovács-Magyari Zsuzsa

2023

Témavezető: Sugár Péter DLA
Konzulensek: Major György DLA, Péterffy Miklós
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola
2023

„Az építészeti kultúra - miként általában a szellemi kultúra – nem nyugalmi állapotot jelent, hanem olyan feszültségtérként működik, amelyen belül folyamatos erőfeszítéssel kísérletezéssel hozhatók létre termékeny kapcsolatok, küzdhetők ki egyensúlyi helyzetek.”

Kerékgyártó Béla

TARTALOMJEGYZÉK

01 - ABSZTRAKT	8
02 - ELŐZMÉNYEK	9
„A kicsi szép”	10
Peremhelyzetek	11
Az értekezés felépítése	12
03 - TÁJ, RÉGIÓ, IDENTITÁS	14
A tanulmányozott tájegység rövid bemutatása	14
A táj, mint az önazonosság alapja	15
A hagyományos faluszerkezet	16
A székely lakóház	17
Csűrök, „a hátsó világ”	18
Építészeti útkeresés	20
Faluképvédelmi és településképfelújítási stratégiák	20
04 - REGIONALIZMUS ÉS IDENTITÁS AZ ÉPÍTÉSZETBEN	25
Általános elméleti kontextus	25
Régió és identitás	25
Regionalizmus	26
Peremhelyzetek kifejtése	27
„Lokális és idegen”	28
Központ és periféria	29
05 - KITEKINTÉS - ÉPÍTÉSZETI STRATÉGIÁK EURÓPÁBAN	31
Szlovén, cseh, portugál és írországi gyakorlat	31
06 - REGIONALIZMUS A ROMÁNIAI KORTÁRS ÉPÍTÉSZETBEN	35
Visszatekintés - történeti folyamatok	37
Kontextusok és átfedések az erdélyi kortárs építészetben	38

07 - KORTÁRS SZÉKELYFÖLDI ÉPÍTÉSZETI PÉLDÁK ELEMZÉSE	40
Haranglábak költészete	40
Közösségi épületek	45
Fúziók és infúziók	52
A modern hagyománya	53
Jel és jelentés a tájban	56
A gazdálkodás épületei	57
Csűrök újra értelmezése	63
Családi házak	66
Új generáció	68
08 - „ÖKO-REGIONALIZMUS FELÉ?”	73
Megújuló regionalizmus	76
Az új építészeti szemléletmód kritikája	78
09 - ÖSSZEGZÉS	81
10 - ÖSSZEFOGLALT TÉZISEK	82
11 - IRODALOMJEGYZÉK	85
12 - MESTERMUNKA BEMUTATÁSA	89
13 - FÜGGELÉK	100
Köszönetnyilvánítás	100
Nyilatkozat	101
Szakmai életrajz	102

01 - ABSZTRAKT

Doktori kutatásomban a kortárs székelyföldi építészetben kialakuló új építészeti szemléletmód tendenciáinak egyensúlyi helyzetét vizsgálom. Székelyföld földrajzi fekvésének köszönhetően - Románián belül, mint az ország közepén fekvő periféria, hazai viszonylatban, mint peremvidék - elszigetelt régióként jelenik meg a történelem során. Természeti- és épített környezeti adottságai megőrződtek, a változások lassú hullámai érintették, ellentétben a rendszerváltás utáni, illetve a 2000-es évek elején bekövetkezett, a hagyományos gazdasági- és társadalmi értékrend megváltozását eredményező folyamatoktól.

Minderre a kortárs építészet is reagált oly módon, hogy a kultúrtáji és hagyományos építészeti értékekből merített inspirációt, a korábban egységes képet mutató településszerkezeteket szerves módon folytatva. Dolgozatomban a helyi építészek egy csoportjának útkeresését mutatom be, a közös szemléletmód kibontakozását, mely a 2009-ben elkezdett faluképvédelmi programmal indult. Majd kortárs építészeti példákat elemzek, kiemelve a közös irányokat.

A kortárs székelyföldi építészet természeténél fogva regionális jellegű, kisléptékű, vidéki építészetként határozható meg. Kutatásom elméleti háttérét ezért a regionalizmus fogalmi kereteinek vizsgálata biztosítja. Regionalizmusról általában akkor beszélhetünk, amikor az identitás, a közös értékek alapján szerveződik egészzé egy regionális egység. A helyi építészek identitáskeresése, vagy saját karakter-keresése legitimálja a terület adottságait elemző regionális építészet megjelenését, ahol a tervezés alapja lehet a kultúra, a táj, a meglévő épített környezet - anyag, szerkezet, lépték, arány, működés és használat - megismerése, megértése, befogadása és újra értelmezése, a hagyományos építészet elemeit absztraháló kortárs építészet.

02 - ELŐZMÉNYEK

A témafelvetés személyes indíttatású. A műegyetemet Kolozsváron végeztem, majd pár évig szülővárosomban, Székelyudvarhelyen dolgoztam építészként. Itt rögtön szembesültem bizonyos helyi, sajátos jellegű problémákkal, de ugyanakkor kiaknázatlan adottságokkal és lehetőségekkel is, melyek ezt a földrajzilag és történelmileg is jól lehatárolható, sajátos helyzetben lévő területet jellemzik. Felmerült bennem az építészeti kultúra, a folytonosság hiánya, az irányvonalak sokfélesége, majd ráláttam azokra a törekvésekre, melyek már a hagyományokból építkező, a táji adottságokat figyelembe vevő kortárs építészeti alkotásokban megmutatkoztak.

Ezt a korszakot, a sokféleséget és identitáskeresést leginkább egy 2010-ben megjelent csíkszeredai kiadvány jellemzi, mely a térség építészeti alkotásait mutatja be a rendszerváltás óta eltelt 20 évből.¹ Ez akkor még nagyon sokszínű képet mutatott. De azóta elmondható, hogy ma már egy sokkal koherensebb karakter rajzolódik ki. Hiteles, a helyi kultúrához, adottságokhoz igazodó minőségi kortárs építészeti irányvonalak fogalmazódtak meg. Kutatásomban ezeket a jellegzetességeket elemzem sajátos összefüggéseikben, építészeti példákkal szemlélítve, valamint építészettelméleti diskurzusokba fűzve, kiemelve a kortárs székelyföldi építészet regionális - romániai és kelet-közép-európai - jelentőségét.

Értekezésem előkészítését 2022 során a NKA Építőművészet Kollégiumának alkotói támogatásával megírt kéziratom segítette, melyben eddigi kutatási eredményeim, vázlataim és szövegrészleteim összefoglalása által a kortárs székelyföldi építészet bemutatását, összefoglaló elemzését tűztem ki célul.

1.ábra: *Identitáskeresés XX. 2 évtized hargitai építészet 1990-2010*. Kiállítás katalógus

¹ *Identitáskeresés XX. 2 évtized hargitai építészet 1990-2010*. Építészeti kiállítás a Román Építész Kamara támogatásával, Csíkszereda, 2010.

„A KICSI SZÉP”

2012-ben felvételiztem a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészkarának Építőművészeti Doktori Iskolájába. A tematikus év mottója „A kicsi szép” - Ernst Schumacher nagy hatású, az **ökológiai és humán** szemléletű közgazdaságtanról szóló könyvének címe volt. A téma aktualitását az alapvetően mennyiségi és pazarlásra hajló szemlélet válsága idézte elő, mely ugyanakkor előtérbe helyezte az új kiindulópontokat kereső stratégiákat. A tematikus év során arra kerestük közösen a választ, hogy miben is rejlik a kicsi ereje. A téma felvetés szerencsésen egybeesett a Székelyföldön akkoriban zajló folyamatokkal, a helyi építészeti útkeresésével. Schumacher ökológikus szemléletét erre a szűkebb régióra lefordítva megállapítható: „A legracionálisabb gazdálkodás pedig az, ha helyi erőforrásokkal látjuk el a helyi igényeket.” (Ernst Schumacher) **Helyi erőforrás** lehet elsősorban az építész személye, egy olyan szakmai közösség kialakulása, amely hatással bír környezetére, ezáltal formálhatja a társadalmat és hozzájárul az építészeti kultúra folytonosságához. „Székelyföldön a hely szellemét leginkább a népi építészet határozza meg, emellett főként a 2010-es évektől kezdve kialakulóban van egy olyan építész-társadalom, amely lassan öntudatára ébred, és meghaladja azt a kritikus tömeget mely végül már egy sajátos arculatot alakíthat ki. Helyi anyagok felhasználásával, az erős táji jelleg figyelembevételével az adott környezetbe illő épületek megvalósításával létrejöhét egyfajta **öko-regionalizmus**, mely ennek a régiónak a sajátja lehet. Ebben a vonatkozásban a kicsi ereje az összefogásban, valamint a saját értékek felismerésében rejlik.”² A fenti sorok a felvételi témavázlatomból előrevetítik azt a folyamatot, mely az eltelt évek során beigazolódn látszik a kortárs székelyföldi építészet kapcsán. Elemzésemben az öko-regionalizmus azóta általánosan elterjedt fogalmának az érvényességét vizsgálom a térség építészetére vonatkoztatva, emellett a *kicsi szép*, mint etikai hozzáállás és mottó a székelyföldi folyamatok vezérfonala is lehetne.

„Az egyszerű regionális, lokális értékeket felmutató nagyon csendes, humánnummal telített építészet nyer. Ez ad nekünk esélyt: csupa apróságok tudnak megjelenni, mert igazi, valódi, hiteles az értékorientáltságuk.” Tövissi Zsolt³

---

² Kovács-Magyar Zsuzsa 2012. DLA felvételi témazárlat – kézirat.

³ Tövissi Zsolt szóbeli közlése, 2013. április 15., Csíkszereda. BME - ÉDI tanulmányút, beszélgetés a helyi építészekkel. Résztvevők: Szántay Zsófia, Francsics László, Kovács-Magyar Zsuzsa, témavezetők: Major György DLA, Sugár Péter DLA.

PEREMHELYZETEK

A címben megfogalmazott „peremhelyzetek” a tanulmányozott tájegység periférikus jellegére utal. A kifejezést kettős értelemben használom: egyrészt területi értelmezésben, politikai-földrajzi felosztás szerint, mint **kulturális átfedésben létező perifériák**-, másrészt, mint a **városoktól eltérő jelleget hordozó vidék** meghatározására. Mindkét szempont a kortárs székelyföldi építészet meghatározó aspektusa.

Az olyan kulturális területek, ahol többes politikai, társadalmi, vallási összetétel a jellemző gyakran Európa perifériáján helyezkednek el, régióink politikai felosztása is határmenti, perifériális pozícióba sorol, ahol bizonyos területek állami intézményei vagy a közigazgatás is, központi rendszerekhez való alkalmazkodásra kényszerít. (Simon Mariann, 2004)

Hamvas Béla szerint a határterületek olyan sokrétű helyek, ahol különleges szellemiség terem. Székelyföldön **a táj is ezt a gazdag rétegzettséget tükrözi**. Nagyléptékben maga a Kárpát-medence ilyen hely, vidékünk átmenetet alkot, tehát határterület. A **határhelyzet** két különböző minőség találkozását jelenti, **peremen lenni** pedig az újraértelmezés, az átírás lehetőségét. Ezt a mélyreható transzformációt követhetjük nyomon a kortárs székelyföldi építészetben a modern és kreatív absztrakció, valamint a különböző narratív megközelítési módok metszéspontjában.

„Úgy látszik a homogén karakterű helyek szellemileg sajátosságosan improduktívak. A sokrétű és változatos hely a szellemiség kialakulását nem akadályozza, hanem segíti. Magas civilizációk nem kövér földeken és nem egynemű tájakon alakultak ki. A geniális ember is ott fejlődik, ahol sok a hatástényező és kereszteződés. Mindig a határterületek a fontosak.” Hamvas Béla ⁴

---

⁴ Hamvas Béla: Az öt génusz. A bor filozófiája. Életünk, 1989

AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

A kutatás során egyrészt a személyes ismeretekre, helyszíni tapasztalatokra, adatgyűjtésre, tanulmányúti interjúkra és beszélgetésekre, valamint dokumentum és tartomelemzésekre, forrásanyagok, szakirodalmak feldolgozására támaszkodtam.

Az értekezés felépítése többnyire követi azt a strukturáltságot, melyet a doktori iskola tematikus évei alatt az egyénileg, valamint a kutatással szorosan összefüggő gyakorlatorientált, projekt alapú, csoportosan elvégzett alkotói és kutatói munka biztosított.

Az első fejezetben a *táj*, *régió* és *identitás* fogalmak mentén mutatom be a tanulmányozott tájegységet, a természeti- és épített környezetet, a helyi problémákat és építészeti törekvéseket, a faluképvédelmi programot, értékmentést, a fejlesztési stratégiákat, valamint ezek gyakorlati hasznát, kortárs építészetre gyakorolt hatásait.

A második fejezet az építészetelméleti diskurzusok aktualitásába nyújt betekintést a regionalizmus és identitás fogalomrendszerén keresztül a kutatási területre vonatkozóan. Az előző fejezetben ismertetett fizikai sík tanulmányozása után a peremhelyzetek elméleti kifejtése következik: mit jelent peremen lenni a szűkebb és tágabb régió viszonylatában, milyen építészeti vonatkozásai vannak központ és periféria kapcsolódásainak, hogyan jelennek meg helyi és egyetemes törekvések?

Rövid kitekintés során szomszédos országokból „ellessett” stratégiákról számolok be, melyek a székelyföldi helyzetre analógiaként felhozott példák, és nem előképnek bizonyulnak. A hagyományos építészeti formák mellett különböző hatások érvényesülnek ezeken a területeken, és mindnek közös jellemzője a globális trendek beszüremlése, azok adaptálási nehézségei, valamint a kultúra folyamatosságában bekövetkezett politikai-társadalmi szakadások nyomai.

A regionalizmus romániai történetének áttekintése után összefoglaló kritikai elemzés keretében ismertetem a kortárs székelyföldi építészet főbb képviselőit a legfiatalabb generációig, a regionális értelmezés szempontjából legfontosabbnak vélt épületek és tendenciák bemutatásával. A dolgozatban vizsgált példákat eltérő alkotói módszerek, de közös *szellemi eredő* határozza meg, megteremtve a térség építészetének természetes folytonosságát.

2. ábra: A történeti Székelyföld térképe

03 - TÁJ, RÉGIÓ, IDENTITÁS

A tanulmányozott tájegység rövid bemutatása

A mai Székelyföld a történelmi „székely székeket”⁵ foglalja magában, Erdély keleti részén, Románia középpontjában, de a Kárpátokon innen, jelenleg három megye: Hargita, Kovászna és Maros megyék területén fekszik. Domborzatának nagy részét a Keleti-Kárpátok belső vonulatai, domboságai, hegyközi medencéi és előhegységei alkotják.⁶ A térség kevésbé urbanizált része Romániának, emellett sajátos földrajzi, politikai helyzetben van: az ország közepén lévő periféria, mely a fejlődés nagy áramaiból kimaradt. A hagyományos faluképet a szegénység is konzerválta, a táj- és településszerkezetek megmaradását a települések elzártsága, földrajzi elszigeteltsége is segítette.

Általában vidékies falvak és kisvárosok alkotják a tájegység morfológiáját, dombos-hegyvidékes környezetbe ágyazva. Szorosan összefüggő és egymásra ható természeti-közösségi rendszerek alakítják a tájat és épített környezeti struktúrákat. Erősen szembeötlő és karakteres a hagyományos székely falusi tájkép, falusi porta, valamint a kisvárosok szerkezete, mely a mai napig inkább „sűrűsödik”, megtartva eredeti határvonalait.⁷ Az „archaikus világ élettere a most világa mögött megbújó ma is létező valóság” - írja Furu Árpád Udvarhelyszék népi építészete című könyvében, mindez pedig híven tükrözi a társadalmi rétegződés történetiségét, a közösségek fennmaradását, a tájhasználat, tájgazdálkodás mai napig hagyományos, történelmi tapasztalatokon nyugvó, évszázadokon keresztül kialakult rendjét.

3. ábra: grafika, forrás: Pogány-havas Kistérség, Településkép fejlesztési stratégiaterv

⁵ A székelyek közigazgatási területeit félezer éven át (1400–1876) székeknek nevezték (sedes), és ezek ugyanazt a szerepet töltötték be, mint a vármegyék. A hét fő szék: Háromszék, Csíkszék, Udvarhelyszék, Marosszék, Sepsiszék, Kézdiszék, Aranyosszék (oklevelekben így szerepel: *Siculorum septem sedium*).

⁶ Székelyföld területe 12.000 km², népessége 810.367 fő, a magyar anyanyelvűek aránya 71,72% (Nemzeti Statisztikai Hivatal, 2011-es népszámlálási adatok alapján.)

⁷ Ma már egyre jobban beépülnek a városok külterületei is, a kertvárosiasodás képe rajzolódik ki.

A táj, mint az önazonosság alapja

Székelyföld legfőbb természeti- és táji értékeit képviselik a hagyományos tájszerkezet és falukép, a vízkészletek (források és vízfolyások), valamint az összefüggő, természetközeli állapotú erdőterületek. A székely faluhoz a tájgazdálkodás-, tájhasználat miatt szervesen hozzákapcsolódik annak természeti környezete is. A székely falu a tájból nő ki, a táj morfológiája, vízrajzi és egyéb természeti adottságai, a táj használata határozzák meg az életmódot, a területek egyéni és közösségi használatát. A kisléptékű családi mezőgazdasági tevékenységnek köszönhetően a „művelt táj” a falu határain kívül, a szántókon, legelőkön át egészen az erdő határáig nyúlik. A székelyföldi kaszáló kultúra Európa legfajgazdagabb gyepek élőhelyeit hozta létre az évszázadok alatt és tartja fenn a mai napig.⁸ Ezek a **hegyvidéki tájak** kivételes természeti értéket képviselnek, közös érdek, hogy fennmaradjon ez a természetbarát földművelési forma.

Azonban a jelenlegi fogyasztói kultúra és életmód hatására a természeti-, táji- és kultúrtörténeti értékek veszélybe kerültek. A tájhasználat mai jellemzői, a változások okai a társadalmi, gazdasági folyamatokban és az értékrendben bekövetkezett változásokban gyökereznek. Jellemző a tájhoz nem illő arányok, formák, anyagok használata, ezzel együtt a hagyományos tájszerkezet felbomlása, a változatos tájhasználati módok és az épített örökség eltűnése. A szakemberek, felismerve a helyzetet, európai összefogást kezdeményeztek a táj védelmére.⁹

4. fotó: Parajdi dombhát, forrás: Parajdi sóbánya igazgatósága

⁸ A Gyimesi-hágónál 4x4 méteres területen történő botanikai felmérésben 81 növényfajt vettek nyilvántartásba, ami harmadik helyezett Európában. A gyimesi gyepeken pedig nagyjából 400 féle növényfaj él. Ezt a természeti gazdagságot az itteni kisléptékű családi mezőgazdaság tartja fenn. Hogyha a gazdák nem művelik ezeket a kaszálóréteket, akkor ezek újra be fognak erdősödni és eltűnik ez a fajgazdagság. A Pogány-havas Kistérségi Társulás természetbarát mezőgazdaság védelmi programja abban segít, hogy ez a gazdálkodás ne tűnjön el.

⁹ Az Európai Tanács 2000. október 20-án Firenzében aláírta az Európai Táj Egyezményt. A 2004-ben hatályba lépett egyezményt abban az évben tíz ország, köztük Románia is jogszabállyal erősítette meg. Azóta tovább bővült az aláíró országok köre.

A hagyományos faluszerkezet

A székelyföldi települések sajátos jellegét a hagyományos épületek és falukép határozzák meg, az azonos anyaghasználat és szerkezeti megoldások adják az utcakép egységét. A természet és az ember együttélése kifejeződik az építésben is. A faluszerkezet alapegysége a lakóház és a hozzá tartozó kiszolgáló épületek, melyek együttesen alkotják a hagyományos udvarelrendezést.

A településszerkezetek és társadalmi szervezet mélyebb megértésében segít a székely falutízesek tanulmányozása. A falutízes fontos térstruktúrát meghatározó településszerkezeti alapegység volt, első sorban letelepedéskor alakult ki, a terület védelmét hangolták össze a természeti adottságokkal. A tízes ugyanakkor a székely társadalmat alkotó sajátos önszerveződési forma volt, olyan organikus és hatékony rendezőelv, amely nemcsak a hadiszervezésben és téralakításban jelent meg, hanem az össztársadalmi feladatok meghatározásában és elvégzésében egyaránt.¹⁰ A tízesek széles körű autonómiával működtek, egymástól 100 – 500 méter távolságra helyezkedtek el, és 20 – 80 házat, családot tömörítettek magukba. Kezdetben a településrészek kis falvacskák gyanánt különültek el egymástól, majd a táj adottságaihoz igazodva alakultak ki a legkülönbözőbb morfológiájú falutípusok. A 20. század elején elkezdődött a telkek utcára merőleges darabolása, szigorú örökösödési szokásokat követve, így a falu épített szövetének sűrűsödése napjainkra városias zsúfoltsággá változtatta a falukép jelentős részét.

5. fotó: Kászonyfalva, forrás: ifj. Magyar István, 2023

¹⁰ AMBRUS Tünde 2012: *Székely falutízesek. Egy sajátos településrendszer mint a társadalmi-gazdasági tevékenység kerete*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

A településképben szintén meghatározó objektumok a szakrális emlékek. A faluközponttól, a templomtól távolabb eső tízesek általában csengettyűvel (haranglábbal) vagy kápolnával rendelkeznek, a tízesközpontokban pedig tízeskeresztek (feszületek) találhatóak, amelyek vallási üzenetükön túl szintén a tízes térbirtoklásának, egyfajta tízesöntudatnak a szimbolikus jeleként foghatók fel.

A székely lakóház

A ma fellelhető épületállomány jellegzetesen a következő kategóriák szerint osztályozható: hagyományos oldaltornácos két- vagy háromszatú házak; a '60-as, '70-es években épült, vagy akkor teljesen átépített jellegtelen, de még a falu léptékét tartó (többnyire földszintes) épületek; új és kirívó, emeletes, a faluképbe nem illő épületek; valamint kiemelt értékű lakóépületek, kúriák, középületek. Míg korábban a lakóházak mind egyformák voltak, ezzel is kifejezve a közösség összetartozását és egyöntetűségét, ma a házakat új és nagyobb helyettesíti idegen formákkal és színekkel. Régen az **ökológikus szemlélet** volt jellemző a falu építészetére: helyi építőanyagok-, erőforrás- és tudás használata, ma a helyhez semmiben nem kötődő épületek jelennek meg a faluszerkezetben. A felbomló faluközösségek tükörképeként jelenik meg a rendezetlen falukép. A kevésbé elzárt, tehetősebb székely falvak, települések esetében jobban megfigyelhető ez a jelenség, a régi házakat elbontották, helyükre nagyobb lakóházak épültek, a faluszövetben kirívó épületek jelentek meg, fenntarthatatlan léptéket választva. A régi gazdasági épületek viszont sok helyen megmaradtak, őszinte, igaz anyagmegnyilvánulásokat hordozva.

„A mai embernek a meséje más. Az építészetben is, amiben felnőttem, az olyan volt, hogy egymás mellett 40 darab teljesen egyforma ház, teljesen ugyanaz a képlet, s mesés másság mindegyiken. De nincsen centiben sem különbség közöttük. ...Olyan párkány, olyan szaruzatok Karcfalván, van 200, de a sablon nem cserélődik: nem adták meg, az mintha az övék lett volna. Nem találtam egyformát. ...És hát közben minden ház egyforma: az emberek ezt keresték, ezt elfogadták. Nem akart egyik sem deviáns lenni. Ma pedig ha azt mondaná valaki, legyen ugyanolyan házad, mint a szomszédé, hát ilyen nem létezik... pedig egyformák is vagyunk.” Macalik Arnold ¹¹

---

¹¹ Macalik Arnold szóbeli közlése, 2013. április 12., Kolozsvár, BME - ÉDI csoportos tanulmányút.

Csűrök, „a hátsó világ”

A hagyományos csűrök és gazdasági épületek a 19. század óta őrzik jellegzetes formájukat, együttes látványuk különleges ritmust ad a faluképnek. Az eleinte csak takarmánytárolásra és a gabona cséplésére használt csűrök fokozatosan váltak az állattartás kizárólagos épületeivé. Tájegységek szerint kissé eltérő formában épültek, jellemző építőanyaguk a terméskő, boronafa, vagy a kisméretű tömör téglá. A csűrök részletes ismertetőjét Esztány Győző székelyföldi építész leírásaiból és kutatásai alapján ismerhetjük meg leginkább, melyek legújabb eredményeit folyamatosan saját honlapján közli.¹²

A csűröket a lakóházra merőlegesen helyezték el, az udvar és a hátsó kert közé. A szomszédos porták gazdasági épületei gyakran szinte összeértek, felsorakozva és térsort képezve lezárták a falu épített határát, de szervesen kapcsolódtak a csűrsoron túlra húzódó területekkel, így biztosítva a székely porta fenntartását, a családok megélhetését. Itt darabolt mezőgazdasági telkeket és nem nagy monokultúrákat találunk mai napig, ez a térhasználat pedig meghatározza az egyedi gondolkodásmódot, az önfenntartás fontosságát, az egyéni tulajdonhoz való viszonyt, a határok fontosságát, tudatosítását és védelmét, értékrendet és önképet, valamint erős közösségi öntudatot ad.

6. fotó: csűrsor, Csíkszék, saját felvétel, 2022

Eszerint szerveződött évszázadokon keresztül az *élet* rendje, mely a táji környezet és a hagyományos porta kialakításában képződött le, mindennek szimbolikus jelentést kölcsönözve. Az udvart *életnek* is hívják, elrendezése ezt a teljességet jeleníti meg, így válik minden épített elem jelentéshordozóvá. Nemcsak az udvar kialakítására jellemző ez, hanem nagyobb léptékben a település és a táj szintjén is különböző jelentéstartalmakat

---

¹² <https://www.esztanystudio.com/hagyomanyos-csurok>, utolsó elérés: 2022.dec.14.

hordozó épített elemek, objektumok vannak jelen. Ebben a sajátos tájban, tágasságban és kiterjedésben, a dolgok természete szerint érzékelhető az emberalkotta őszinte és tiszta formavilág.

7. ábra: Hagományos udvarelrendezés, forrás: DR. Kós Károly: Népi építkezés Kászonban

8-10. fotó: Porta és csűr Kászonújfalú, forrás: ifj. Magyar István, 2023

ÉPÍTÉSZETI ÚTKERESÉS

A meglévő épített- és táji környezet, valamint a tradíciók mai napig fennálló/élő jelenléte erős karaktert ad a településeknek, így óhatatlan és megkerülhetetlen az ezekhez való társadalmi- és építészeti viszonyulás, állásfoglalás. A hagyományokhoz való ragaszkodás mellett jelenlévő újjáépítési szándék és kényszer, egyéni- és közösségi válaszok keresését ösztönözte. A hirtelen jött politikai és gazdasági változás, a rendszerváltás után a támogatások, anyagi források előtérbe kerülése felkészületlenül érték a helyi társadalmat, ami az épített környezet alakulásán is meglátszott. Az új helyzetre nem voltak meglévő, átfogó és egységes válaszok, irányvonalak. Ugyanakkor Romániában a műemlékvédelem, az épített- és természeti örökség védelme az emlékezet és kulturális identitás erősítése miatt kiemelt szerepet, szakmai és politikai támogatottságot kapott a 2000-es évek végétől kezdve.¹³ Ez a kisebbségekre is érvényes volt, vállalva az autonóm magatartásformát, növelve a helyi értékek védelmének esélyét.

A székelyföldi építészek körében is egyre nagyobb hangsúlyt kapott az identitás kérdése, érték mentés, érték teremtés és nem utolsósorban az egyéni útkeresés, a saját hang megtalálása. Ekkor indult el a közös gondolkodás a helyi építészetéről, valamint szakmai párbeszéd a térség építészetének múltjáról, jelenéről, és jövőképeiről. Többen egyszerre ismertek rá a meglévő épített- és táji környezet, valamint a népi építészeti értékek fontosságára, majd elsőként ezek felmérésére és megőrzésére indultak el törekvések a faluképvédelmi program keretében.

01 - Tézis

A székelyföldi építészek önállósodása, az informális szakmaszervezési gyakorlat egy **történeti autonóm, önszerveződő formán** alapul, mely a helyi közösségi öntudatból, identitástudatból táplálkozik, tudatosan ráismerve és integrálva a történeti értékeket.

---

¹³ Serban Sturdza, mások: Patrimoniul construit si natural al Romaniei in pericol. Masuri prioritare de protectie, Palatul Cotroceni, 2008. Figyelmeztető felhívás – a román államelnök tájékoztatására, felelős építészek csoportja és a Román Építészakadémiának akkori elnökének vezetésével. A felhívás figyelmeztet a fenntartható fejlesztési projektek-, a '89 utáni felelős hatóságok koherens magatartásának-, a szükséges pénzügyi támogatást megadó politikai döntés felelősségvállalásának hiányára, a gazdasági növekedéssel kialakuló ingatlanbefektetési nyomás és az ezzel járó ellenőrizetlen fejlesztés hatásaira.

FALUKÉPVÉDELMI ÉS TELEPÜLÉSKÉP-FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁK

Az átfogó településkép-védelmi programot 2007-ben a Pogány-havas Kistérségi Társulás kezdeményezte¹⁴ Csík és Gyimes falvaiban, majd Hargita megye tanácsa folytatta 2009-ben, helyi építész irodák bevonásával. A Pogány-havas Kistérségben a települések részletesen dokumentált felmérése (összesen 33 kistelepülés) Dr. Reischl Gábor vezetésével közel 50 fő részvételével készült (BBTE, KÖH, ELTE, SZIE). A fejlesztési terv elemei a tudatosan racionalizált telekhasználat, a meglévő házak bővítésére adott javaslatok, a hagyományok pozitívumait felhasználó új házak tervei, a szelíd energiatermelési technológiák stb. melyek együttesen próbálják bizonyítani, hogy lehetséges a múlt értékeinek továbbvitele.¹⁵ A projekt egy újabb ága, hogy alternatívát mutasson a hagyományos gazdálkodást már nem folytató családoknak a csűrépületek újrahasznosítására.

11. fotó: Beszélgetés a helyi építészekkel, Csíkszereda, 2013, BME – ÉDI tanulmányút

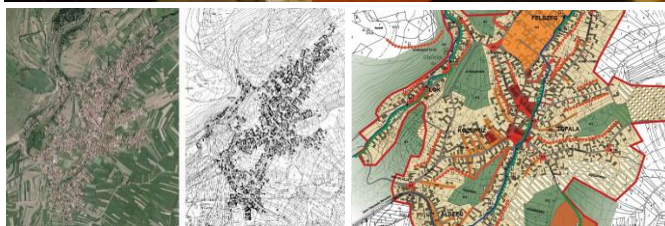
Hargita megyében közel 30 település részletes felmérése készült el, de további felmérések is folyamatban vannak, melynek során azt vizsgálják, hogy építészeti eszközökkel hogyan lehet elősegíteni a térség egységes építészeti karakterének megőrzését, folytonosságát, a hagyományos táj- és

---

¹⁴ A Pogány-havas Kistérségi Társulás öt község és Hargita Megye Tanácsa összefogásából jött létre 1999-ben. A következő hét településből áll: Csíksomlyó, Csíkpálfalva, Csíkszentmihály, Csíkszépvíz, Gyimesfelsőlók, Gyimesközéplek és Gyimesbükk. A kistérségi egyesület tagjai az önkormányzatok, illetve a térségben működő vállalkozások és civil szervezetek. Küldetése a térségi lakosság életminőségének javítása a környezeti értékek, és a hagyományok tiszteletben tartásával.

¹⁵ Dr. REISCHL Gábor – CSONTOS Györgyi – KÁMÁN Előd 2007. *Pogány-havas Kistérség, Településkép fejlesztési stratégiaterv*. Szent István Egyetem, Ybl Miklós Építéstudományi Kar Településmérnöki és Építészeti Tanszék

településkép megtartását, valamint, hogy a megváltozott életmód következtében mennyiben felelnek meg ezek a régi struktúrák a mai használatnak. A helyi építészeket a **hagyomány és a modernitás** harmóniája foglalkoztatja, hiszen csak az a társadalom tud egészségesen működni, ahol ez megfelelő arányban van. A hagyomány gyakorlatilag több száz évre nyúlik vissza, de a jelenkor kihívásainak mindig meg kell felelni.

12. fotó: Francsics László, beszélgetés T.Kovács Áronnal, Kászonalitíz
13-14. ábra: Kápolnásfalu felmérési- és fejlesztési tervek - Urban Design
Tervezőiroda, Székelyudvarhely

Ezzel párhuzamosan az Országépítő Kós Károly Egyesület és Kós Károly Egyesülés kezdeményezésére valósult meg a kétfordulós *Székely ház tervpályázat* 2008/2009-ben. A pályázat célja olyan épület tervek bemutatása volt, amelyek a hagyományos építkezés erényeit emelik át a mai igényeket is kielégítő lakóházakba.¹⁶ Továbbá Hargita megye tanácsának támogatásával a *Modern székely ház program* keretében típusterveket dolgoztak ki helyi építészirodák, melyek bárki számára elérhetőek.¹⁷

¹⁶ *Székely ház*, Az Országépítő Kós Károly Egyesület és a Kós Károly Egyesülés kiadványa, 2008/2009. A kötet a Székely ház tervpályázat két fordulójának anyagából közöl válogatást. Szerkesztők: Bogos Ernő, Ertsey Attila, Hajdú László, Herczeg Ágnes, Lukács Árpád, Rüll Tamás, Tik Dóra, Török Ádám.

¹⁷ www.epitettorokseg.ro/modern-szekely-haz-program/, utolsó elérés: 2022. dec. 14.

Ugyancsak a faluképvédelmi programot nyomatékosította, hogy a helyi építészek két évi falufelméréseikre alapozva, konkrét településre-tájegységre fogalmazhatták meg ezeket a házterv javaslatokat, amelyek a helyi hagyományokat követik. Ahogy U. Nagy Gábor máshol megfogalmazza: **„az örökség figyelmes ismerete megtermékenyítheti a megújulást.”** A falu/érték felmérések során gyűjtött tapasztalatok, felmérések és tanulmányok vezettek olyan összefoglaló kéziratok létrejöttéhez, mint *A falusi ház bővítése* (Tövissi Zsolt)¹⁸, *Csűrjeink újrahaznosítása* (Esztány Győző, Radev Gergő, András Szilárd, Furu Árpád, Rodics Gergely)¹⁹, valamint a *Székelyföldi építészeti útmutató* (Köllő Miklós)²⁰. Ezek nemcsak az örökség védelmét szolgálják, hanem a **továbbépítés integrálását a meglévő hagyományokba.**

„Ez a mi felismerésünk, hogy még van érték itt a környéken, azt próbáljuk felmutatni. Ezt a szolgálatot kutya kötelességünk etikai alapon építészként elvégezni, mert a leginkább mi vagyunk ennek a látói, mi ránk van ez bízva, az épített örökség, és magasabb szinten, mint egy hivatalnok, kreatív úton ezt próbáljuk tovább menteni, mindaddig, amíg be nem jönnek a normalitás jelei és lehet kreatívan, alkotóan pályázni. Addig ez egy olyan lehetőség, amire maximálisan rá kell hajtsunk és lehet, hogy pont ez a modell az, amiben mi ki tudunk teljesedni. Ez a mi sorsunk most itt.” Tövissi Zsolt²¹

Az akkor megfogalmazott etikai viszonyulás és irányelvek a következőképpen foglalhatók össze:

- a részletes falufelmérés képezi a fejlesztési stratégia alapját, a meglévő állapot adja magát a falukép védelmét szolgáló szabályozást („nemnövekedési” stratégia)
- belterjes településfejlesztés előírása: a falvak összenövésének megakadályozása, mely eltüntetné a vidék jellegzetes ritmusát

---

¹⁸ TÖVISSI Zsolt – BÍRÓ Z. Zoltán – BOGOS Ernő – FARAGÓ Melinda 2015. A falusi ház bővítése. A Gal- „Csík” övezet falusi házainak jó helyreállításával és korszerűsítésével biztosított helyi örökségvédelem. Összeállította: PlanTStudio. Projektgazda: Felcsík Kistérségi Társulás. https://issuu.com/suketzszombor/docs/falusi_h_zak_b_v_t_se_a3, utolsó elérés: 2022. dec. 14.

¹⁹ ESZTÁNY Győző – RADEV Gergő – ANDRÁS Szilárd – FURU Árpád – RODICS Gergely 2015. *Csűrjeink újrahaznosítása*. Projektgazda: Csík-Gyimes Natúrpark Egyesület. <https://www.esztanystudio.com/csur-ujrahaznositas-kiadvany>, utolsó elérés: 2022. 12. 14.

²⁰ KÖLLŐ Miklós 2017. Ghid de arhitectura pentru incadrarea in specificul local din mediul rural. Zona secuime. Ordinul Arhitecilor din Romania. https://oar.archi/wp-content/uploads/2021/02/ghid_de_arhitectura_zona_secuime_pdf_1510930319.pdf utolsó elérés: 2022. dec. 14.

²¹ Tövissi Zsolt szóbeli közlése, 2013. április 15., Csíkszereda. BME - ÉDI tanulmányút, beszélgetés a helyi építészekkel.

- a meglévő téri struktúrák, településszerkezet-, a település tájjal való kapcsolatának védelme
- a telepítési- és telekosztási struktúrák megtartása a funkciók tudatos csoportosításával, megtartva a kapcsolatot a környező gazdálkodási terek felé
- a kisebb méretű telkeken a gazdálkodás fejlesztése nehézkes, a csűrök a falusi turizmus számára építhetők át, szállásként vagy közösségi épületként
- a szép arányú, „szoborszerű” székely házak hasznosítása és korszerűsítése a meglévő tömegben, megtartva az eredeti alaprajzi struktúrát és tömeg-arányokat
- a házak bővítése hosszanti irányban, az udvar felé képzelhető el, a kisebb gazdasági építmények, nyárikonyha helyén, megtartva és folytatva a hagyományos tömegformát és beépítést
- a karakteres házak példái lehetnek az új lakóházak tervezésének, a hagyományok pozitívumait felhasználva
- az új igények igazítása a hagyományos struktúrákhoz
- egyes identitásörző objektumok a falu szövetében példái lehetnek az új épületek tervezésének és a kortárs építészet elemeivé is válhatnak
- a településkép-, helyi értékek, épített környezet fontosságának tudatosítása a helyi lakosság körében, rávezetés az örökség megvédésére, melyek idővel automatikussá teszik majd a folyamatot
- a hagyományos építési technológiák fennmaradásának támogatása, ezek megismertetése, valamint a helyi építőanyagok forgalmazását, bontott anyagok raktározását biztosító épületek/szaktanácsadó műhelyek létrehozása

A faluképvédelmi program és településkép fejlesztési stratégiák során kialakuló építészeti szemléletmód és alkotói hozzáállás mára már példaértékű gyakorlattá vált a kortárs székelyföldi építészetben. A **regionális építészeti gondolkodás** is hamarabb eljutott ide, az építészeti könnyebben azonosultak ezekkel a példákkal. **A kortárs építészet a hagyományos építészet elemeiből építkezik**, a lokális értékekhez (célszerűség, egyszerűség, kézi építéstechnológia) ragaszkodik, mely az új házakat is hasonlatossá teszi a meglévő környezethez.

02 - Tézis

A faluképvédelmi programban és település-fejlesztési stratégiákban megfogalmazott irányelvek a kortárs székelyföldi építészet **kibontakozásának alapját** képezik.

04 - REGIONALIZMUS ÉS IDENTITÁS AZ ÉPÍTÉSZETBEN

ÁLTALÁNOS ELMÉLETI KONTEXTUS

Dolgozatomban azoknak a fogalmaknak az etimológiai értelmezésére törekszem, melyek a kortárs székelyföldi építészet kapcsán már megfogalmazódtak a helyi építészek által: *a regionális építészeti gondolkodás, a hagyományos építészethez-, lokális értékekhez való ragaszkodás, „nagyon csendes, humánummal telített építészet”* (Tövissi).

A regionalizmus vitatott fogalmát azonban a kutatási terület szempontjából releváns értelmezési keretbe helyezem, a **kisléptékű regionális kultúrák** kortárs építészetének vizsgálatával - ehhez kapcsolódnak a kitekintésben is vizsgált példák. A regionalizmus nagyon precízen a lokalitásra, a helyi programra reagál. Ez a lokális válasz állítható szembe a modernség egyetemes követeléseivel szemben, mely helytől független, nemzetközi, univerzális. A regionalitás azonban nem zártságot jelent, akkor válik értelmezhetővé, ha kifele is közvetíthető a helyi értékeket felmutató és képviselő építészet. **A regionalizmus ilyen értelemben nemzetközi jelenség.**

A kortárs székelyföldi építészet tanulmányozása nem bontható ki a terület tágabb kontextusba helyezése nélkül, Románián belül elfoglalt helyzetén, kötődésein keresztül, illetve nagyobb merítésben a szomszédos országok viszonylatában, ez a reflexió elmaradhatatlan. „A lokális megoldás mindig is párbeszédben áll tágabb környezetével, a világgal. Ez egyrészt jelenti a hatások felszívását, másrészt pedig foglalkozik a lokális válasz a világban történő értelmezhetőségével.” - írja Gunther Zsolt *Milyen létjogosultsága van a regionális gondolkodás módoknak?* című tanulmányában (2005).

Moravánszky Ákos megfogalmazására támaszkodva kiemeli, hogy a helyi értékek egy másik környezetből érkező számára nehezen közvetíthetők, mint ahogy az átvett értékek is egy „fordítással” kerülnek bele a lokálisba.

RÉGIÓ ÉS IDENTITÁS

A régió kifejezés olyan összefüggő területet vagy tájegységet jelöl, amely egy nagyobb város vagy jellegzetes földrajzi hely körül fekszik. A régió latin eredetű szó, a *rego* jelentése: vezet, irányít. Ebből is látszik, hogy egy adott központ határozza meg belső összefüggéseit, és valamely közös tulajdonság választja el környezetétől, mely egyben lehatárolást és különbözőséget is jelent. A hely lakóinak ez **a különbözőség a kötődést, az identitás kialakulását fenntartó eszköz is** (az identitás a valahová tartozás

érzésének az alapja). A régióknak **belső hasonlóságokkal, kohézióval kell rendelkeznie**, nemzetállamokon felül állhatnak vagy szubnacionális egységeket képezhetnek. A regionális identitás nem jelent elsősorban nemzeti identitást, idealizált nemzetállamok szövetségét. A regionális szövetségek inkább szerkezeti alapját teremtik meg a gazdasági- és etnikai különbözőségeknek.

Általában akkor kerül a **regionalitás** az érdeklődés középpontjába, amikor a technika fejlődésével, a gazdaság terjeszkedésével, a kommunikáció kiszélesedésével az általánosítható, univerzálódó tendenciák felerősödnek. Az identitás kérdése ekkor jelentkezik a modern életforma reakciójaként, írja Dr. Kovácsné Gergely Zsuzsanna *Az épített környezet hatása az identitásra és imázsra Győr és Sopron példáján* című kutatásában.²²

REGIONALIZMUS

A regionalizmus fogalmának a bevezetését a hazai építészetben, Simon Mariann összefoglaló írásából ismerhetjük meg leginkább.²³ A regionalitás két fő jellemvonása a **történeti folytonosság keresése, valamint az ideológiától és nosztalgiától mentes érzékenység**: „A regionális szemlélet nem nemzetekben, hanem éppen a határokon átívelő egységekben, területekben és kultúrákban gondolkodik.” (Simon Mariann)

A kritikai regionalizmus reflektorfénybe helyezi az általa perifériális területeknek nevezett vidékeket, ahol a **regionális kultúrák** folytonosságát biztosító és identitását megőrző eszköz a hagyományokból táplálkozó kortárs építészet. Azonban a Framptoni definíció - mint irányzat - túlzottan dogmatikusként értelmezett. Frampton kritikai regionalizmusnak nevezi az univerzális (globális) civilizációval szembeszálló, az adott hely topográfiai, éghajlati és fényviszonyait, valamint kulturális sajátosságait figyelembe vevő megközelítést. A vizuális észleléssel szemben a tapintásos érzékelés fontossága, s az ezt támogató anyagszerűség és tektonikus szerkesztés kerül előtérbe. Moravánszky Ákos a regionalizmust a rendszerváltás után, mint szemléletet próbálta bevezetni, azonban az építészeti hagyomány tudatos keresése irányzatként, arculatteremtésként lett azonosítva a kortárs magyar építészetben. A regionális jellegzetességeket mutató építészeti munkái többnyire helyi anyagok, megszokott technológiájú és sajátos formarendű épületek.

---

²² Dr. KOVÁCSNÉ GERGELY Zsuzsanna 2004. *Az épített környezet hatása az identitásra és imázsra Győr és Sopron példáján*. Széchenyi István Egyetem, Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola, Győr

²³ SIMON Mariann 2004: *Identitáskeresés és arculatteremtés: a regionalizmus értelmezése a hazai építészetben 1989-2003*. Építés Épitészettudomány 32: (3-4) pp. 235-252.

A regionalizmus ideájához való ragaszkodás helyett tehát a megfelelő egyensúly megteremtése lehet célravezető az egyéni alkotói habitus és a helyhez kötődés között. Kutatásom regionális léptékű vizsgálat és értékelés, amely azonban nem regionális stíluskeresést jelent. A regionalizmus gondolatiságát támasztja alá, hogy a folytonosságkeresés nem formai jellegű, nem külső jegyekkel ragadható meg, hanem szemléleti alapállásként a külső hatásokra való nyitottság mellett a belső értékek megőrzésével és a különbözőség igényével definiálható (Moravánszky)²⁴. Különösen fontos gondolat ez a **kortárs székelyföldi építészet nemzetközi integrálását illetően. Végső soron európai építészetről beszélhetünk, mely akkor hiteles, ha igaz**, vagy ahogy U. Nagy Gábor más oldalról megfogalmazza: „nem egy elképzelt külső kép, vagy eszmény felé vágyódik, hanem csupán önmagát, saját belső összefüggéseit akarja felismerni, és ezáltal a saját, valódi lényegét kibontani. Végül is önmagával azonossá és helyénvalóvá válni.”²⁵

PEREMHELYZETEK KIFEJTÉSE

Székelyföldön a peremhelyzet társadalmi vonatkozása a magárahagyatottságban mutatkozik meg: mindig kisebbségben Magyarországon, Romániában egyaránt, ugyanakkor záloga a saját erőből való független életnek. A rendszerváltás előtt a zárt és **önellátásra berendezkedett** vidéki társadalmak mintegy skanzenszerű állapotban őrizték meg a hagyományos faluképet. Ennek a peremhelyzetnek köszönhető, hogy a regionalitás megmaradhatott a területen.

Ma a felgyorsult idő kontrolálhatatlan folyamatokat eredményez. Míg korábban az elvándorlás miatt üresen maradtak ezek a települések, ma a városról kiköltözők, illetve a hosszabb külföldi munkáról hazatérők sajátos ízlésvilága formálja a faluképet. Az új építkezések sokszor nyugat-európai vagy magyarországi mintákat követnek, amely a székely vidék esetében idegen, szerencsétlenül mutat és erőltetett. „Településeink modernizációja indokolatlan és megelőzhető értékvesztéssel jár együtt.” - fogalmazzák meg az építészek a Pogány-havas Kistérség településkép fejlesztési stratégiatervében. A globális folyamatok a kulturális identitás új formáit hozzák létre, az ennek nyomán fellépő homogenizálódás tudatos eltávolodást jelent a különbségektől a hasonlóság felé. A hasonulás ára

---

²⁴ In SIMON Mariann 2004. *Identitáskeresés és arcualatteremtés: a regionalizmus értelmezése a hazai építészetben 1989-2003*. Építés Épitészettudomány 32: (3-4) pp. 235-252.

²⁵ U. NAGY Gábor 2013. *Táj - Régió - Identitás, Gondolatok és jegyzetek*. Régi-Új Magyar Építőművészet, 2013/3

pedig az identitás elvesztése, amit általában veszteségnek tekintünk. Az **urbanizációs/globalizációs folyamatok** mindenhol megfigyelhetők:

„A választék kényszere az adottság egyetlen lehetősége helyett. Kiszabadulás a hely kényszeréből, betagozódva szinte észrevétlenül a divat kényszerébe.”

Településkép fejlesztési stratégiaterv, SZIE-YMMFK-TÉT, 2007

A világvárvány és az általános szemlélet megváltozása azonban újabb fordulatot hozott: ma már **az egységes falukép szerepe kezd felértékelődni a közösségek szintjén is**, az új igényeket próbálják a hagyományos struktúrákhoz igazítani. Ez egyrészt a régiség érték- (etikai-, esztétikai érték), és a népi kultúra felértékelődésének köszönhető (hagyományőrzés), másrészt pedig ott, ahol a hagyományos gazdálkodási mód már nem biztosít megélhetést, a turizmus szempontjából válik fontossá a tradicionális, tájba illő településkép megtartása, mely a helyiek identitástudatát is erősíti.

15. fotó: Dan Perjovschy, romániai grafikus rajzai a prágai egyetemi könyvtár aulájában. Forrás: saját felvétel, 2015. május, Országos Műszaki Könyvtár, Prága

„LOKÁLIS ÉS IDEGEN”

Ma általános problémát jelentenek az elvárosiasodó vidéki környezetek, az alárendelt szerep, a kistelepülések elnéptelenedése, ami egy összetett problémakör, hisz a megélhetést, a helyi gazdaságot is segíteni kell.

„A peremterületek nem maradékfelületek” - írja Gion A. Caminada Kilenc tézis a periféria erősítésére című tanulmányában.²⁶ A hegyvidéket sokrétű táji-, kulturális- és történelmi adottságai ellenére szerkezetileg gyenge területekként definiálja, mely a nemzetek perifériáján helyezkedik el. A nehezen elérhető helyeken a mezőgazdaság még mindig a legfontosabb egzisztenciális alapot jelentheti.

A jelenlegi „általános értékátrendeződésben” kulcsfontosságú, hogy a peremhelyek forráslehetőségeiket és erősségüket képesek lesznek-e hatékonyra tenni.

A székelyföldi építészek felismerték ezt a belső potenciált, a faluképvédelmi program során megfogalmazott szempontrendszer esélyt ad a perifériának a felzárkózásra, hogy „maga is erős régióvá fejlődjön”, mely stabilitást és biztonságot jelenthet napjaink identitáskeresésében is.

A vidék geográfiája, a kultúrtáj identitás teremtő elem, mely a belső struktúrák és a különbözőség függvénye is, ezért a határokat az urbánus agglomeráció és a periféria között egyértelműen meg kell mutatni, így a táj is az épített környezet szerves része maradhat.

„A globális normák a kultúra legnagyobb ellenfelei”, azonban a lokális érték mindig túlmutat önmagán: „a lokális és idegen, hagyomány és innováció közötti szimbiózis fejlődést jelenthet.” A tájalakításnak nem szabad konzerválássá változnia, a regionális építési kultúra pedig nem ideológiát, retrográd utópiát takar. „Az építészeti hitelesség más állandókra vezethető vissza: klíma, topográfia, történelem stb.” - fogalmazza meg Caminada.

A kortárs székelyföldi építészetet a még fellelhető **élő hagyomány** teszi hitelessé, amint a helyi anyagok és erőforrások felhasználása is az élő mesterség teljességére tart igényt.

---

²⁶ CAMINADA, Gion A.: Kilenc tézis a periféria erősítésére. Herczeg Tamás, DLA fordítása

KÖZPONT ÉS PERIFÉRIA

Dana Vais román építész és egyetemi tanár humoros-ironikus hangvételű cikke²⁷ három különböző szempontból világít rá a regionalizmus irányzat ellentmondásaira központ és periféria viszonylatában.

Egyrészt a **központ képmutatása**, mint a kulturális gazdagság forrása, a perifériát a kritikai regionalizmus fogalmával legitimálja és a sokszínűség forrásaként használja.

Másrészt a periféria képmutatására hívja fel a figyelmet, a **marginális regionalizmus** csapdájára. Ebben az esetben az ellenállás, a változatosság öncélú: a központot meg akarja hódítani, hogy a maga módján versenyképes lehessen. Ez a belső igény a láthatóságra egy **kreált lokalizmushoz** vezethet (helyi jelleg, sajátosság, lokalitás). A fiktív helyi identitás hangsúlyozása pedig a piaci igényre adott válasz: a periféria a regionalizmuson keresztül válaszol a központ kérésére.

Harmadszor a kultúrát a piacgazdasághoz hasonlítva világít rá arra a jelenségre, mely szerint a kultúra értéke, mint a piac állandó változásban van, kulturális értéket csak a leginnovatívabb dolgok kapnak, amik különböznek minden addigitól: „csak az új képes kulturális értéket teremteni”.

Az uniformizált világkultúra természetes módon ünnepli a kiemelkedő sztárokat a helyi építésekkel szemben. Azonban mindkettő fontos: a csillogás és a láthatóság, valamint az adekvált, megbízható, helyénvaló építészet is. De ez ritka Romániában, ahol egyelőre nagyon sok a világkultúra import, **a regionalizmus nem igazán látható** és az építészeti környezetre a perifériakusság nyomja rá bélyegét. Nehéz kijelenteni, hogy létezne kimondottan regionalizmus, tehát arról beszélhetünk, hogy nem látható, vagy egyáltalán nem is létezik - írja Dana Vais 2006-ban.

03 - Tézis

A kortárs székelyföldi építészet művelői arra törekednek, hogy a periféria láthatóságának igénye **ne váljon öncélúvá**: a belső igény a láthatóságra egy kreált lokalizmushoz vezethet. Az építészeti gyakorlat legfőbb inspirációját ne a formanyelvből, hanem a helyet egyéb, kulturális alapon értelmező reflexiókból merítse.

---

²⁷ VAIS, Dana 2006. *Regionalism Between Center and Margins (Diamonds and Water)*. In REGIONALISM ±, Arhitext Arhitectura Design Arte. XIII. Nr. 1. (155), pp. 54-57.

05 - KITEKINTÉS - ÉPÍTÉSZETI STRATÉGIÁK EURÓPÁBAN

Szlovén, cseh, portugál és írországi gyakorlat

A kitekintés során a környező országokban zajló, nem vagy kevésbé ismert építészeti stratégiákat, a változó körülményekre választ kereső magatartásformákat, „mintákat” vizsgálom, melyek a székelyföldi helyzetre analógiaként felhozható példák.

„Az új technológiák, a gyors kommunikáció, a megújult életmód és az egyre növekvő globális éghajlati aggályok mai korszakában könnyű azt állítani, hogy az örökség, a lokalitás és a regionális identitás szempontjai csak furcsa, régimódi, és talán nem is releváns fogalmak. Sokkal könnyebb ezen összefüggéseket félresöpörve egy homogenizált, új jövő felé haladni, mint megküzdeni a kihívásokkal, amelyeket az előbbiek jelentenek. Amennyiben így teszünk, az épített környezet gazdag kulturális sokszínűségének fennmaradását kockáztatjuk.” Mike Shanahan

Az idézett mottó és problémafelvetés Mike Shanahan építész **Írországbán** megjelent tervezési útmutatója²⁸ szerint ma kihívás olyan házat építeni, amely megfelel a saját korának, teljes mértékben válaszolni tud a mai energia- és éghajlati elvárásokra, találkozik a modern élet- és munkakörülmények igényeivel, mégis teljesen **beleilleszkedik saját környezetébe**. Ezek az épületek szinte kinőnek a tájból, mintegy szerves folytatását adják annak. Az egyes elemekből egy nagyobb összetartozó egység épül fel, a lakóháztól az udvarig, vagy az egész településképig.

Ehhez képest a legújabb, tervezett módon létrehozott környezetet az egyedi épületek sora határozza meg, melyek idegenként jelennek meg, és már nem járulnak hozzá ennek a térbeli közösségnek a létrehozásához (tulajdonosai már nem a közösség részét képezik). Hiányzik a tájjal való kapcsolat, a harmónia természet és épített környezet között, valamint az egymáshoz való igazodás képessége.

Írországbán az erős népességnövekedés és a példátlan építési “boom” a minőségi tervezés látszólag teljes megszűnését eredményezte, a **kulturális, társadalmi és földrajzi kontextus semmibevétele** miatt. A fent említett tervezési útmutató egy alternatívát kínál arra, hogy a hely és a kontextus megismerésével az adott helyre illő épületek születhessenek, valamint, hogy

---

²⁸ SHANAHAN, Mike 2013. *Tervezési útmutató Cork megyében: Vidéki új házak építése*, In Krizsán András: *Balaton-felvidéki építészeti útmutató*.

az új épületeket is **környezetükkel érzékeny kontextusba** tudják helyezni. Európai viszonylatban legalább ugyanolyan kihívásokkal nézünk szembe, tehát a megoldás eszközkészlete is ugyanaz lehet.

A másik fontos gondolati szál az elemzés szempontjából, az **a korszerűség és a hagyomány ötvözésének lehetősége**, a hagyományos kultúrák építészeti értékeinek megmentése és áttemelése a mai építészetbe, „korszerű formajegyekkel”.

Portugália kortárs építésze például ma nemzetközi szinten is ismert és elismert, a hagyományokból építkező modern nyelvezetével. Korán felismerték a tradicionális építészeti értékek hagyománykövetítő szerepét, építész generációk nőttek fel a kulturális értékek gazdagságának megismerésével és megértésével. Felmérések sorozatával és érték-kataszter létrehozása révén vált „topográfia, topológia, tipológia, építéstechnológia és anyaghasználat rendje elemezhetővé és követhetővé a tervezés folyamatában - mely a korszerű technológiák és formálásmódok alkalmazásával, eredeti kompozíciós alkotói attitűddel ötvözve speciális módszertant teremtett a hely szellemiségéhez alkalmazkodva.”²⁹ A portugál építészet útkeresésének második alappillére **az építészet társadalmi szerepét** alaptételnek tartó kultúra. A társadalmi igény generálta együttműködés megteremtette a kapcsolatot a társadalmi szükségletekkel, és a korszellem kívánta új lakókörnyezet kialakításához vezetett. Nem csak útkeresésről, hanem történeti folytonosságkeresésről is szó van: a helyi hagyományokban és kultúrában keresve anyagokat és példákat, a saját eszmei és technológiai örökség révén gazdagodni (és ezáltal továbbvinni azt), **a tradicionális gondolkodásmódból merítő korszerűség alkotásszemléletével**.

Hasonló folyamatok mentek végbe Csehországban vagy **Szlovéniában** is. A szlovén építészetet egyre inkább áthatja az a szemléletmód, amely a gazdasági, társadalmi és ökológiai megszorítások közepette újraértelmezi az építészet szerepét. Az “ARCHITECTURE =”, szlovén kortárs építészet bemutató kiállítás megnyitó után³⁰ Miha DEŠMAN építész, előadásában a **szlovén kulturális identitás mélységeit kereső kortárs szlovéniai építészetéről** beszélt. Itt az építészeti kultúra magas színvonala egy földrajzilag és kulturálisan is kevert és ellentmondásos közegből nőtte ki

---

²⁹ VUKOSZÁVLYEV Zorán 2010. *Modernista minimalizmus és genius loci - Eduardo Souto de Moura portugál építész munkái*. <http://epiteszforum.hu/modernista-minimalizmus-es-genius-loci-eduardo-souto-de-moura-portugal-epitesz-munkai>, utolsó elérés: 2022. dec. 10.

³⁰ “ARCHITECTURE =” *Kortárs szlovén építészet 2008-2014*, kiállítás a FUGA építészeti központban, 2015. május 20.

magát. Az ország különböző régiókra oszlik, melyeket különféle helyi természeti sajátosságok és változatos klimatikus viszonyok jellemeznek. A rendelkezésre álló helyi erőforrásoknak megfelelően (fellelhető anyagok - tengerparton a kő, hegyvidéken a fa, míg keleten a vályog) és a természetes földrajzi adottságokat követve, **az építészeti karakter is tájegységenként változó megjelenési formákhoz vezetett.** Így minden régió külön identifikációval bír, a tengerparttól a hegyvidékig, majd onnan a Kárpát-medencéig. Ennek legszembetűnőbb fizikai lenyomata a regionális tetőformák és anyaghasználat változatossága, mint a szlovén kultúrtáj legkarakteresebb elemei. De **az építési hagyományok a kortárs építészetbe is zavartalanul beépülnek,** a kortárs tetőformák a természetes kontextusba illeszkednek, a táj folytatásában, körvonalában jelennek meg. "The roofs are landscapes, the landscapes are roofed."³¹

A kortárs építészet Szlovénia „kicsinységéből”, természeti jellegéből, vidékies karakteréből és Plečnik szellemi örökségéből merít, miközben befogad kortárs európai hatásokat, folytatja a nemzeti hagyományokat és megőrzi fokozott érzékenységét a kontextus iránt.

16. fotó: Pásztortelep Észak-Szlovénában, In Vuga Boštjan: Cross Country Cover, uncube Magazine No. 18. Slovenia!

---

³¹ BOŠTJAN, Vuga 2012. *Cross Country Cover. Architect Vuga Boštjan does a flypast of regional roofscapes.* In uncube Magazine No. 18. Slovenia! pp. 19-22.

Balog Ádám *Kortalanság, modernitás, mértékletesség. Kortárs cseh lakóház-építészet* című tanulmányának bevezetőjében³² arra hívja fel a figyelmet, hogy a lokalitásban gyökerező felfogás nagyon is szubjektív, és személyes tényezők játszanak abban szerepet, hogy egyes országok építészei a helynek milyen erősségeit emelik ki, vagy éppen milyen gyengeségeire hívják fel a figyelmet. **A mai cseh lakóházak építészetét** a címben megfogalmazott három fogalom mentén kategorizálja. A lényegi sajátosságok megismerésben történelmi események szerepét, gazdasági feltételek alakulását és az ott élők társadalmi beállítottságát tartja meghatározó tényezőknek. A csehek egyszerűsége és tisztaságra törekvése, a látszatra érzelemmentesnek és nyersnek tűnő házak racionalizmusa a modern építészet kulturális alapjaira és hagyományaira épül.

*„A kortárs cseh építészet puritán, racionális, természetes, bohém, mesterkéletlen, közömbös. [...] Talán az őszinteség a leginkább jellemző. **A lényeg, [...] magától értetődik.** Logikus és arányos megoldások sorát látjuk, a megelőző korok építészeti hagyományát is felhasználva, amelynek sokszor nem is az építészet (esztétika) az elsődleges kiindulópontja, hanem maga az életforma, a kultúra.”*

Balog Ádám

Sokszor nem is az építészet az elsődleges kiindulópont, hanem maga az életforma, a kultúra, hiszen alapvetően az átlagember szokásai és lehetőségei jellemzik az adott kort, határozzák meg **hely és kultúra összefüggéseit**, a gazdasági körülmények és adottságok révén, **és képezik ennek lenyomatát a tájban.**

04 – Tézis

Az értekezésben felsorolt nemzetközi példákhoz hasonló paraméterek, fogalmak és folyamatok mentén rajzolódik ki a kortárs székelyföldi építészet egységes karaktere, egy **belülről jövő, természetes folyamatként**, mely az építőhagyomány őrzésére, folytathatóságára koncentrálnak.

³² BALOG Ádám 2014. *Kortalanság, modernitás, mértékletesség. Kortárs cseh lakóház-építészet*. In *Architectura Hungariae* vol. 13. no.2. pp. 33-68.

06 - REGIONALIZMUS A ROMÁNIAI KORTÁRS ÉPÍTÉSZETBEN

„Emberi, gazdasági és ökológiai szempontból talán egyetlen területen sincs oly nagy szükség a természethez fűződő kapcsolatok megújítására, mint a külvárosok minden tervet nélkülöző fejlődésében.” Kenneth Frampton³³

Az elmúlt évtizedben több román nyelvű szakmai folyóirat és kiadvány is foglalkozik országos szinten a vidékkel. Az aktuális párbeszéd témái a természeti és épített örökség, stratégiák és konkrét lépések ezek megőrzésére, szociális és kulturális változások, presztízs és szegénység, régi mesterségbeli tudás és új technológiák, közösségek megszűnése és újrateremtődése, új kapcsolatok falu és város között, a rohamosan növekvő külvárosi területek problematikája, melyek **az építészeti kísérletezés átmeneti peremhelyei**, egy újfajta urbanitást hozva létre (a falu az új periféria - az átmeneti külváros).

A *Beyond the city (Túl a városon)* című könyv³⁴ átfogó bemutatását adja a közelmúlt vidéki és külvárosi építészetének Romániában. A könyvben megfogalmazott problémák - a külvárosok kontroll nélküli növekedése, a kultúrtáj rohamos eltűnése - általánosan jelen vannak Románia területén. Szabályozás hiányában konkrét cselekvésre van szükség, jó példákra és közvetítésre. Az értékek felismerése után két lehetőség adódik azok megmentésére: a felújítás/rehabilitáció, az építési kultúra folytonosságának megvalósítása az új épületek révén, melyeknek illeszkedniük kell a történeti kontextusba. A régi épületállomány hasznosításával és felújításával alternatíva adódna a települések terjeszkedésének megfékezésére, a természeti erőforrások védelmére, és egyúttal az épületeknek a megmentésére is. Ez nagy kihívás az építésznek, de ugyanakkor esélyt teremt arra, hogy ne csupán egy alábecsült mítosz legyen a mai vidéki életforma.

A székelyföldi települések ebből a szempontból **lépéselőnyben** vannak, és példaként szolgálnak Románia szinten is. Itt a helyi foglalkozó épületek, a helyi jelleg, elemek és elvek, szerkesztési módok, az épület- és településstruktúrák összessége **regionális jellegzetességeket mutatnak**.

³³ FRAMPTON, Kenneth: *A modern építészet kritikai története*. Terc, Budapest 2009, p. 449.

³⁴ GOAGEA, Cosmina – GOAGEA, Constantin – GHENCIULESCU, Ștefan – CACIUC, Cosmin (eds.) 2013. *Dincolo de oras. Beyond the city*. Asociatia Zeppelin, Bucharest

Stefan Ghenciulescu bukaresti építész,³⁵ az *Új épületek* című fejezetben a következőket fogalmazza meg: Romániában nehéz regionalizmusról beszélni, mivel **a régió, mint építészeti fogalom szinte nem is létezik**. Itt mindig a nemzeti stílus kialakítása szempontjából váltak reprezentatívvá a hagyományos építészeti elemek (neo-romániai stílus, Ion Mincu szellemében), és ez többnyire egységes építészetet eredményezett az egész ország területén. A regionális jellegzetességek csak egy-egy elzártabb, természeti közegben mutattak egyedi vonásokat. Az identitáshordozó elemek (pl. az ikonikus máramarosi fatemplomok) mindenhol jelen vannak, kontextustól függetlenül: szocialista lakónegyedek közé zsúfolódva, történeti központokban vagy városi külterületeken egyaránt. Vannak ugyanakkor olyan tendenciák, melyek igénylik az építési kultúra természetes folytatását, és elutasítják az utánzást és a korlátolt tradicionalitást. **Ezek az irányok a multikulturális közeg révén a regionális identitás kifejezésére természetes módon jelentkeznek.**

17. fotó: Cosmin Dragomir, Spontán urbanizáció, forrás: Beyond the city

---

³⁵ Stefan Ghenciulescu építész az Universitatea de Arhitectura si Urbanism Ion Mincu din Bucuresti (Ion Mincu University of Architecture and Urbanism) oktatója és a Zeppelin című építészeti lap főszerkesztője, az URBANREPORT kutatási program romániai partnere. Fő kutatási területe a kortárs urbanisztikai, szociális és építészeti folyamatok a délkelet- európai országokban.

VISSZATEKINTÉS – TÖRTÉNETI FOLYAMATOK

Péterffy Miklós kielemelkedő képviselője az építész szakmának, magyar és román nyelven is publikál (az *Architectura 1906*, majd a *Zeppelin* és az *Urban Report* építész lap budapesti levelezőjeként), emellett mindkét ország területén tervez épületeket, „sikerült lebontania a határokat” , ahogy saját maga fogalmaz.³⁶ Az Urban Report folyóiratban 2011-ben megjelent írása *Nemzetek és régiók* címmel az erdélyi magyar vonatkozású építészet történetét, kötődéseit tekinti át a XX. század folyamán, egészen a rendszerváltás utáni időszakig.³⁷ A történeti folyamatok tükrében szemlélteti az építészet folytonosságát, ill. töréspontjait, valamint a '89 után kibontakozó **új építészeti jelenségek** komplexitását, mely megpróbálja újradefiniálni saját identitását.

Az erdélyi makrorégiót mindig is többféle etnikum együttélése, a különböző kultúrák párhuzamos kibontakozása és kölcsönös egymásra hatása, interferenciája jellemezte. A mikrorégiók kulturális önmeghatározása a tájegységenként eltérő sajátos jellemvonásokon alapszik ma is. Erre a színes kulturális közegre, kezdve a múlt századfordulótól, a vallási és etnikai közösségeket egységesítő politikai szándék telepedett rá, ezzel együtt **a központi modellek elterjesztése a perifériák felé**. A magyar építészeti kultúrában a múlt század elején az *új nemzeti stílus* a népi építészet felméréseire alapozva különböző régiókból, kistérségekből emelte be a helyi építészeti sajátosságokat. A történelmi és politikai fordulópontok azonban jelentősen átformálták az építési szándék mögötti tartalmakat.

1918 után Romániában az újonnan megszerzett területekre is kiterjedő építési hullám, mint az identitás megteremtésének egyik legfontosabb eszköze, a román ortodox katedrálisok kulturális és építészeti kontextustól független építését eredményezte országszerte. Ez a hirtelen kisebbséggé vált magyar közösségek részéről is ugyanilyen irányú, vagyis identitás alapú kérdéseket vetett fel, szabadjára engedve a transzilvanizmus kulturális, építészeti törekvéseit. A transzilvanizmus azonban pontosan az együttélés hangsúlyozását jelenti, az építészetben pedig a nemzeti helyett a **makroregionális karakter** kiemelését.

1989 után a magyar közösségekben a saját identitás megfogalmazása során először Magyarország felé nyitott a szakmai közösség. Az organikus

---

³⁶ 10+1 – Péterffy Miklós. <https://epiteszforum.hu/101--peterffy-miklos>, utolsó elérés 2022. dec.

³⁷ PÉTERFFY, Miklós 2011. *Natiuni si regiuni - Nations and Regions*, in: UR Volum #1. Poetica Tranzitiei in derulare - The Poetics of Transition on the Run. 05.2011. pp. 32-37.

építészet hatása érződik, főleg a Makovecz Vándoriskola révén.³⁸ Míg 1900 és 1940 között, leginkább Kós Károly személyisége révén Kolozsvár volt az erdélyi magyar vonatkozású építészet központja, ma már inkább Székelyföld tölti be ezt a szerepet, mivel itt maradt meg egy összefüggő magyar etnikum, hagyományos építészeti és regionális kultúra. Kós Károly alapvetéséhez ma is visszatérhetünk: a népi építészet lepárlása, leegyszerűsítése és racionalizálása, valamint az adaptálás a helyi életmódhoz, környezethez és körülményekhez, egyfajta **pragmatikus építészet** létrejöttéhez vezethet minimalista irányzatokkal, mely idővel megteremti ennek a regionális jellegét. Emellett az új kortárs székelyföldi építészetet a kontextualizmus és a **kritikai regionalizmus iránti elkötelezettség** jellemzik. (Péterffy, 2011)

KONTEXTUSOK ÉS ÁTFEDÉSEK AZ ERDÉLYI KORTÁRS ÉPÍTÉSZETBEN

Ugyancsak az Urban Report folyóiratban, a folytatásban Stefan Ghenciulescu építész romániai viszonylatban, és a kritikai regionalizmus fogalma felől közelíti meg az új építészeti jelenségeket.³⁹ Kiemeli, hogy egyértelmű nagyszámú közös jellemvonások nincsenek, a kritikusok feladata megnevezni és felismerni a koherenciát. A tulajdonképpeni kifejezés nagyon különböző jelenségeket főd le, melyek túllépnek a klasszikus definíciókon. Visszaélnek a fogalommal, amely egy szellemiséget és egy módszert jelent és két fontos elemből áll. **Egyrészt egy területi-kulturális meghatározásból, ami nem tekinthető nemzetinek. Másrészt a modernitásból fakadó hozzáállásból,** amely ugyanakkor ellenszegül az univerzalizmusnak és az utópiának az alapvető jellemzők reinterpretálása és újrafelfedezése által. Ezek nélkül csak többé-kevésbé mérsékelt tradicionalizmusról beszélhetünk, vagy egyszerűen csak kontextualista attitűdről.

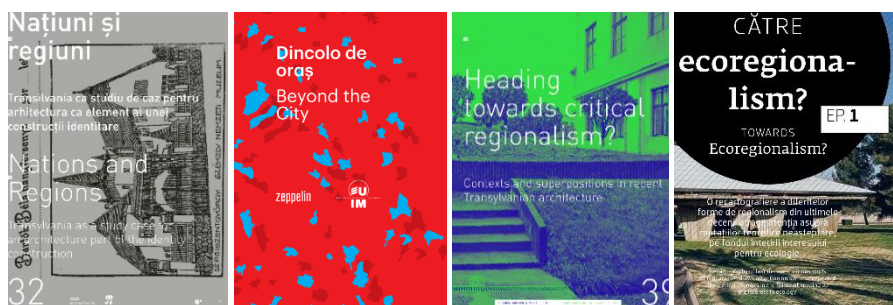
Romániában a régió szinte soha nem volt az építészeti párbeszéd témája, a nemzet került előtérbe, és a tradicionalista irányzatok a nemzeti stílus számára reprezentatív elemeket hangsúlyozták. Mégis, **egy már meglévő építészeti-kulturális jelenség** megfigyelésére alapozva nem kifejezetten kritikai regionalizmusról beszél, hanem hasonló tendenciákat mutató irányvonalakról Románia két különböző tartományában, Székelyföldön és a

---

³⁸ Székelyföldi vándorok: Bogos Ernő és Esztány Győző (Csíkszereda), valamint Kolozsváron Müller Csaba és Tóthfalusi Gábor.

³⁹ GHENCIULESCU, Stefan 2011. *Catre un regionalism critic? Contexte si suprapuneri in arhitectura transilvaneana recenta, Heading towards critical regionalism? Contexts and superpositions in recent Transylvanian architecture*, Urban Report, vol. 1. 2011, pp. 38-45.

Bánságban (Temesvár környéke). Eszerint itt teljesülnek a szükséges peremfeltételek: **összefüggő etnikai, kulturális, táji régió, hagyományos rurális társadalom és épített környezet, mely önmagában egyfajta koherenciát sugall, az építészek etikai viszonyulása az épített és természeti környezet iránt, valamint a folytonosságkeresés, mint az építészeti identitás kifejezésének természetes igénye.** Ghenciulescu az általa felsorolt példákban egy olyan szemléletmód - kritikai transzilvanizmus - kibontakozását mutatja be, mely az erdélyi régió fent említett összetettségéből fakad: természetes rétegzettség, interferenciák, kölcsönösség, átfedések és nem egyértelmű területi határok.

18-21. fotó: Elsődleges szakirodalmak címlapjai

A temesvári régiót mindig is a különböző kulturális hatások interferenciája, az egymás iránti tolerancia, nyitottság jellemezte. Az építészek a kontextusra figyeltek, a helyi történelemre, hagyományokra, valamint a bukaresti központtól való elhatárolódásra, mi helyett inkább közép-európai modellekhez kapcsolódtak. A székelyföldi régió kortárs építészete nemrég került a romániai építészeti diskurzusok fókuszába. Itt a kritikai regionalizmus, mint lehetséges irányvonal jelenik meg az adottságok révén: határozott kulturális karakter, a népi építészet hangsúlyos jelenléte, az erős regionális identitás, valamint a faépítészet ma is élő hagyománya. Fontos szempont a regionalitás, az építészek közötti aktív párbeszéd, a közösség szolgálata, azonban **a jelenségek mögött rendkívül eltérő megközelítési módok figyelhetők meg, ezzel együtt különböző egymásrahatások.** A szinkronicitás elve működik, ösztönösen ráérezve az építészeti folyamatokra, minőségekre. Ahogy Várday Zsolt székelyudvarhelyi építész fogalmaz:

„Majdnem egymástól függetlenül hasonló gondolatok születtek meg és materializálódtak épített formában a régió különböző pontjain. Elképzelhető, hogy ez a Zeitgeist eredménye.” Várday Zsolt

07 - KORTÁRS SZÉKELYFÖLDI ÉPÍTÉSZETI PÉLDÁK ELEMZÉSE

A dolgozatban vizsgált példák különböző alkotói habitusokat tükröznek, melyeket a helyből kiinduló, a megváltozott társadalmi igényekre reagáló, azokat kiszolgáló programszükségletek hívtak elő, és melyekben megfogalmazódik a regionálisnak definiált „lokális válasz”. A műfaji besorolás szerint bemutatott épületeket a szöveg érthetőségét és az elemzés folytonosságát segítő szükséges átfedésekkel egy-egy építész munkásságához kötve elemzem.

1. Haranglábak költészete (Tövissi Zsolt, Köllő Miklós, Várday Zsolt)
2. Közösségi épületek (Madéfalvi kápolna, Pusztina közösségi ház, Turistaház, Tur-info tornyok, Madéfalva forrásház - Macalik Arnold)
3. Fúziók és infúziók (Macalik Arnold, Péterffy Miklós)
4. A modern hagyománya (Péterffy Miklós)
5. Jel és jelentés a tájban (Strand Szováta - Korodi Szabolcs)
6. A gazdálkodás épületei (Lovarda, Fatároló és garázs, Vízifürész Ivó - Köllő Miklós)
7. Csűrök újraértelmezése (Csűrátalakítás Csíkdelne - Esztány Győző)
8. Családi házak (Lőrincz Barna, András Alpár, Tövissi Zsolt, Köllő Miklós)
9. Új generáció (Nagy Árpád, Dénes Péter)

HARANGLÁBAK KÖLTÉSZETE

A székelyföldi folyamatokat többnyire a különböző építészirodák működésén keresztül szemlélhetjük. Azonban Ghenciulescu két úttörő példát emel ki: olyan kisléptékű műveket, melyekben a hagyomány újraértelmezésének esszenciája jelenik meg. Az első **Tövissi Zsolt** csíkszeredai építész harangtornya Gyergyószentmiklóson 2004-ből.

Az építmény szerkezete és burkolata helyi faanyag, mely mára már szépen öregedik, nem lóg ki a környezetéből. A homlokzatok játékos perforálása a visszhangok meggátlására és a harangjáték kijelölt irányokba történő terjedésének biztosítására szolgál. ⁴⁰ Ugyanakkor a hagyományos forma, szerkezet és funkció kortárs interpretálása a múlt, a történeti kontextus mély megértéséből fakad. Ezáltal valósulhatott meg a szerves folytonosság minősége. Ghenciulescu egyértelműen a székelyföldi kritikai regionalizmus első kiemelkedő példájaként tartja számon az épületet. ⁴¹

---

⁴⁰ <https://kortarsepiteszet.wordpress.com/2014/02/11/haranglab/>, utolsó elérés 2022. dec. 14.

⁴¹ GHENCIULESCU, Stefan 2019. *Regionalism critic. Transilvania si Tinutul Secuiesc. De la traditie la eco-regionalism. Critical Regionalism. Tradition. Region. Now.* In GHENCIULESCU, Stefan (ed.): #30 Arhitectură în România, Architecture in Romania 1989-2019. Zeppelin Oraş. Societate. Tehnologie. Nr. 155. 2019. fall, special issue, p. 130.

Harangtorony

Tervező: Tövissi Zsolt

Helyszín: Gyergyószentmiklós, Hargita megye

Építés éve: 2004

22-23. fotó: saját felvétel, 2022

24. rajz forrása: <https://kortarsepiteszet.wordpress.com/2014/02/11/haranglab/>

A másik példa **Köllő Miklós** szintén fából épült haranglába Gyergyóditróban, Hargita megyében, 2009-ből. Az építmény szimbolikus jelentéstartalmakat hordoz, melyeket egy precíz szerkesztési logika mentén jelenít meg. A tervezők bevallása szerint ennél a munkánál ismerték fel először a helyi anyagok használatában rejlő lehetőségeket, sok tekintetben a Larix Stúdió ars poeticájának tekinthető. A két oldalról egymásnak dőlő falfületek között átömlik a táj látványa az érkezőre, írja Mánya Kristóf építészhallgató a Larix stúdió építészetét bemutató esszéjében. A harang magasságában szintén áttört felületekkel találkozunk, mint a korábbi példában.

A legtöbb faluban a többnyire még középkori kis kőtemplomok mellett fa harangláb állt. „A templom mellett külön álló harangtorony az európai középkor itt megrekedt hagyatéka.” - írja Kós Károly Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet című könyvében.⁴² A harangláb vagy más településeken csengettyű tulajdonképpen egy ősi (történelmi) archetípus. „A falusi ácsok épp a haranglábaknál bizonyíthatták be leginkább az épületanyag, szerkezet, statika, kivitelezés, arányok, tömegek és formák játéka terén az elődöktől átvett és saját tapasztalataik révén felhalmozódott tudásukat.” (Kós Károly). Nincs ez ma másként a fent említett Mestereknél sem.

⁴² Dr. KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – Dr. NAGY Jenő 1978. Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Harangláb

Tervező: Köllő Miklós

Helyszín: Gyergyóditró, Hargita megye

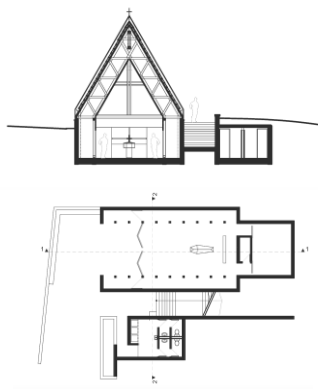
Építés éve: 2009

25. fotó forrás: <https://epiteszforum.hu/101--kollo-miklos>

26-27. fotó: saját felvétel, 2022

Az előző példánál látott épületen átsejlő táj, és transzparencia motívuma jelenik meg a **4Zet Architects** építésziroda **lengyelfalvi ravatalozójának** (2015) téri elrendezésében, ahol a hegytetőre érkezve szintén az egymásnak dőlő háromszögeken (tetősíkokon) keresztül tekintve tárul elénk a környezet, az ikonikus táj látványa. A forma ugyanakkor a szakrális jelentéstartalmak megjelenítésének egyetemes hordozója.

A székelyudvarhelyi építésziroda tagjai a temesvári egyetemen végezték tanulmányaikat, a székelyföldi építészek fiatalabb generációjához tartoznak. Munkáikban előszeretettel alkalmazzák a beton- és fa szerkezeteket. Több díjazott mű, új épület valamint épület- és térrekonstrukciók jelzik hiánypótló tevékenységüket Udvarhelyszéken.

Ravatalozó

Tervező: 4Zet Architects

Helyszín: Székelylengyelfalva, Hargita megye

Építés éve: 2015

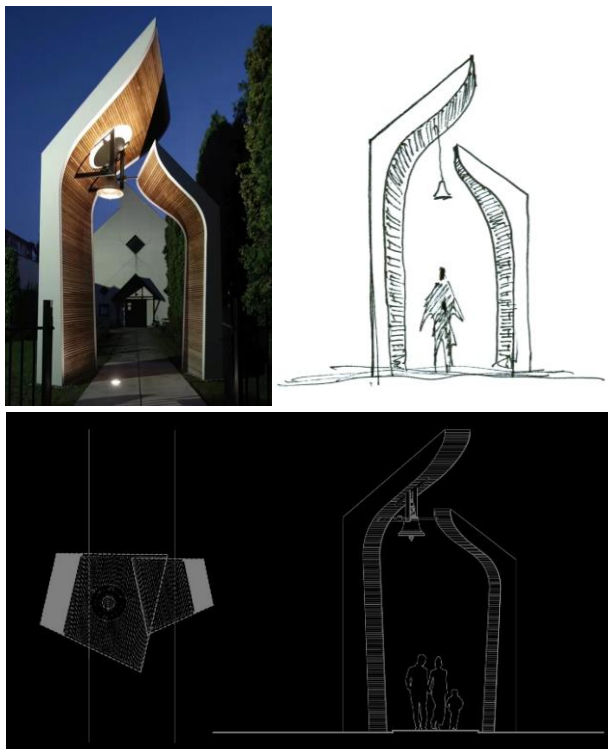
Díjak: architectura.6 - jelölés, 2016, Közösségi- és ipari épületek kategória

28-31. fotó és rajz: Várday Zsolt

Jellemző, hogy egy-egy építészeti program több építésiroda portfóliójában is megjelenik. A 4Zet építésiroda városi környezetbe tervezett, **betonból épült haranglába** a kontextussal érzékeny összhangban, a székelyudvarhelyi Bethlen-nyugati református templom udvarának bejáratánál található.⁴³ Várday Zsolt építész leírása szerint: „A közösség egy 18. századi fa harangláb mását látta volna szívesen, de ez az út járhatatlannak bizonyult, a kazánházból templommá alakított, tömbházakkal

⁴³ Interjú Várday Zsolt építésszel 2022. <https://kultura.hu/a-tuleles-feltetele-hogy-az-epitesz-megvalogassa-melyik-felkeresre-bolint-ra-interju-varday-zsolttal/>, utolsó elérés 2022. dec. 14.

körülvett épület elé nehezen lehetett volna elképzelni. A tervvázlatunk az egyeztetéseket követően meggyőzte a presbitériumot: két, egymás felé hajló monolitikus tömböt álmotdunk meg, amely két, lángot óvó tenyérként is értelmezhető. Aztán néhány műszaki bravúrral létrejött a fabéltetű beton harangláb, amely képes párbeszédet kialakítani a környezetével.”

Harangláb

Tervező: 4Zet Architects

Helyszín: Székelyudvarhely, Hargita megye

Építés éve: 2017

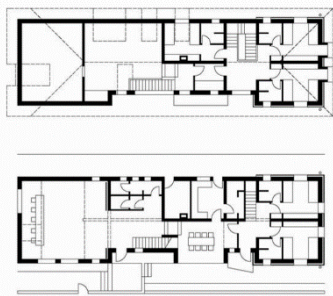
32-34. fotó és rajz: Várday Zsolt

A fenti építmények fontos hangsúlyként, erős állításként jelennek meg a környezetben. Általában elmondható, hogy az épületszoborként, vagy utcabútorként is értelmezhető építmények megjelölik a helyeket, finom tájékozódási pontokat képeznek, jelentőségük azonban a helyi közösségek szempontjából sokkal messzebbre mutat: a régmúlt lenyomatait őrzik nemcsak fizikai síkon, hanem jelentéstartalmukban is. A **letisztult formavilág és szerkezeti felépítés** által illeszkednek a történelmi környezetbe.

KÖZÖSSÉGI ÉPÜLETEK

Macalik Arnold Kolozsváron élő felcsíki származású építész így fogalmaz: a helyi építészre nagy felelősséget ró az örökségvédelmi feladatokra való érzékeny odafigyelés (ebbe a táji dimenziók is beleértendők), az illeszkedés, a meglévő történeti épített értékekhez való viszonyulás mikéntje. Ő maga is „nagy feladatának” tekinti az erdélyi vernakuláris építészetet.

A **pusztinai közösségi ház** azért különleges, mert a kisléptékű, tradicionális faluszerkezetben nagy térigényű funkciót kellett megvalósítani. A tervezést a moldvai csángó falvakban végzett településszerkezeti és építészeti kutatások, felmérések előzték meg.⁴⁴ A nagy tető alá rejtett építmény a homlokzati síkok szép törésvonala által illeszkedik a hagyományos csángó faluképbe. A homlokzati síkok ki-be mozgatásával, váltakozó felületkezelésével vizuálisan bontják kisebb egységekre a tömeget, a telkek hagyományos beépítését követve, mely szerint a lakóház mögé sorakoznak hosszában az udvar felé a kisebb gazdasági épületek, nyárikonyha stb. A tervezés során próbálták a helyi rétegeket feltárni, az épületben egyszerre tetten érhető a környékre jellemző hagyományos helyi karakter és a kortárs építészeti megjelenítés. Ezt a formákban, színekben és anyagokban megfogható jelenséget alkalmazták a részletképzésekben, szerkezeti megoldásokban.

⁴⁴ MARKÓ András 2011. *Egy helyi történet - avagy pustinai közösségi ház születése.* Tanulmány, Budapest, 2011.12.11.

<< A pusztinai közösségi ház

Tervező: Fodor Bogdán, Kozma Zsolt, Macalik Arnold, Atelier FKM

Helyszín: Puszтина, Bákó megye

Építés éve: 2006

49-50. fotó: <https://pustiana.ro/hu/casa-maghiara/>, 51-52. rajz: Atelier FKM

A **madéfalvi forrásház** (2010) egy prózai beavatkozás - a felbugyogó borvízforrás⁴⁵ kör alakú gödrének lefödése - lírai megfogalmazásban. A négy lábon álló vízszintes kis tetőszerkezet egy napmotívumot idéző öntartó spirál deszkából kialakítva, melynek közepén a víztükör méretével megegyező átmérőjű nyílás található. Lefelé tekintve, tükröződve önmagunkat szemlélhetjük, az önreflexiót azonban felfelé, a tetőt tartó kis keretszerkezet tengelyeinek metszéspontjában létrejövő feszületen keresztül tekintve élhetjük át. A kompozíció az axis mundi megszentelődése.

Madéfalvi forrásház

Tervező: Macalik Arnold

Helyszín: Madéfalva, Hargita megye

Építés éve: 2010

40-41. fotó: saját felvétel, 2022

42. fotó: Macalik Arnold

A **madéfalvi Szent Anna kápolna** (2012-2018) a székelyföldi építészeti színtér egyik legkülönlegesebb alkotása. A hajdani falu kirajzott a vasútvonal építéskor, az új településrész pedig távol esett a templomtól. Így az egyik vasutasházban alakítottak ki imaházat, amely évekig szolgálta az állomás

---

⁴⁵ A borvíz a szénsavat tartalmazó, gyógy- vagy ásványvíz erdélyi neve. A forrás neve borkút. Nevét onnan kapta, hogy savanykás íze a borra emlékeztet. A víz kőküpüben van felfogva, melyet egy darab kőből faragtak, „egy öl hosszú, vagy mély és egy fél öl átméretű nagyságban.”

környéki közösséget. Ennek helyén, az utcasarkon álló telekre épült az új kápolna a kapcsolódó kiegészítő funkciókkal oly módon, hogy az eredeti házsorból ne tűnjön ki. Az egykori imaház helyének egy kerengőszerű átjáróval övezett belső udvar állít emléket az új, egész telekre telepített kompozícióban. A kisebbik tömegben a sekrestye és egy adminisztratív iroda kapott helyet, annak tetőtéri részén pedig vendégszobák. A térsorokat kívülről tömör kerítőfal foglalja egységbe. A keskeny telekméret, valamint az utcafronti illeszkedés határozta meg az új kápolna befele forduló tömegét, mely tulajdonképpen egy félköríves centrális belső teret rejt magában. A beltér deszkamennyezetét felülről egy keresztet rejtő üveg lanterna világítja be, a forrásháznál is használt opeion motívum⁴⁶ megismétléseként. A déli oromzat életfája, a homlokzaton megjelenő kézműves részletek a környezettel és a közösséggel teremtik meg a kapcsolatot, a körbefutó felirat, kronosztikon pedig a történeti kápolnák tipológiájára utal. Nem meglepő, hogy a helyiek bevallásuk szerint a térélmény miatt még inkább látogatják eme „ünnepi építészet nagyerejű terét” - fogalmaz Szabó Levente.⁴⁷ A kápolna 2018-ban a Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálé díjazottja, valamint szerepel a 2022-es Mies van der Rohe, Európai Unió Kortárs Építészeti Díj romániai jelölései között is.

35. fotó: A madéfalvi forrásházról a Szent Anna Kápolna látható a faluszövetben

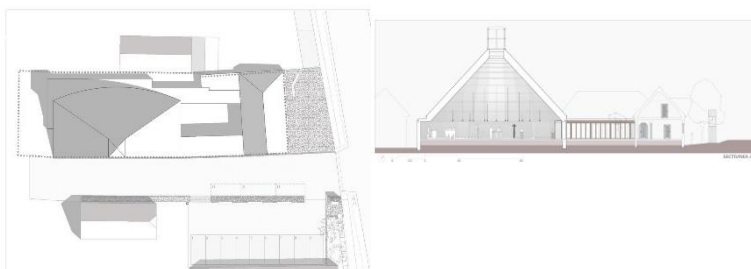
Macalik Arnold elemeire bontja, majd újra összerakja, nem csak fizikai értelemben az épületeit. A jelenségek teljes megértésére és ezek megjelenítésére törekszik, mindezt játékos formában. Szimbolikája messze

---

⁴⁶ 10+1 – Macalik Arnold. <https://epiteszforum.hu/101--macalik-arnold>, utolsó elérés 2022. dec.

⁴⁷ Szabó Levente laudációja Macalik Arnoldhoz 2022. Macalik Arnold az idei Magyar Építőművészetért díj kitüntetettje. <https://epiteszforum.hu/macalik-arnold-az-idei-magyar-epitomuveszetert-dij-kituntetettje>, utolsó elérés 2022. dec. 14.

túlmutat a dolgozatban tárgyalt egyéb értelmezéseken. Munkáiban, pl. a **madéfalvi forrásházánál**, de a **Szent Anna kápolnánál** is, egyfajta személyes hitről tesz vallomást (hasonlóan a székel, de akár a csángó nép mélyen gyökerező Istenbe vetett hitéhez). Transzformáció és átlényegülés minőségeit érzékelhetjük építészetében.

Szent Anna kápolna

Tervező: Macalik Arnold

Helyszín: Madéfalva, Hargita megye

Építés éve: 2012-2018

Díjazás: Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálé I. díj - Vidék kategória, 2018;

2022-ben a Mies van der Rohe-díj hivatalos romániai jelöltje

43-45. fotó: saját felvétel, 2022, 46-48. fotó és rajz: <https://www.uar-bna.ro/2018/proiecte/277/>

Elmondása szerint a **Turisztikai Információs Központ toronyépületének** egyik előképe volt a gyergyóditrói hagyományos faszervezetű tűzoltó-torony.⁴⁸ Kárpát-medence szerte fellelhetőek voltak a hasonló szerkezetű, víz tárolására használt tornyok, melyeket a funkció elavulásával többnyire már elbontottak. Itt azonban a polgármesteri-hivatalok mellett elhelyezett, több településen is megépített típusú, a történelmi óratornyok, mint önálló építmények analógiájára utal. Régen védelmi funkciót látott el, ma a torony tetején kilátó kapott helyet, ahonnan belátható a táj. Az alsó két szinten egy-egy zárt terem található, melyeket kívülről két irányból felfutó lépcső vesz körbe. Az épület burkolásánál előszeretettel használt fa lamellák a hagyományos székelykapuk rácsozatára emlékeztetnek, melyek sűrűsége és ritmusa szabályozza a be- és kilátást, az átláthatóságot, valamint a fény beszűremlését.

Turisztikai Információs Központ

Tervező: Macalik Arnold

Helyszín: több településen megépített típusú, Hargita megye

Építés éve: 2012-2017

36. fotó: Major György DLA, 2013, Csíkkozmás, 37-39. fotó és rajz: Macalik Arnold

⁴⁸ Macalik Arnold előadása 2020. Haza a mélyben. Kortárs öko-regionalista építészet Romániában. Előadás-sorozat a Fugában. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet. <https://www.youtube.com/watch?v=IP1viwaWQSY&t=3s>, utolsó elérés 2022. dec. 14.

A **BLIPSZ Építészirodával** való együttműködés eredménye az a **turistaház** sorozat, mely egy erdélyi menedékházak pályázat keretében valósult meg, és melynek során könnyed, gyorsan felépíthető títustervek épülhettek meg több székelyföldi településen. A menedék-hálózat a hegyvidékén túrázók minimális kényelmét hivatott biztosítani. Az épületek fedett-nyitott térrel, tűzhellyel, a padláson pedig zárható szállással rendelkeznek.

A funkció a hagyományos gazdasági épületek tömegében valósul meg, újraértelmezve a csűr tereit, hármastagolását, szerkezeti megoldásait, anyaghasználatát és részletképzéseit, de a jelenkor igényei szerint adaptálva.⁴⁹ A hagyományos elrendezéshez hasonlóan a tetőtérben a középső traktus nyitott, ahol a hálópadlásra egy híd vezet át. A tetőtérben kialakított szállás funkció onnan ered, hogy nyáron a csűrök szénapadlásán szállásolták el a fiatalabb vendégeket. A hagyományos elemekből újragondolt épület a településtől kissé távolabb esik, antropogén jelként jelenik meg a tájban. 2012-ben a Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálén jelölést kapott középület kategóriában, szerepel a 2013-as Mies van der Rohe, Európai Unió Kortárs Építészeti Díj romániai jelölései között is.

Az épület a 2013-as Kelet- és Közép-Európa építészeti bemutató bukaresti nemzetközi építészeti kiállítás⁵⁰ anyagában szintén szerepelt. Az ottani kategóriai felosztás és kritériumrendszer szerint ezek az épületek *magukon hordozzák a regionalitás jegyeit, lokális és globális tartalmakat a hagyományos formai elemek beemelésével, valamint az anyaghasználat révén jelenítenek meg, olvashatóvá téve a történeti kontextust*. Közös jellemzőjük a jelszerűség megléte (egy-egy határozott állítás) a vidéki környezetben.

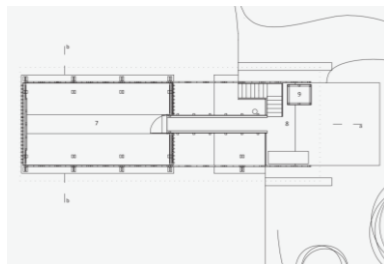
Szinte minden példában azt látjuk, hogy ebben a helyenként nagyon konzervált, archaikus környezetben mindennek újra formát kell adni, mai nyelvezettel, ez jelenti a kihívást. Ezt fokozzák a történelmi folyamatok, a szocializmus falu- és városrombolásai, melyek épületeket, tereket tüntettek el drasztikus beavatkozásaik által, valamint a kulturális konzervativizmus erős jelenléte, mely inkább a hagyományos forma és motívumok stilisztikai utánpótlását eredményezte.

---

⁴⁹ PÁSZTOR István 2017. *Menedékház láncolat Székelyföldön*.

<https://www.epiteszforum.hu/menedekhaz-lancolat-szekelyfoldon>, utolsó elérés: 2023. febr.

⁵⁰ East-Centric Architecture Triennale. Trans(ap)parencies Thematic Exhibition, 10-27. oct. 2013. Bucharest, Romania

Turistaház

Tervező: Macalik Arnold (Atelier FKM), BLIPSZ Architecture

Helyszín: Szent Anna-fürdő, Hargita megye

Építés éve: 2011

Díjazás: Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálé - Jelölés, 2012, Közösségi- és ipari épületek kategória; 2013-as Mies van der Rohe-díj hivatalos romániai jelöltje

53-57. fotó és rajz: www.blipsz.ro, Beyond the city

A dolgozatban bemutatott épületek szinte **prototípus**sá válnak a kortárs székelyföldi építészetben, a nyelvezet, tömegforma, anyaghasználat terén pedig bizonyos általános alapelvek rajzolódnak ki:

- terjeszkedő helyett tagolt tömeg
- a funkcionális követelményekből adódó nagy térfogat kisebb tömegekre bontása

- csűrök, gazdasági épületek hasznosítása, újraértelmezése, a csűr tömegében kialakított új, nagyobb térigényű funkciók számára
- a meglévő parasztházak felújításának, bővítésének szervesítése a hagyományos környezetbe
- párbeszéd a tájjal, érzékeny kapcsolat kialakítása a természeti környezettel
- hagyományokat követő anyaghasználat
- költséghatékony megvalósíthatóság, a helyi munkaerő felkarolása
- helyi közösségek szolgálata

A kortárs székelyföldi építészetnek ezt a sajátos rétegét a megváltozott életmód által generált épületfunkciók vizsgálata jellemzi, a korábbi épületállomány hasznosítására való törekvés, az illeszkedés megvalósítása. A külső hatásokat integráló, korszerű formai- és műszaki megoldásokat felmutató építészet, mely előtérbe helyezi ugyanakkor a helyi kézműipar fontosságát és a helyi közösségek szolgálatát.

FÚZIÓK ÉS INFÚZIÓK

Láthattuk már a fenti példákból, hogy különböző megközelítési módokat fed le a mindannyiunkat inspiráló archaikus épített-, természeti- és történeti-kulturális közeghez való viszonyulás. Azonban a székelyföldi kötődésű, de Kolozsváron, vagy Budapesten élő építészek alkotásai mégis különleges jelleget képviselnek a térség építészetében. A távolság, az „intervallum feszültsége mögül rálátni” - ahogy Macalik Arnold fogalmaz - **megtermékenyítő hatású**. (*Tér-köz*, mint a tér két meghatározott pontja közötti távolság.) Ilyen infúzióknak számítanak a térségben Macalik Arnold, Péterffy Miklós, vagy a BLIPSZ Építésziroda munkái. Az egyes helyek karakterének megragadása válik fontossá, a társadalmi szövet, valamint a **nemzetközi kontextus, a modernitás**. Ezt a kettős szellemiséget képviselik, melyben a legfontosabb alkotóelem maga az anyag, melynek „lényege és magja a szellem” (Macalik). Az **őszinte anyagmegnyilvánulás** közös nevező munkáikban, a részletek képzése, valamint a hely értékeinek, történetének, kötődéseinek, fizikai és szellemi eredőinek feltérképezése által a környezet léptékéhez való illeszkedés. Ugyanakkor egy jelentős **léptékváltás** és megfelelő alázat is szükséges ennek az intervallumnak a megtételekor, hiszen a székelyföldi dimenziók jóval szűkösebbek. Másik közös vonásuk mindkét régióban - Kolozsvár és Székelyföld - a meglévő

magyar vonatkozású épített történeti örökséghez való viszonyulás, ezáltal „terek és korok folytonossá alakítása.”⁵¹

A MODERN HAGYOMÁNYA

Péterffy Miklós első **Nadasan háza Kolozsváron** a Házsongárdi domboldalon található, közel az Építészmérnöki Kar épületéhez. Építészhallgatók rendre kirajzanak az épülethez kifürkészni annak **eredetét** (köztük jelen írás szerzője is), mely környezetében valóban úgy jelenik meg, mintha egy másik világból érkezett volna (egy lehellethetetlen univerzalitás, ahogy Dana Vais fogalmaz⁵²). A házon a visszafogott modernitás és időtlenség jeleit olvashatjuk. „Olyan láncszemnek tekinthető, amely építészettörténeti, esztétörténeti szempontból összekapcsolja a város és a régió építészetét és művelődéstörténetét a **nemzetközi irányzatokkal**, valamint tervezésének korával.” (Péterffy)⁵³

*„Legtöbbször a helyzetfelismerés hiányát látom új házakon. Azt, hogy nem kérdezte-faggatta eleget az építész a helyet... Nagy örömet okoz, ha rátalálok egy olyanra, amelyik segít visszahozni a tájegység sajátos energiáit, minőségeit, működési logikáját. Ez attól független, hogy egy kulturálisan könnyen megfejthető, vagy egy tévútra sodródott régióban megépült házról van szó... Úgy gondolom, hogy elég erős az az alapozóréteg egy közép-európai régióban (még így több oldalról szétzilált állapotában is) ahhoz, hogy találjunk olyan **gyökereket**, amelyek azt a környezetet, amelyben létre kell hoznunk esetünkben egy házat, azt úgy tegyük, hogy érthetőek és érezhetőek legyenek azok a kötelékek, amelyek azt a helyet otthonos természetességgel kötik egy kulturális térhez szövehez.” Péterffy Miklós ⁵⁴*

A gyökerek keresése, az „eredeztetett” tervezési módszer lényege éppen ebben rejlik: a hely teljes fejlődéstörténetének feltárása - sokszor zsigerekig

---

⁵¹ Macalik Arnold a „Magyar Építőművészetért Érem” kitüntetettjének előadása. <https://www.youtube.com/watch?v=BKe1ipK9S-E&t=1531s>, utolsó elérés: 2023. febr. 03.

⁵² <https://www.epiteszforum.hu/dana-vais-az-elmult-14-ev-epiteszete-kolozsvaron>, utolsó elérés: 2023. aug. 10.

⁵³ Az idézet a kolozsvári PJ-ház kapcsán íródott, azonban alkotói szellemisége érvényes az első Nadasan ház születésének körülményeire is. Péterffy Miklós 2020. Visszaépített múlt? – Péterffy Miklós és a kolozsvári art deco. <https://epiteszforum.hu/visszaepített-múlt-peterffy-miklos-es-a-kolozsvári-art-deco>, utolsó elérés: 2023. febr. 03.

⁵⁴ Interjú az építésszel: Oktogon Top Trió sorozat 2022. <https://www.octogon.hu/epiteszet/top-trio-peterffy-miklos-peterffy-es-dory/>, utolsó elérés: 2023. febr. 03.

ható élmények általi átélése - az építészeti atmoszféra és mikrokörnyezet, valamint életmód megértése és értelmezése, mely által az *időt*, a korszakot, amelyről a ház beszél, helyén lehet kezelni. A forma csak ennek lehet a következménye. Péterffy azt az *intervallumot* keresi, amely az idő maga. Nadasan háza egyszerre képvisel jelenkortudatot és sugall időtlenséget, mely Dana Vais megfogalmazásában az igazi művészet mércéje - innen indul ki Péterffy Miklós alkotói habitusa.⁵⁵ Számára az igaz azt jelenti, hogy az idővel valóságos viszonyban van. Az igaz „az életmódból, anyaghasználatból, klimatikus viszonyokból adódó telepítési és működési elv és mindezekből fakadó formarend – építészeti nyelvezet.”

Nadasan ház

Tervező: Péterffy Miklós

Helyszín: Kolozsvár, Kolozs megye

Tervezés éve: 1998-1999

Építés éve: 2000-2003

58. fotó: Péterffy Miklós

Székykeresztúron felépült háza, a **Győri-ház** ugyanilyen infúzióknak számít a kisvárosi település hagyományos lakóövezeti szövetében, melyet immár az '50-es évek sátoztetős típusházai jellemeznek. Ez a minta Székelyföld szerte elterjedt, az ehhez hasonló településrészek működése már szintén megszokott és karakteres épített környezetet eredményezett, ahol a kertben való gazdálkodás még mindig fontos szerepet kap. Ezeknek a házaknak a működése - az életmódnak megfelelően - a használat során kialakuló sajátos tradíciót hozott létre, ezt a **működési elvet** vette alapul Péterffy a tervezés során. Az alapos helyismeret és fejlődéstörténet birtokában sikerült megragadnia a működés legalapvetőbb kérdéseit, mely a térrendszert is alakítja, majd mindezt formába öntenie. Ez pedig a következő: „a gazdálkodás tereit magába foglaló épületrészek viszonya a fő tömeggel”, vagyis „additív módon a lakó funkciójú rész és a nagytartást szolgáló

---

⁵⁵ VAIS, Dana 2003. *Casa Nadasan sau "Casa de piatra"*. Péterffy Miklós. Cluj 1998-2003. In *de Arhitectura / Locuinta*. nr. 9. (2/2003)

épület között felsorakozik az az épületsor amelyik a lassan háttérbe szoruló nagyállattartással való foglalatosságok helyét váltja ki.” (Péterffy)

„Az új építészeti gondolkodásmód együttállását” a település hagyományos népi építészete, de a kisváros mai képét meghatározó háztípus kettőssége határozta meg. Az épület tagolása és tetőmegoldása, valamint modern nyelvezete és részletképzései, a településszövet léptékét megtartva, „a hely erejét és báját” emeli. Esetünkben a gazdasági szárny egységes tömege, illetve annak viszonya a lakóházzal képezi az *egy egészet*, ezt erősíti a téglaburkolatok egységessége, ugyanakkor a közeli csekefalvi téglahasználata a helyel való efféle *intim* kapcsolatot hangsúlyozza: „Az anyag szigorú, de érzelmes, határozott, de szelíd, kemény, de **bensőséges** megnyilvánulásai hordozzák az építészeti minőséget.”

Győri-ház

Tervező: Péterffy Miklós

Helyszín: Székelykeresztúr, Hargita megye

Tervezés éve: 2002-2003

Építés éve: 2004-2005

59-60. fotó: saját felvétel, 2010

JEL ÉS JELENTÉS A TÁJBAN

A természeti tájba érzékenyen behelyezett épületek sajátos architektúrárt képviselnek a kortárs székelyföldi építészetben, mely főleg a **Vallum Építésziroda** munkáit jellemzi. A **szovátai strand** épülete az Arhitectura.6⁵⁶ helyi építészeti szemle 2012-es díjazottja, 2014-ben a Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálén első díjat nyert középületek kategóriában, valamint a korábban már említett Kelet- és Közép-Európa építészetét bemutató bukaresti nemzetközi építészeti kiállítás 2016-os kiadásának egyik jelöltjeként is szerepelt.

A szovátai Tivoli tó rehabilitációjának egyik állomása volt a vízfelszín rendezése mellett a meglévő strand vonzóbbá tétele. A tó keleti partját pavilonosan beépítve hoztak létre kiszolgálóegységeket, egy hajtogatott tetővel lefedve. A nagy, faborítású stég az egységes vízfelületből kisebb medencéket is lerekeszt, valamint napozásra alkalmas részei is vannak.⁵⁷

A természet törvényszerűségeit vették figyelembe a tervezés során, az építmény egységesen helyi faanyagból épült. A visszafogott építészeti megjelenés hozzásegített ahhoz, hogy a beavatkozás által antropikus táj jöhessen létre. Ilyen környezetben felmerül az építészet mulandóságának kérdése is. Korodi Szabolcs épülete finoman illeszkedik a természeti környezetbe, a faszervezet lehetőséget biztosít arra, hogy a táj idővel visszanyerhesse eredeti állapotát.

Strand a szovátai Tivoli tón >>

Tervező: Vallum Építésziroda, Korodi Szabolcs - Tóth Szabolcs

Helyszín: Szováta, Hargita megye

Építés éve: 2012

Díjazás: architectura.5 - fődíj, 2012; Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálé – fődíj
2014, Közösségi- és ipari épületek kategória

61-64. fotó és rajz: <https://www.uar-bna.ro/2014/proiecte/b/59/>, Beyond the city

---

⁵⁶ Arhitectura.5 néven indult először ez a két évente megrendezett kiállítás, a román építész kamara támogatásával, 2012-ben 5 megye építészeti alkotásait bemutatva: Brassó, Kovászna, Hargita, Szeben és Vâlcea megyék. 2014-ben csatlakozott Maros megye is, így lett a biennálé neve Arhitectura.6. Helyi szinten nagy jelentőséggel bír, mivel itt jelenhet meg elsősorban ennek a szűkebb régióknak a kortárs építésze, a kiállítások révén pedig még az átlagemberhez is eljut. (A megyeközpontokban szabadtéri kiállítások keretében mutatják be a tablókat.)

⁵⁷ <https://kortarsepiteszet.wordpress.com/2014/01/21/ifjusagi-strand/>, utolsó elérés 2022. dec.

A GAZDÁLKODÁS ÉPÜLETEI

Köllő Miklós vízparti, vízgazdálkodással kapcsolatos épületei közül az ivói vízimalmot emelem ki, mely nem csak, mint építészeti alkotás jelentős, hanem az emlékezet megőrzésének fontos példája is, „színre vitt örökség”, ahogy Köllő Miklós fogalmaz.⁵⁸

„Emlékezetfoszlányokból marad ránk eleink világa: volt itt egy vízfűrész, egyike annak a híres tizenhétnek, ami Ivóban zakatolt.”

Köllő Miklós

⁵⁸ KÖLLŐ Miklós 2021. *Az ivói vízfűrész margójára*. <https://www.epiteszforum.hu/az-ivoi-vizifuresz-margojara>, utolsó elérés: 2023. febr. 03.

„Ennek az ivói létesítménynek élnie kell! Mert az egykori vízfűrészek emlékére működik, elhozva a mába azok lényegét: nem mai fejjel kell megítélni egy régi szerkezet jogosságát, hasznosságát, de ha feltámasztjuk, az nem a múlt nosztalgiája kell legyen, hanem hagyományos értékeinkre terelve a figyelmet, a mának kell szólnia.” - vallja az építész. A malommentő akció során egy vízfűrészre rekonstruáltak, ami fölé a hagyományokat továbbgondoló, mai, köztes technológiákat alkalmazó „ipari csarnokot” javasoltak, valamint mellé a turizmust kiszolgáló funkciókat helyezték el. Az épület cölöpökön áll, a kompozíció igazodik a patakmederhez, a feltáruló látványok irányítják a tekintetet, és kapcsolnak a tájhoz.

A középkori eredetű, fából épített hajdani vízimalmokat időnként elbontották és feljebb költöztették a folyó vonalán, ebből is adódik az épületnek az időszakos jellege. Mivel nem állt rendelkezésre az eredeti épületről elegendő adat, így elsősorban elveket tudtak megfogalmazni a tervezők a rekonstrukció során. Az anyag törvényszerűségeire hagyatkoztak, mely szerint a fa idővel szépen beleszürkül a tájba, emellett a beavatkozás 100%-ig visszafordítható az anyaghasználatnak köszönhetően, így a programból adódó körforgásos jelleggel is analóg.

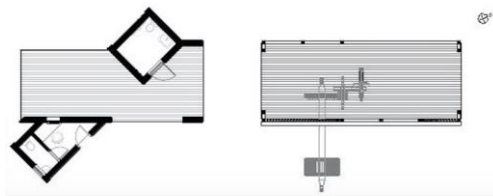
Köllő Miklós eredetien fordítja le a sajátos székely gondolkodásmódot épületei-, és a jelenségek megformálásánál, szinte ezen józan paraszti észjáráson alapul korszellemet felülmúló egyedülálló építészete: „Dédapám fejszékjén is folyton cseréljük a nyelet, de attól az még a dédapám fejszéje marad.”

A kollektív emlékezet az a múlt, mely alakítja identitásunkat. Mind egyéni, mind közösségi szinten a spontán, eleven élő emlékezet kapcsolja az egyént a lokalitáshoz, a hely történetéhez, elődei emlékezetéhez, szerves múltjának tapasztalásához. A társadalmi keretek megváltozása az emlékezet természetes folytonosságát szakította meg. Oláh Sándor székely antropológus és helytörténész Pierre Nora francia történészt idézi: „ahhoz, hogy legyen múlt érzésünk, szükségszerűen egy törésnek kellett ékelődnie a múlt és a jelen közé. Ettől kezdve végeredményben az egyénre nehezedik a kitaró, ám differenciálatlan emlékezetkényszer: az identitás titkának és alapelvének, a valahová való tartozás érzésének visszaszerzése.”⁵⁹

Ebben a folyamatban **az identitás a felvállalt sajátosság, az elfogadott egyediség, a felismert állandóság, az önmagunkkal való szolidaritás megélése.**

---

⁵⁹ OLÁH Sándor 2010. *Az emlékezet, a múlt és a történelem*. In Mihály János. *Gyalogosan a két Homoród mentén*. Útirajz 2009-2010.

Ivói vízialom

Tervező: Köllő Miklós, Györfy László-Miklós (Larix Stúdió)

Helyszín: Ivó, Hargita megye

Építés éve: 2015

Díjazás: architectura.6 - jelölés, 2016, Közösségi és ipari épületek kategória

65-68. fotó és rajz: <https://www.uar-bna.ro/2021/proiecte/621/>

Az emlékezet olyan központi jelentőséggel bíró közeg, melyben az identitás kialakul. Az emlékezéssel tehát azonosság-tudatunkat erősítjük meg, szerezzük vissza. A megemlékezéssel „a múlt és a jövő a jelenben összekapcsolódik, a közösség képes együtt visszatálcálni a gyökereihez.” - idézi Oláh Jan Assmann német kultúrakutatót. Amilyen mértékben eltűnt a hagyományos emlékezet, annyira érezzük fontosnak a maradványok, a tanúságtételek, a látható jelek lelkiismeretes felhalmozását.

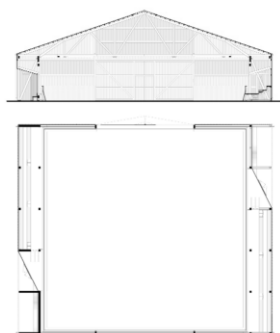
Az emlékezetnek helyszínekre van szüksége, és térbeliesítésre hajlik, az egyéni és közösségi emlékezetnek a tér fontos kelléke, „az emlékezés kultúrája a természetes térbe plántál jeleket. Egész tájegységek is szolgálhatnak a kulturális emlékezet közegéül.” (Jan Assmann)

Köllő Miklós nagy tégigényű épülete a **csíkszentsimoni lovarda**. Az egyszerű tömeg az egységes anyaghasználatnak köszönhetően kap a faluba illő megjelenési formát. A tájba illesztésnél fontos szempont volt az átláthatóság, a transzparencia motívuma, mely az anyagtalánítás módszerével érhető el: a kétoldali kis lelátókhöz vezető gyalogos bejáratok lopott tornácként működnek, a homlokzati felület oromlécezésén pedig átsejlik a táj látványa. Az épület őszinte: feltárul a belső tartalom. „Átlátszó formagyakorlat”, ahogy a tervezők nevezik a táj és építmény összhangját megvalósító alkotásukat. Benne van a tájban, de mégis rejtőzködik, mint a népmesében az eszes lány, aki a király intelmére halászhálóból varr magának ruhát, fel is van öltözve, meg nem is... A lovarda Bőjte Csaba Szent Ferenc Alapítványának készült, a gyermekotthon tevékenységeinek egyik kiszolgáló épületévé vált. A ferencesek szegénységi fogadalma szellemében minden pazarlást kerülni szándékozva, csak helyi anyagot építettek be az épületbe, így nem csak a kivitelezési munkálatok ára, hanem a tulajdonképpeni építőanyagárak is a **helyi gazdasági körforgásban** maradtak. Az épület a vidék emberei számára szokványos technológiákat alapul vevő köztes technológiákkal épült. A részben pro bono tervezési folyamat során gondoltak arra is, hogy karbantartást, javítást is az alapítvány felnövő ácsai, asztalosai kell majd végezzék. „Lehet, hogy prototípussá fog válni, mert viszonylag kis költségvetéssel nagy előrelépést jelent a székelyföldi lovaséletben.” - nyilatkozik Köllő Miklós.⁶⁰ Az épület a 2019-es Mies van der Rohe, Európai Unió Kortárs Építészeti Díj romániai jelöltje, valamint a PACE - Public Architecture in East-Central Europe - kiemelkedő minőségű, közösségi funkciókat szolgáló épületei közt is szerepel.⁶¹

---

⁶⁰ <https://szekelyhon.ro/aktualis/epiteszeti-dijra-jeloltek-bojte-csaba-csikszentsimoni-lovardajat>, utolsó elérés: 2022. dec. 14.

⁶¹ <http://www.paceproject.eu/projects/equestrian-center-in-sansimion-sansimion-harghita-county-ro>, utolsó elérés: 2022. dec. 14.

Csíkszentsimoni lovarda

Tervező: Köllő Miklós (Larix Stúdió)

Helyszín: Csíkszentsimon, Hargita megye

Építés éve: 2018

Díjazás: arhitectura.6 - jelölés, 2018, Közösségi- és ipari épületek kategória;

2019-ben a Mies van der Rohe-díj hivatalos romániai jelöltje

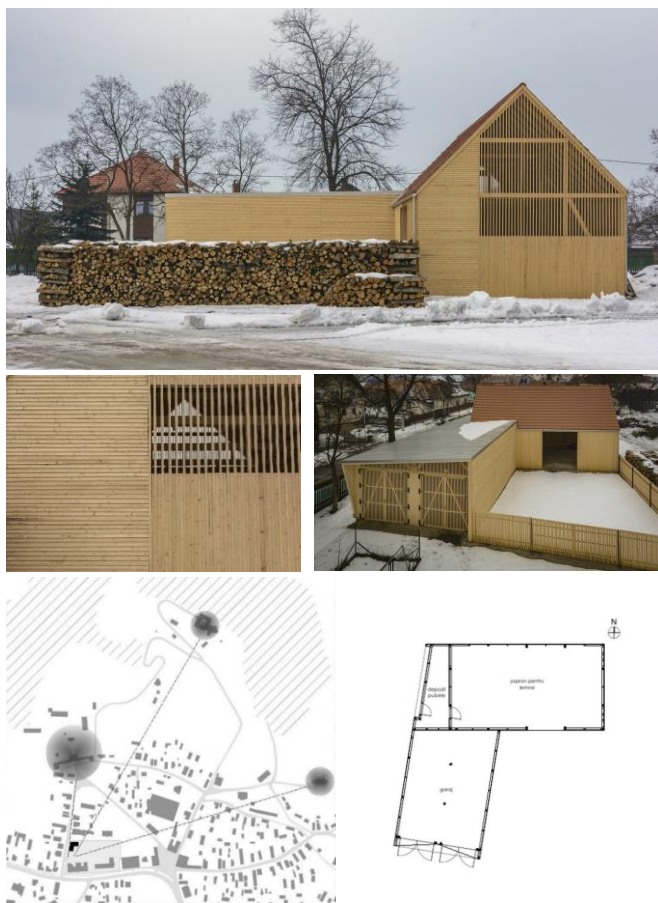
69-71. fotó és rajz: <https://www.uar-bna.ro/2021/proiecte/624/>

72. fotó: saját felvétel, 2022

A gyergyószárhegyi **fatároló és garázs** épülete hasonló elvek mentén született meg, habár itt kisebb a lépték. A két tömeg egymásba metsződése alkotja a falusi léptékre igazított kompozíciót, a homlokzati textúrák révén kapcsolódik a környezetéhez és folytat párbeszédet azzal. A fatároló és garázs műemléki környezetben, a helyi iskola udvarán kapott helyet. A tömegarányokat úgy alakították ki, hogy a területről egyszerre látható három műemléket ne takarja ki az új épület: az utca végén található a Lázár kastély,

a település magasabb pontjain fekszik a Ferenc-rendi kolostor, valamint a római katolikus plébániatemplom és erődítménye.

Ma a legnagyobb kihívást az egység megteremtése jelenti a töredezett építészeti környezetben, legyen az város- vagy falukép. A kicsi, szemléletformáló példák a hely léptékéhez igazodnak, de a megfogalmazott paraméterek mentén a nagyobb funkcionális egységek is megtalálják benne a helyüket.

Fatóroló és garázs

Tervező: Köllő Miklós (Larix Stúdió)

Helyszín: Gyergyószárhegy, Hargita megye

Építés éve: 2018

Díjazás: architectura.6 - jelölés, 2020, Közösségi- és ipari épületek kategória

73-77. fotó és rajz: <https://www.uar-bna.ro/2021/proiecte/626/>

78. fotó: Fatároló és garázs, háttérben a szárhegyi műemlékek láthatók, saját felvétel, 2022

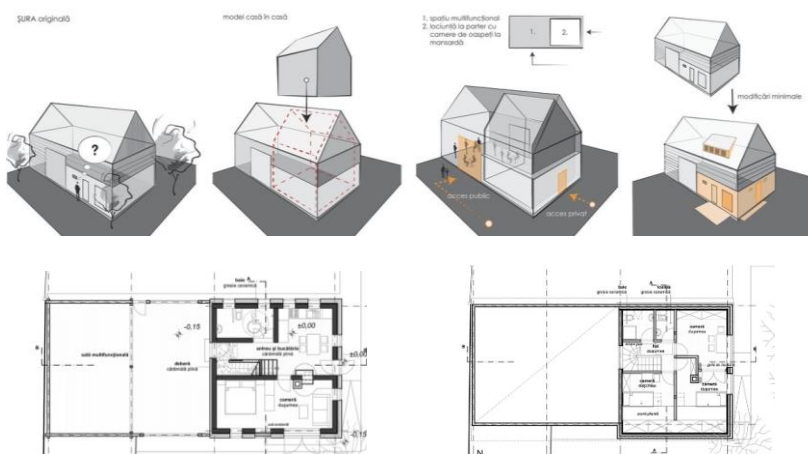
CSÚRÖK ÚJRAÉRTELMEZÉSE

A **csíkdelnei hagyományos csűrépület felújítása** a Pogány-Havas Kistérség tevékenységéhez kapcsolódik. A faluképvédelmi program hozadéka a hagyományos csűrök nem mezőgazdasági célú újrahasznosítását segítő útmutató. Ennek szükségességét az indokolta, hogy nagyon sok csűrtulajdonos nem is gondolt arra, hogy az épületnek milyen fontos faluképi, épített örökségi jelentősége van, és ahelyett, hogy új funkcióval töltötték volna meg, inkább eladták (többnyire külföldre) építőanyagként vagy egyszerűen tűzifának.⁶²

A delnei csűr átalakítását és felújítását **Esztány Győző** tervezte. Az 1940-ben épült csűr 2012-ben újították fel és alakították át többfunkciós épületté. Az épület egyik fele lakás lett a valamikori istálló helyén, 3 szobával, 2 fürdővel és egy konyhával, ami ma vendégházként működik. A másik fele, a csűrköze és padlás helye közösségi és rendezvény-térre vált, minimális átalakítás mellett. Itt koncerteket, kiállításokat, konferenciákat és kisebb esküvőket lehet tartani. A csűr ezen része érintetlen maradt, statikai és hőszigetelési beavatkozás nélkül. A felújítás során az épület eredeti sajátosságait, régi anyagát és formáját igyekeztek megtartani, és abban elhelyezni az új funkciókat, így az épület a meglévő helyi építészet szerves részeként élhet tovább. A földszinten kis nyílásokat alakítottak ki, csak a nagy üveges teraszajtó került a jobb oldali szírajtó helyére. A tetőtérben azonban az oromzat eredeti deszkaborítása mögé rejtették az üvegfelületeket. A kibillentett tetősík alatti ablaksor szintén a vendégszobák

⁶² <https://www.delnebarn.com/about1-c1hl8>, utolsó elérés 2022. dec. 14.

bevilágítását szolgálja.⁶³ Az épület 2016-ban építészeti nívódíjat nyert az Arhitectura.6 erdélyi építészeti biennálén, a Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálén 2018-ban pedig különdíjat.

Csíkdelnei csűrépület felújítása

Tervező: Esztány Győző

Helyszín: Csíkdelne, Hargita megye

Építés éve: 2014

Díjak: Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálé - Jelölés, 2018, Vidék kategória;

arhitectura.6 - I. díj, 2016, Restaurálás/rehabilitálás kategória

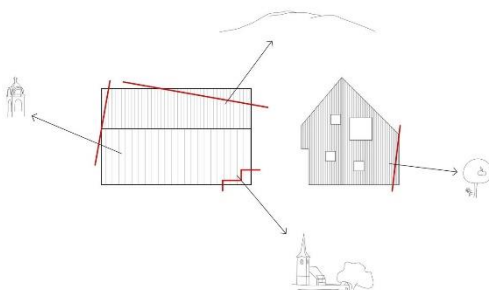
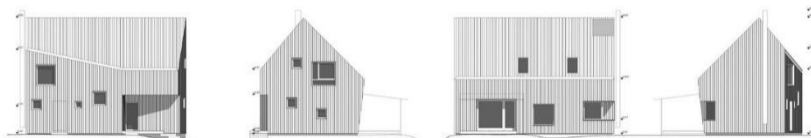
79-83. fotó és rajz: <https://www.uar-bna.ro/2018/proiecte/198/>

A térségre jellemző gazdasági épületek, csűrök tömege tudja biztosítani a családi házak vonatkozásában a nagyobb élettér kialakításának funkcionális igényét, emellett ezek az épületek őrzik leginkább a hagyományos formavilágot, a falusi tájba illő anyaghasználat és telepítés révén.

⁶³ <https://www.esztanystudio.com/irodaimunkagaleria/VEND%C3%89GH%C3%81Z-%C3%89S-K%C3%96Z%C3%96SS%C3%89GI-CS%C5%B0R%2C-CS%C3%8DKDELNE,> utolsó elérés 2022. dec. 14.

Lőrincz Barna építész saját családi házának arányai a régi csűröket idézik, az épület telken való elhelyezése is erre utal: keresztben fekszik a telken, így a domb tetején lévő udvart ketté osztja, egyben szélvédetté teszi. Az egyszerű formát modern stílusban fogalmazta át az építész, az épület tájba illeszkedő, mégis korszerű. A könnyűszerkezetes épület kompakt tömegképzését az egységesen, teljes felületen használt deszka burkolat is hangsúlyozza. Az épület a táj rögzített elemeihez kapcsolódik, mint az előző példánál. A telekről nyíló perspektíva pontok alakítják és formálják a tömeget, ráirányítva a figyelmet a környező műemléki- és táji értékekre.

LK ház

Tervező: Lőrincz Barna

Helyszín: Csíkszentlélek, Hargita megye

Építés éve: 2010-13

Díjazás: arhitectura.6 - I. díj, 2016

84-85. fotó: saját felvétel, 2022

86-87. rajz és ábra: <https://www.uar-bna.ro/2016/proiecte/54/>

CSALÁDI HÁZAK

Köllő Miklós saját családi háza Gyergyócsomafalván található. 2010-ben egy véletlen látogatás során bukkantam rá az akkor még épülő házra, a mellette lévő hagyományos porta fotózása közben. Rögtön feltűntek a szomszédos építkezés értékei, mely egyrészt egy régi ház felújítása során valósult meg, az alapterület és az épület belső térfogatának maximális kihasználásával, másrészt tömeg- és tetőformája, valamint anyaghasználata révén illeszkedik a faluképbe.

Köllő Miklós úgy alakította át a nagyszülőktől örökölt házat, hogy az a hagyományos környezetbe - de polgárosuló faluképbe - illő, a népi építészeti értékeihez ragaszkodó, azokat tiszteletben tartó épületet legyen, valamint megfeleljen egy háromgyermekes család modern igények szerint szervezett életvitelének.⁶⁴ „Bármennyire fontos a múlt, nem szabad nosztalgiként kezelni, nem szabad merev szabályok szerint elutasítani a modernizmust, ugyanakkor reakciós ideológiáknak nincs helye. Intelligensen kell élni a hely felkínálta archetípusokkal, esztétikailag szerény eszköztárat kell felvonultatni, amit bárki magáénak tud elfogadni, és alkalmazni. **A helyi erőforrásokkal igaz módon kell élni**, és meg kell vizsgálni a meglévő szerkezeti rendszerek alkalmazhatóságát.” - írja könyvében, mely a ház korszerűsítése majd az építkezés során megfogalmazódott legfontosabb alapelveket tartalmazza.

KM ház

Tervező: Köllő Miklós

Helyszín: Gyergyócsomafalva, Hargita megye

Építés éve: 2010

88. fotó: saját felvétel, 2010, 89. fotó: Köllő Miklós, forrás: Zeppelin

⁶⁴ KÖLLŐ Miklós 2018. *Mesélem a házam. Kortárs vidéki építészeti*. Hargita népe kiadó

András Alpár, Lőrincz Barna és Tövissi Zsolt lakóháza Csíkbánkfalván

azért jelentős alkotás, mivel a nagyméretű ház falusi léptékre igazításának példáját látjuk. A nagyobb alapterületet elfoglaló földszintes kialakítás ellenére, a tömegek tördelése révén az épület szervesen illeszkedik a hagyományos faluképbe. Az alaprajzi elrendezést egy hagyományos paraszttudvar, 'élettér' működési sémájára szervezték. Az épület középpontjában található a nappali és az étkező, ezt körülveszi az 'udvar', ahonnan a lakószobák nyílnak. Ezek az egységek magastetővel fedett kiemelkedő tömegek az egyébként egyszintes kompozícióból, melyek tagolják a volumetriát.

BS ház

Tervező: András Alpár, Lőrincz Barna, Tövissi Zsolt

Helyszín: Csíkbánkfalva, Hargita megye

Építés éve: 2010-2012

Díj: Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálé - Jelölés, 2012 - Lakóházak kategória; architectura.5 - fődíj, 2012

90-93. fotó: Beyond the city

A központi tér szimbolikusan is egységbe szervezi a lakóteret és a családi életet. A kertkapcsolatot a földszintes elrendezés, a nagy üvegfelületek és a nyugatra kinyúló fedett terasz, valamint az egymásra felfűzött terek keresztirányú átnyításai is erősítik. A tetőt hagyományos zsindellyel fedték, a függőleges felületeken faburkolatok és vakolt felületek váltakoznak. A Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálén 2012-ben jelölést kapott a ház, az Arhitectura.5 helyi építészeti szemlén pedig díjazást.

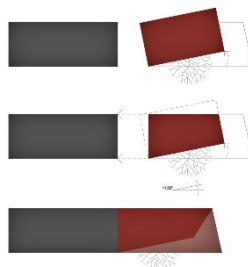
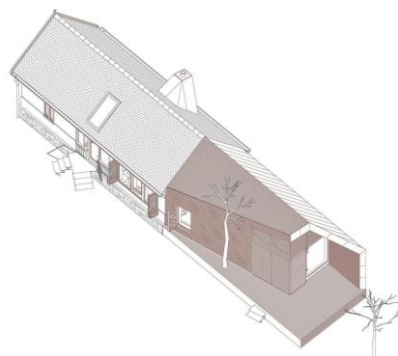
ÚJ GENERÁCIÓ

Nagy Árpád a fiatalabb építész generációhoz tartozik. Azonban a hagyományok és a természeti környezet, kontextus és kultúrtáj mély tisztelete és értése mutatkozik meg munkáiban. Nem hivalkodó, mégis kortárs építészeti nyelvezete beleillik a környezetbe és szervesen folytatja azt, legyen szó a hagyományos székely porta elrendezéséről, vagy akár a fenyvesek lábához telepített étterem és pihenőhely kialakításáról.

Gyergyócsomafalvi otthona⁶⁵ egy régi ház felújításával és udvar felé történő bővítésével valósult meg. A homlokzati síkot a perspektíva pont megtörésével, a bővítés során átlósan visszahúzza az építész, mely ezáltal az udvaron lévő körtefa mögé kerül, így megmentve a fát a kivágástól. Ez a gesztus ugyanakkor az utca felől is még jobban elrejtí az új beavatkozást, amely azonban tökéletesen illeszkedik a meglévő épület kompakt tömegéhez, a porta elrendezéséhez. Funkcionálisan a ház egy hálószobával és fürdővel bővült, megtartva az eredeti hosszanti elrendezést. Az új homlokzatok faszerkezetét szürkére festette, a nagy üvegfelületeket a már korábban megismert, a népi építészetben használt, átlósan elrendezett **fa lamellákkal** árnyékolja, valamint a porta egészére érvényes egységes nyelvezetet alakít ki. Az építész „védjegyévé” vált szürke felületek az idővel elszürkülő régi faszerkezetekhez is jobban illeszkednek. A hagyományos építészeti elemek interpretálása egy őszinte gesztus és követendő példa a kortárs nyelvezet kialakítására.

---

⁶⁵ NAGY Árpád 2020. *Nagyapám házából – építészotthon Gyergyócsomafalván.*
<https://www.epiteszforum.hu/nagyapam-hazabol--epiteszotthon-gyergyocsomafalvan>, utolsó elérés 2022. dec. 14.

NAB ház

Tervező: Nagy Árpád

Helyszín: Gyergyócsomafalva, Hargita megye

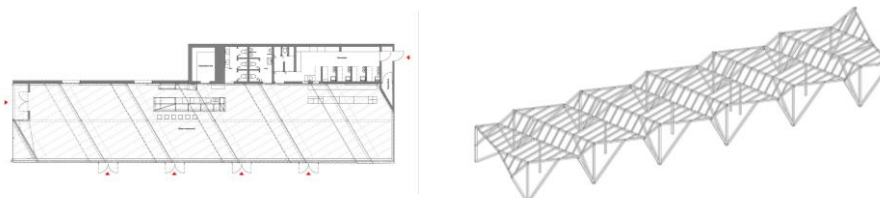
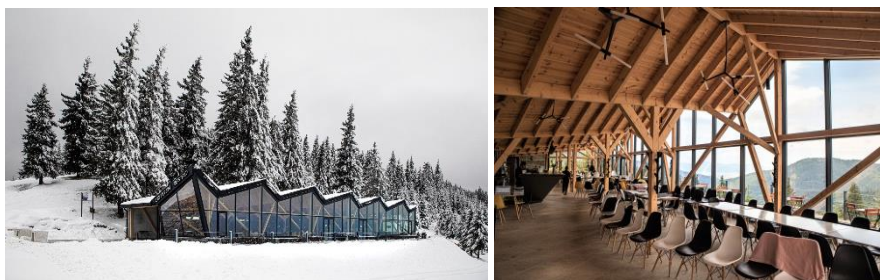
Építés éve: 2017-18

Díjak: Bukaresti Nemzeti Építészeti Biennálé - Jelölés, 2018 - Vidék kategória;

arhitectura.6 "ex aequo" díj, 2018 - Lakóház kategória

94-97. fotó és rajz: www.uar-bna.ro/2018/proiecte/320/

Az **Oxygen Restro étterem**⁶⁶ épülete hosszanti elrendezésű, a domborzathoz, a hegygerinc vonulatához illeszkedik. Nagy, tördelt tetőszerkezet fedi, melynek gerince és vápáinak váltakozása, ritmusa több kis csúcsot képez, akár a mögötte sorakozó fenyvesből kimagasodó fenyőcsúcsok. A tetőszerkezetet tengelyét a homlokzat síkjához képest átlósan kifordítja, ezáltal a kilátást érzékenyen a völgy felé irányítja az építész. Az üveghomlokzaton visszatükröződik a külső természeti tér, a hegyek és fenyvesek látványa, így az épület méginkább belesimul a tájba, állandó párbeszédet teremtve azzal.

Oxygen Restro étterem

Tervező: Nagy Árpád

Helyszín: Pongrác tető, Gyergyószentmiklós, Hargita megye

Építés éve: 2020

Díjazás: arhitectura.6 - I.díj, 2020, Közösségi- és ipari épületek kategória

98-101. fotó és rajz: <https://www.uar-bna.ro/2021/proiecte/14/>

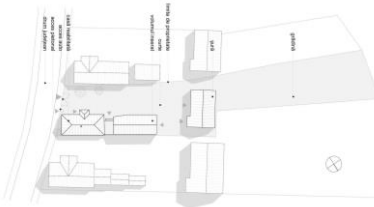
Dénes Péter családi háza Göröcsfalván⁶⁷ a hagyomány és megújulás egy újabb iskolapéldája, a falusi környezetbe tervezet családi házak sorát folytatja kifogástalan kortárs nyelvezettel. Köztes térrel kapcsolja össze a régi tornácos házat az új bővítéssel, a telepítés a hagyományos porta elrendezését követi.

⁶⁶ BALÁZS Imre 2021. *Étterem kilátással - Oxygen Restro.*

<https://www.epiteszforum.hu/etterem-kilatassal--oxygen-restro>, utolsó elérés, 2022. dec. 14.

⁶⁷ DÉNES Péter - PLESKOVICS Viola 2022. *KOMPOZIT: felújítás és bővítés Göröcsfalván.*

<https://www.epiteszforum.hu/kompozit-felujitas-es-bovites-gorocsfalvan>, utolsó elérés 2022. dec. 14.

NY ház

Tervező: Dénes Péter, DPDA studio

Helyszín: Göröcsfalva, Hargita megye

Építés éve: 2017-2020

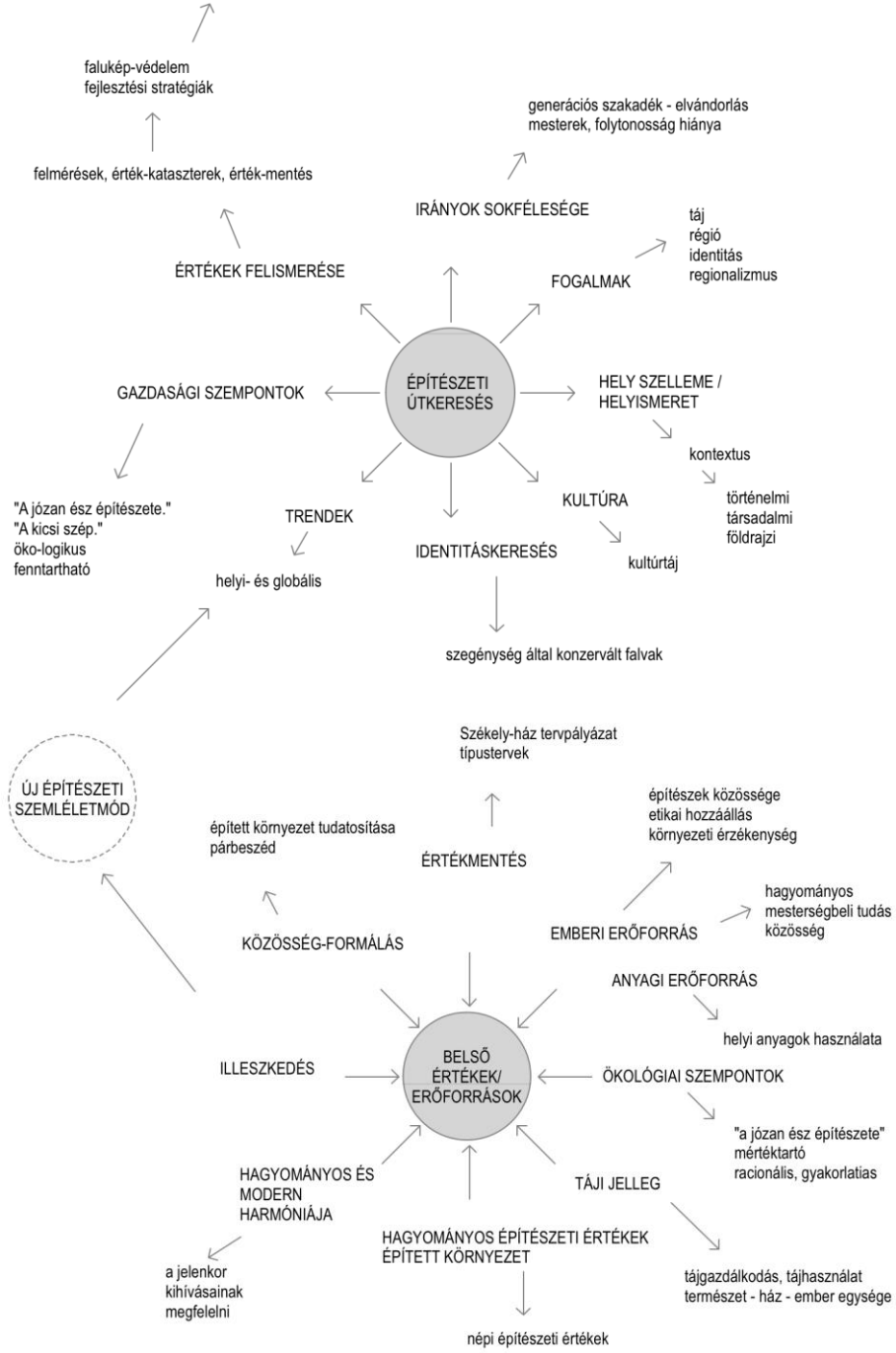
Díjak: Jelölés Bukaresti nemzeti építészeti Bienálé 2021 - Vidéki revitalizáció kategória; arhitectura.6 - I.díj, 2020, Lakóház kategória

102-106. fotó és rajz: www.uar-bna.ro/2021/proiecte/255/

05 - Tézis

A hagyományokban gyökerező kortárs építészet nem másolja a paraszti kultúrát, hanem átfurmálja azt az absztrakció eszközével, mely ezután egyetemes mondanivalót képes hordozni magában.

TELEPÜLÉSKÉP FEJLESZTÉSI STRATÉGIATERV A POGÁNY-HAVAS KISTÉRSÉGBEN
STRATÉGIA A HARGITA MEGYEI MŰEMLÉKVÉDELEM SZÁMÁRA

107. Folyamatábra: új építészeti szemléletmód kialakulása

08 - „ÖKO-REGIONALIZMUS FELÉ?”

Cosmin Caciuc román építész *Öko-regionalizmus felé?* című cikksorozata 2011-ben a Zeppelin építészeti szaklapban jelent meg⁶⁸, és a romániai kortárs építészeti jelenségeket helyezi nemzetközi kontextusba. A cikksorozat segít árnyalni a folyamatokat a regionalizmus különböző formáinak és képviselőinek feltérképezésével, időrendbe teszi az elméleti interpretációs lehetőségeket, majd konkrét példák segítségével értelmezi azokat. Caciuc a *regionális modernizmus*, *regionális tradicionalizmus*, *bioregionalizmus*, *kritikai regionalizmus*, valamint az *ökoregionalizmus* jellegzetességeit ismerteti és különbözteti meg egymástól.

108. ábra: Cosmin Caciuc - A regionalizmus különböző formáinak, képviselőinek feltérképezése

Az építészeti regionalizmus a helyi karakter, a hely szellemének megragadását segíti elő, a kulturális identitás kifejezését, szembenállást a globalizációval, a közösségek bevonását, ökológiai szempontok beemelését.

A nemzetközi modernnel párhuzamosan mindig is jelen volt a környezetére érzékeny, a hely programjára reagáló regionális vonulat, mely ötvözi a modernitást a regionális jellemzőkkel (kultúra, klíma, topográfia, tipológia). A '80-as évektől kezdve egyre inkább az ökológiai diskurzusok kerülnek előtérbe, természet- és környezetvédelmi aspektusok. A regionális építésben az ún. „passzív” ökológiai elvek érvényesülnek: kis ökológiai lábnyom, megfontolt tájolás, természetes árnyékolás, szellőzés, benapozás stb.

⁶⁸ CACIUC, Cosmin 2011. *Catre ecoregionalism? - Towards Ecoregionalism? Modernism Regionalist* ep. 1. In *Zeppelin Magazine*. nr. 97. sept. 2011. pp. 92-95.
CACIUC, Cosmin 2011. *Catre ecoregionalism? - Towards Ecoregionalism? Traditionalism Regionalist si BioRegionalism* ep. 2. In *Zeppelin Magazine*. nr. 98. oct. 2011. pp. 108-113.
CACIUC, Cosmin 2011: *Catre ecoregionalism? - Towards Ecoregionalism? Regionalism Critic si Eco-Regionalism* ep. 3. In *Zeppelin Magazine*. nr. 99. nov. 2011. pp. 106-111.

A *bioregionális* szemléletmód az építészet kérdéseit az integrált ökoszisztéma részeként tekinti, mely szerint a régiót nem csak kultúrája határozza meg, hanem klímája, geomorfológiája, élőlényei és természetrajza egyaránt. Ezáltal egy interdiszciplináris megközelítést igényel az ökológia, társadalmi-kulturális aspektusok, épített környezet és szakmai etika között.

A *kritikai regionalizmus* nem esztétikai stílus, hanem etikai attitűd a természeti- és épített környezet iránt, ugyanakkor a közösségi érdekeket részesíti előnyben az egyéni érdekekkel szemben. A kifejezéssel „azokra a közelmúltban létrejött regionális »iskolákra«” utalunk, „melyek elsődleges célja annak a behatárolt helyi közösségnek a megjelenítése és szolgálata, melyből maguk is kinőttek” - írja Kenneth Frampton.⁶⁹ A kritikai regionalizmus fontos eleme az **önreflexió**, „építészeti eszköztárából egyértelműen törlődik bármely átvett helyi formaelem, s marad a kontextus”, olyan regionális elemek, amelyek történetileg kötődnek a tényleges *genius loci*hoz - fogalmazza meg Simon Mariann.⁷⁰

Az *ökoregionalizmus* fogalma a regionális szemléletmód értelmezésnek újabb, ökológiai szempontokat beemelő kibővülésével jött létre. Kritikai regionalizmus és ökoregionalizmus részben átfedésbe kerültek a regionalizmus diskurzus során a '90-es években, így próbálva megfelelni a globalizáció kihívásainak, valamint az ökológiai követelményeknek. A fogalomnak pontos lehatárolása nincs, inkább átfedésekkel alkalmazható, és hibridként definiálható a kétféle regionalizmus tendencia között: konzervatív irányzatok (modernellenes és populista) és kritikai megközelítések.

Cosmin Caciuc értelmezése szerint az ökoregionalizmus irányzat képviselői megpróbálnak ellenállni a fogyasztói társadalom túlzásainak, összehangolják új beavatkozásait a környezet fizikai, kulturális és szociológiai kontextusaival (Rural Studio, Heikkinen-Komonen, Glenn Murcutt, Timothy Cassidy, Barbara L. Allen, Sarah Wigglesworth, Jeremy Till, Steven A. Moore, William McDonough, Li Xiaodong, Roswag Architekten, Arhitterra). Két alappillére a modern és hagyományos közti harmónia megteremtése, valamint az épített környezet újragondolása a regionális szinten integrált ökológiai folyamatok szerint (politikai és társadalmi támogatottság), ugyanakkor Caciuc a regeneratív építészetet is ide sorolja.

---

⁶⁹ FRAMPTON, Kenneth 2009: *A modern építészet kritikai története*. Terc, Budapest, p. 412.

⁷⁰ SIMON Mariann 2000. *Regionalizmus - a hely (ki)hívása*, in *Architectura Hungariae* II. évf. 1. szám

A fenti összefoglaló alapján láthatjuk, hogy **az ököregionalizmus fogalma nem helyspecifikus**, azonban mindezen elvek mentén alkalmazható a kortárs székelyföldi építészet egy meghatározó rétegére. A dolgozatban tárgyalt legtöbb példa is ezt az irányt illusztrálja, mely leginkább a kortárs faépítészethez, valamint Korodi Szabolcs természetközeli építészetéhez kapcsolható: a szovátai strand illetve a „Só útja” tájépítészeti alkotásokhoz - utóbbinál valóban egy interdiszciplináris tervezési folyamat valósult meg.⁷¹

109. fotó: Korodi Szabolcs: Só útja, Szováta, forrás: <https://www.uar-bna.ro/2014/proiecte/b/59/>

Az ököregionalizmus megnyilvánulásának legfontosabb jellemzői a kortárs székelyföldi építészetben:

- a meglévő épületállomány újrahasznosítására való törekvés
- gazdaságos megvalósíthatósági eszközök, helyi anyagok és technológiák használata
- újrahasznosítás, kézi megmunkálás (upcycling)
- érzékeny odafigyelés a tájra, természetes anyaghasználat
- tájba, környezetbe illő formanyelv, mely a helyi archetípusokat interpretálja
- helyi közösségek szolgálata

Köllő Miklós a székelyföldi építészeti színtér egyik meghatározó egyénisége. Saját építészetére 2013-tól kezdődően alkalmazza az ököregionalizmus fogalmát, és az alábbiakat érti alatta: „építése a legkevesebb szeméttel jár, olyan anyagok alkalmazásával, amelyek életben tartják a helyi mesterségeket, amelyek ezáltal életben tartják a helyi kézműipart, és amelyek ezáltal életben tartják a helyi, föld- és erdőművelésen alapuló életmódot is.”⁷²

---

⁷¹ Só útja projekt a Nemzeti Építészeti Szemle honlapján: <https://www.uar-bna.ro/2018/proiecte/471/>, utolsó elérés: 2023.aug.16.

⁷² WESSELÉNYI-GARAY Andor – KÖLLŐ Miklós 2022. *Közeg és forma. Adalékok a kortárs erdélyi ököregionalista építészet romániai recepciótörténetéhez*. In Valóság, A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat havi folyóirata. LXV. évfolyam 2. szám, pp. 84-105., p. 100.

Stefan Ghenciulescu a 2016 decemberi Zeppelin lapszám összefoglalójában írja: **az ököregionalizmus Romániában is megnyilvánul.** A fogalmat az erdélyi új építészeti jelenségekkel kapcsolja össze. A helyvel való sokrétű kapcsolat megvalósulása mellett - anyaghasználat módja, szerkezeti logika, téri archetípusok, hagyományos gyakorlat - megjelenik az **ökológiai diskurzus, a fenntarthatóság szükségességének tudatosítása.**

Ezzel azonban a regionalizmus diskurzus nem ér véget, a regionalizmus fogalma a mai napig él és újabb példákkal gazdagodik a nemzetközi szakirodalomban.

MEGÚJULÓ REGIONALIZMUS

A 2008-2010-es gazdasági válság során kerültek újra előtérbe természetvédelmi- és ökológiai szempontok, környezettudatosság és fenntarthatóság kérdései az építészetben. Katona Vilmos Steven A. Moore „megújuló” regionalizmus elméletére támaszkodva⁷³ kiemeli, hogy az újkeletű problémák kezelésére **a globális civilizáció periferiáján** keresendő regeneratív irányzat nyújthat megoldást.

Ebben az értelemben fonódik össze a gazdasági-építészeti irányok nemzetközi vonulata a helyivel, a vidékivel, a peremmel. Itt mindig is kézenfekvő megoldásként jelen voltak és vannak a fenntarthatóság feltételei, az újrahaznosítás lehetőségei és az energiahatékony megoldások példái. Mindez eleve adott a népi építészetben. Globális és lokális összebékítésének feltétele azonban az egyéni felelősség vállalás és jelenkori etikai hozzáállás: „egy eredendő természetesség megnyilvánulása, egy addig nem látott irányban továbbgondoló alkotói szemlélet, mely az építőhagyomány őrzésére, folytathatóságára koncentrálnak” -írja Katona Vilmos. Hangsúlyozza, hogy mindez az építés mögött a helyben fellelhető erőforrások és szaktudás alkalmazását feltételezi, valamint az ezek támogatását kedvezményező politikai szándék meglétét. A fenti feltételek jelen vannak a kortárs székelyföldi építészetben, mely eképp ível bele a nemzetközi tendenciákba és folyamatokba.

Steven A. Moore a **regionalizmus-diskurzusokat** folytatja. „Megújuló” regionalizmus elmélete hely és technológia kölcsönhatását jelenti, ahol az épített környezet megújulása a regeneratív folyamatoknak - helyreállítás, holisztikus technológiák, egészségesebb ökoszisztémák - köszönhető.

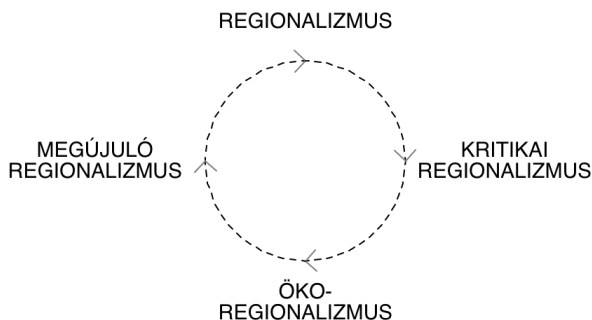
---

⁷³ KATONA Vilmos: Regeneratív építészet (1-2.) forrás: <https://epiteszforum.hu/regenerativ-epiteszet-1>, utolsó elérés: 2022.dec.14.

Ehhez kapcsolódik Köllő Miklós székelyföldi építész „**tradinnováció**” fogalma is, melyben a hagyományt ötvözi az innovációval.

Moore kiegészíti a kritikai regionalizmus tételeit. A helyi társadalom aktív szerepvállalásának szükségességét emeli ki, a lakosok bevonását az épített környezet alakításába. Egy új kulturális konszenzus kialakulásának fontosságára hívja fel a figyelmet, mely az embereket a helyek ökológiai feltételeihez kapcsolja: „az építőközösség kollektív emlékezetét a közös értékrend fejlettsége alapozza meg. A közösség elsődleges forrása az újjáépítésnek és a fenntartható fejlődésnek.”

A kortárs székelyföldi építészetben megnyilvánuló intenzív párbeszéd a tájjal a helyi fenntartható fejlődés-, a kultúrtáj erőforrásként való hasznosításának alappillére. A „fenntartható visszaépítés” (*emlékezet, történeti tipológiák*) eszméje pedig **a megújuló regionalizmus alapvetéseinek felel meg**. A megújuló ökológiai szempontokban a helyek természetes erőforrásait ismerhetjük fel, melyek a fejlődést valóban elősegítik.

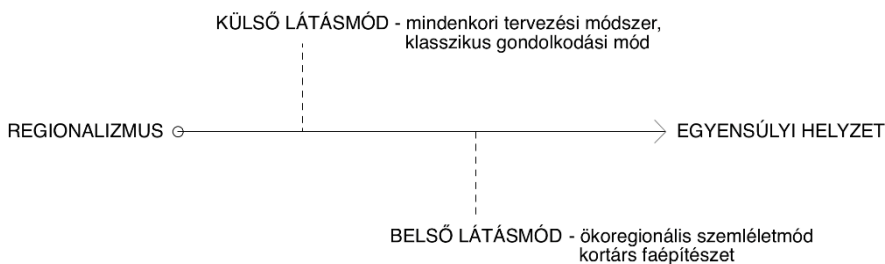

110. ábra: A regionalizmus fogalmi változatainak fejlődése

A kortárs székelyföldi építészet **elméleti besorolása tehát változott az időben**, a fogalom csiszolódott. Dolgozatomban ezt a folyamatot követtem nyomon a bemutatott példák és a szakirodalom tanulmányozása során. **A regionalizmus fogalmi változatainak alakulása** - a társadalmi-, gazdasági- és ökológiai folyamatokkal, így korával összhangban - mutatható ki az elmúlt 15 év kísérletezéseinek eredményeként, a kezdetben kritikai regionalizmussal jelölt alkotásoktól az ökológiai szempontokat is beemelő ököregionalizmuson keresztül a „megújuló” regionalizmus legújabb értelmezési keretéig.

AZ ÚJ ÉPÍTÉSZETI SZEMLÉLETMÓD KRITIKÁJA

A vizsgált példák alapján két különböző szemléletmód rajzolódik ki az új építészeti jelenségek kapcsán, ahogy arra a Fúziók és infúziók című fejezetben is utalok. Az egyik egy belülről jövő megközelítési mód, „teljes jelenléte a periférián” (Köllő Miklós)⁷⁴, a másik a külső szemlélő látásmódját fedi fel, az intervallum feszültsége mögüli nézőpontot. A két szemléletmód együttes jelenléte teremthet megfelelő egyensúlyi helyzetet a kortárs építészeti megjelenésben.

111. ábra: Az új építészeti szemléletmód egyensúlyi helyzete

A külső szemléletmód egy mindenkori tervezési módszert takar, mely a **helyszín, a hely és a feladat** témájából indul ki, nincs stílusa, nem értelmezhető manifesztumként és egy **klasszikus gondolkodási módot jelent**. A helyi kultúra, a rendelkezésre álló anyag és technológia, mint kiindulási pont határozzák meg a szerkezetek őszinteségét, ezáltal az épület a korral, amely azt létrehozza, összhangban lehet. A hely elválaszthatatlan a helyi munkaerőtől, anyagoktól, kivitelezési technológiák rendelkezésre állásától, ugyanakkor az épület attól válhat ökonomikussá, ha az általa használt anyagok és szerkezetek ki vannak használva a végletekig és hordozzák annak üzeneteit. Ez a szemléletmód a hagyományt nem imitálja, hanem az új anyagok és technológiák felhasználása révén szervülni tud abba a gondolkodásmódba, ami azt létrehozta.

A korábbi településképműködését, formakultúráját, arányrendszerét erőltetni nem célravezető. A székelyföldi népi építészet eredetét nem stilisztikai szempontok határozták meg, a rendelkezésre álló építőanyag tulajdonságait használták és ismételték. „Az archetípus nem csak a formát,

⁷⁴ Köllő Miklós: *Ököregionális építészet felé*. Előadás az Építőművészeti Doktori Iskolában, 2023.ápr.

a tömegek egymáshoz kapcsolódó rendjét, arányát, a térhasználatot határozza meg, hanem azt a tradíciót is, amely mindezt létrehozta.” (Péterffy Miklós) A használat módja, a működés, az életmód azonban mára már sok esetben megváltozott. Az archaikuson belül maradni, az anyag tulajdonságaiból kiindulni és a meglévő környezethez viszonyulni nem regionális stíluskeresést jelent. Az a szándék, hogy az építészeti gyakorlat legfőbb inspirációját ne a formanyelvből, hanem a helyet egyéb, kulturális alapon értelmező reflexiókból merítse, mely így inkább az építés logikáján keresztül válik beazonosíthatóvá, hasonlóan a párhuzamként adódó svájci és vorarlbergi példákhoz.

A **két fő megközelítési módot** megkülönbözteti egymástól egyrészt a fából való építéshez kötődő eszmék egyöntetűsége, üzenete, másrészt a tömör anyaghasználatban rejlő formai kísérletek. A faépítészet elsődlegesen kapcsol a gyökerekhez (helyi építőhagyományok, népi építészet, természeti környezet). Nem véletlenül válik a mai kortárs faépítészet a múlt és a jelen közötti kapcsolat megteremtését szolgáló elemmé, biztosítva a kortárs és hagyományos értékek ötvözését, ember léptékű, tájba illeszkedő konstrukciók kialakítása révén. A részletek képzése, az építészeti gondolatok részletektől való felépítése jól köthető a hagyományokhoz, hiszen a székelyföldi népi építészetben rengeteg mives részletet figyelhetünk meg. Az **őszinte, szerkezetig lecsupaszított funkcionális építészet** a helyi építőanyagok/természetes anyagok felhasználásával az ökológiai tudatosságot hangsúlyozza a könnyen összeszerelhető, adaptálható építmények révén.

Az **ökoregionális** szemléletmód egy környezettudatos gyakorlat, mely a lehetőségekhez és adottságokhoz igazodik. Megfogalmazódik benne a helyi építészeti hitvallás és elvek: a helyi erőforrások, építőanyag és mesterségbeli tudás alkalmazása, a környezettel, kultúrával és történelmi múlttal összhangban megvalósuló épületek, az ökológiai lábnyom minimalizálása, egyfajta mértéktartó építészet. Ahogy Dr. Reischl Gábor máshol megfogalmazta: az ökológikus építészet alapja a józan paraszti szemlélet, mely az életszerű megoldásokat biztosítja, vagy ahogy Köllő Miklós helyi építész fogalmaz: *az egyszerű, az luxus.*

A Larix Stúdió építészetét például a józan egyszerűség határozza meg. A múlt épületállományának megmentésére törekednek, és azokat a korszellem igényei szerint a ma emberéhez alakítják. Új épületek tervezésénél a vidék szellemiségének megőrzése, megújítása a cél, olyan értékteremtés, mely során egy hagyományokban gyökerező, de modern és

környezettudatos faépítészet valósul meg - foglalja össze Mánya Kristóf esszéjében. „A régi anyagokat nem dobjuk el, hanem újra felhasználjuk, a végleg tönkrement elemeket pedig helyi anyagokkal pótoljuk. Ha megértjük a fa lényegét, akkor vegyszeres kezelések nélkül is sokáig tartó építőanyagként használhatjuk. **Ezekkel az apró, de rendszerré összeálló elemekkel lépünk túl a framptoni kritikai regionalizmuson.**” - fogalmaz Köllő Miklós.

A modern és kreatív absztrakció a kortárs európai építészeti diskurzus része, ezzel szemben a narratív megközelítési mód a közép-kelet-európai építészet jeles kuriózuma - fogalmaz Kovács Csaba tanulmányában⁷⁵, a kettő közelítésében valósulhat meg a **kritikai egyensúly az egyediség - alkotás autonómiája - és a helyhez kötődés között**, kielégítve a minőségi építészet társadalmi igényét.

06 - Tézis

A kortárs székelyföldi építészeti **elméleti besorolása változott az időben**, a regionalizmus fogalmi változatainak alakulása - a társadalmi-, gazdasági- és ökológiai folyamatokkal, így korával összhangban - mutatható ki az elmúlt 15 év kísérletezéseinek eredményeként a kezdetben kritikai regionalizmussal jelölt alkotásoktól az ökológiai szempontokat is beemelő ököregionalizmuson keresztül a „megújuló” regionalizmus legújabb értelmezési keretéig.

---

⁷⁵ KOVÁCS Csaba 2006. *A rendszerváltozás utáni magyar regionalizmus jövője*. MIE, Doktoriskola, kézirat, 2006. 06. 19.

09 - ÖSSZEGZÉS

A bemutatott példákban megvalósul a székely építészeti hagyományok újraértelmezése, a hagyományos értékek és modern követelmények közti harmónia. Ugyanakkor az elemzés nem teljes körű, csak kiragadott példákat mutattam be az értekezésben, melyek szemléltetik ezt a folyamatot a vidék vonatkozásában. A kiválasztott épületek a hely programjára, történelmi helyzetére reagálnak, és ezáltal képesek megváltoztatni a környezetüket, újradefiniálni a *helyet*.

A kortárs építészeti beavatkozások kapcsán azt látjuk, hogy valóban közösség építő, és közösség megtartó szerepe van ezeknek az új létesítményeknek, hiszen nagyon sok építészeti program megvalósulása által az elmaradott települések felzárkóznak, és önálló életet nyernek.

Ugyanakkor az új építészeti jelenségek kapcsán nem térek ki a nagyobb léptékű urbánus szövetre és kontextusra, a városi környezetben található alkotásokra. A regionális szemléletmód léptékváltásának, adaptálhatóságának kérdése, a dolgozatban bemutatott kis-, szemléletformáló épületek során kifejlesztett építészeti nyelvezet relevanciája városi környezetben további kutatási irányokat jelöl ki.

Míg a faluképvédelmi program során megfogalmazott elvek a helyi szabályozási kézikönyvekbe integrálódnak, és gyakorlati hasznát veszik a helyi önkormányzatok, a kortárs építészet szempontjából is fontossá válna a szemléletmód intézményesülése, valamint hogy kiterjedt művészeti és építészeti nevelés szerveződjön a székelyföldi régióban, akkor lenne időtálló.

10 - ÖSSZEFOGLALT TÉZISEK

01 – Tézis

A székelyföldi építészek önállósodása, az informális szakmaszervezési gyakorlat egy **történeti autonóm, önszerveződő formán** alapul, mely a helyi közösségi öntudatból, identitástudatból táplálkozik, tudatosan ráismerve és integrálva a történeti értékeket.

A kultúrtáj, a hagyomány identitásképző erő, emellett a székely társadalmat egy sajátos történeti önszerveződési forma is jellemzi, mely letelepedéskor alakult ki, és a hagyományos térstruktúrát, településszerkezeteket is meghatározta. A közös gondolkodás a helyi építészetről, valamint szakmai párbeszéd a térség építészetének múltjáról, jelenéről, és jövőképeről a 2009-ben elkezdett faluképvédelmi programmal indult, amikor többen egyszerre ismertek rá a meglévő épített- és táji környezet, valamint a népi építészeti értékek fontosságára, majd elsőként ezek felmérésére és megőrzésére indultak el törekvések.

02 – Tézis

A faluképvédelmi programban és település-fejlesztési stratégiákban megfogalmazott irányelvek a kortárs székelyföldi építészeti **kibontakozásának alapját** képezik.

A falu/érték felmérések során gyűjtött tapasztalatok, felmérések és tanulmányok nemcsak az örökség védelmét szolgálják, hanem a továbbépítés integrálását a meglévő hagyományokba: az ekkor formálódó építészeti szemléletmód és alkotói hozzáállás mára már példaértékű gyakorlattá vált a kortárs székelyföldi építészetben.

03 – Tézis

A kortárs székelyföldi építészet művelői arra törekednek, hogy a periféria láthatóságának igénye **ne váljon öncélúvá**: a belső igény a láthatóságra egy kreált lokalizmushoz vezethet. Az építészeti gyakorlat legfőbb

inspirációját ne a formanyelvből, hanem a helyet egyéb, kulturális alapon értelmező reflexiókból merítse.

A regionális építési kultúra nem ideológiát takar, a kulturális konzervativizmus erős jelenléte a hagyományos forma és motívumok stilisztikai utánczását eredményezheti, mely egy narratív megközelítési mód. A történeti folytonosság keresése nem regionális stíluskeresést jelent, nem formai jellegű, nem külső jegyekkel ragadható meg, hanem szemléleti alapállásként definiálható.

04 – Tézis

Az értekezésben felsorolt nemzetközi példákhoz hasonló paraméterek, fogalmak és folyamatok mentén rajzolódik ki a kortárs székelyföldi építészet egységes karaktere, egy **belülről jövő, természetes folyamatként**, mely az építőhagyomány őrzésére, folytathatóságára koncentrálna.

Portugáliában az '50-es években felmérés sorozat keretében dokumentálták és katalogizálták a hagyományos népi építészet akkori állapotát, majd publikálták a kutatás eredményeit, mely az elkövetkező építész generációk számára nélkülözhetetlen viszonyítási ponttá vált.⁷⁶ Általában elmondható, hogy a szlovén, cseh vagy portugál kortárs építészet a meglévő kulturális értékekre alapozva tett szert nemzetközi ismertségre. Az érdeklődés oka nem identitás alapú, hanem a helyi hagyományos építészetten alapszik.

05 – Tézis

A hagyományokban gyökerező kortárs építészet nem másolja a paraszti kultúrát, hanem átforgalmazza azt az absztrakció eszközével, mely ezután egyetemes mondanivalót képes hordozni magában.

A modern és kreatív absztrakció jellemzően a kortárs európai építészeti diskurzus része, mely során az épület absztrakt formáival különbözik környezetétől, de annak távolabbi hatásait is beépíti önmaga

---

⁷⁶ Szentirmai Tamás 2012. *Hagyományos egyszerűség – kortárs portugál építészet*. Tézisfüzet a *Kortárs portugál építészet* című könyvhöz. BME Középülettervezési Tanszék, Budapest

kompozíciójába és koncentráltan hordozza annak értékeit.⁷⁷ A dolgozatban bemutatott építészek a helyi kultúra egyetemes igazságait emelik be saját építészetükbe. U. Nagy Gábor szerint az építészet, mint kulturális-társadalmi jelenség a helyi és az egyetemes érvényűség között feszül, ugyanakkor a konkrét tervezés folyamán anyag és idea feszül egymásnak, itt érhető tetten művészet és építészet közti kapocs.⁷⁸

06 – Tézis

A kortárs székelyföldi építészet **elméleti besorolása változott az időben**, a regionalizmus fogalmi változatainak alakulása - a társadalmi-, gazdasági- és ökológiai folyamatokkal, így korával összhangban - mutatható ki az elmúlt 15 év kísérletezéseinek eredményeként a kezdetben kritikai regionalizmussal jelölt alkotásoktól az ökológiai szempontokat is beemelő ököregionalizmuson keresztül a „megújuló” regionalizmus legújabb értelmezési keretéig.

---

⁷⁷ Dr. Vukoszávlyev Zorán 2012. *Az épület mint táj - tektonikus formaalkotás a kortárs spanyol építészetben*. Tanulmány

⁷⁸ U. NAGY Gábor 2013. *Táj - Régió - Identitás, Gondolatok és jegyzetek*. Régi-Új Magyar Építőművészet, 2013/3

11 - IRODALOMJEGYZÉK

- _ABEL, Chris 1997. *Architecture & Identity - Towards a global eco-culture*. Architectural Press, Oxford
- _ALBERT HOMONNAI Márton 2009. *Épített örökség és modernizáció. Székelyföldi példák a népi építészeti örökség integrált védelmére*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
- _AMBRUS Tünde 2012. *Székely falutízesek. Egy sajátos településrendszer mint a társadalmi-gazdasági tevékenység kerete*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
- _BALOG Ádám 2014. *Kortalanság, modernitás, mértékletesség. Kortárs cseh lakóház-építészeti*. In *Architectura Hungariae* vol. 13. no.2. pp. 33-68.
- _BOGOS Ernő – ERTSEY Attila – HAJDÚ László – HERCEG Ágnes – LUKÁCS Árpád – RÜLL Tamás – TIKK Dóra – TÖRÖK Ádám (szerk.) 2008/2009. *Székely ház*. Az Országépítő Kós Károly Egyesület és A Kós Károly Egyesülés kiadványa. A kötet a Székely ház tervpályázat két fordulójának anyagából közöl válogatást.
- _CACIUC, Cosmin 2011. *Catre eco regionalism? - Towards Eco regionalism? Modernism Regionalist* ep. 1. In *Zeppelin Magazine*. nr. 97. sept. 2011. pp. 92-95.
- _CACIUC, Cosmin 2011. *Catre eco regionalism? - Towards Eco regionalism? Traditionalism Regionalist si BioRegionalism* ep. 2. In *Zeppelin Magazine*. nr. 98. oct. 2011. pp. 108-113.
- _CACIUC, Cosmin 2011: *Catre eco regionalism? - Towards Eco regionalism? Regionalism Critic si Eco-Regionalism* ep. 3. In *Zeppelin Magazine*. nr. 99. nov. 2011. pp. 106-111.
- _CANIZARO, Vincent (ed.) 2007. *Architectural Regionalism. Collected Writings on Place, Identity, Modernity and Tradition*. Princeton Architectural Press
- _DESMAN, Miha – DESMAN, Kristina – HRAUSKY, Andrej – LOBNIK, Uros (eds.) 2012. *“ARCHITECTURE=” Five years of slovene architecture. Kortárs szlovén építészet 2008-2012*. Naslov redakcije, Ljubljana
- _ESZTÁNY Győző – RADEV Gergő – ANDRÁS Szilárd – FURU Árpád – RODICS Gergely 2015. *Csűrjeink újrahasznosítása*. Projektgazda: Csík-Gyimes Natúrpark Egyesület. <https://www.esztanystudio.com/csur-ujrahasznositas-kiadvany>, utolsó elérés: 2022. 12. 14.
- _FRAMPTON, Kenneth 1983. *Towards a critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance*. In FOSTER, Hal (ed.): *The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture*. Bay Press, Washington

- _FRAMPTON, Kenneth 2009. *A modern építészet kritikai története - 2., bővített kiadás.* Terc Könyviadó, Budapest
- _FURU Árpád 2011. *Udvarhelyszék népi építésze.* Gloria, Kolozsvár
- _GAZDAG András 2011 máj. *Táj, régió, építészeti identitás 2.0,* kézirat
- _GHECIULESCU, Stefan 2011. *Catre un regionalism critic? Contexte si suprapuneri in arhitectura transilvaneana recenta. Heading towards critical regionalism? Contexts and superpositions in recent Transylvanian architecture.* In Urban Report, vol. 1. 05. 2011, pp. 38-45.
- _GHECIULESCU, Stefan 2019. *Regionalism critic. Transilvania si Tinutul Secuiseac. De la traditie la eco-regionalism. Critical Regionalism. Tradition. Region. Now.* In GHECIULESCU, Stefan (ed.): #30 Arhitectură în România, Architecture in Romania 1989-2019. Zeppelin Oraş. Societate. Tehnologie. Nr. 155. 2019. fall, special issue, pp. 130–151.
- _GOAGEA, Cosmina – GOAGEA, Constantin – GHENCIULESCU, Ştefan – CACIUC, Cosmin (eds.) 2013. *Dincolo de oras. Beyond the city.* Asociatia Zeppelin, Bucharest
- _KAPFINGER, Otto 2004. „Új építészet Burgenlandban és Nyugat-magyarországon”. Interjú a szerzővel a kötet megjelenése kapcsán. <https://www.epiteszforum.hu/otto-kapfinger-neue-architektur-in-burgenland-und-westungarn>, utolsó elérés: 2022. dec. 10.
- _KATONA Vilmos 2013. Regeneratív építészet 1-2. <https://epiteszforum.hu/regenerativ-epiteszet-1> utolsó elérés: 2022. dec. 10.
- _KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa 2013. *Településkép-fejlesztési stratégiák Székelyföldön,* In SZABÓ Levente DLA (szerk.): *A kicsi szép / “Small is Beautiful” 2012/13.* BME Építőművészeti Doktori Iskola. BME Doctoral School of Architecture. pp. 130-135.
- _KOVÁCS-MAGYARI, Zsuzsa 2014. *Identitás az építészetben. A kelet-közép építészeti földrajza.* In SZABÓ Levente DLA (szerk.): *Régió és identitás / “Region and Identity” 2013/14.* BME Építőművészeti Doktori Iskola. BME Doctoral School of Architecture. pp. 130-135.
- _KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa – SZÁNTAY Zsófia – FRANCSICS László 2013. *A 24. óra. Meseszóttas a falu-fejlesztés lehetőségeiről a székelyföldi tapasztalatok tükrében.* Tanulmány. Témavezetők: MAJOR György DLA – SUGÁR Péter DLA. BME Építőművészeti Doktori Iskola, Budapest
- _KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa 2022. *Peremhelyzetek - Székelyföldi kortárs építészet összefoglaló elemzése.* Kézirat a NKA Építőművészet Kollégiumának alkotói támogatásával. Pályázati szám: 101102/00688.
- _KÖLLŐ Miklós 2018. *Mesélem a házam. Kortárs vidéki építészet.* Hargita népe kiadó

- _KÖLLŐ Miklós 2017. Ghid de arhitectura pentru incadrarea in specificul local din mediul rural. Zona secuime. Ordinul Arhitecților din Romania. https://oar.archi/wp-content/uploads/2021/02/ghid_de_arhitectura_zona_secuime_pdf_1510930319.pdf utolsó elérés: 2022. dec. 14.
- _KRIZSÁN András 2013. *Balaton-felvidéki építészeti útmutató - Egy tájegység építészeti karaktergyűjteménye és útmutató tanulmánya*. Nemzeti Agrárszaktanácsadási Intézet
- _LEFAIVRE, Liane – TZONIS, Alexander 2003. *Critical Regionalism. Architecture and Identity in a Globalized World*. Munich, Berlin, London, New York: Prestel
- _MÁNYA Kristóf 2011. *Láthatatlan világitás - A Larix Studio építésze*. Esszé. BME Építész-mérnöki Kar Középülettervezési Tanszék, konzulens: Szabó Levente DLA
- _MÁTHÉ Zoltán 2013: Hargita Megye Épített Örökségvédelmi Stratégiája, Csíkszereda
- _MOLNÁR Jenő 2004. *Táj és társadalom*. Agora-UEKE, Székelyudvarhely
- _MORAVÁNSZKY Ákos – M. GYÖNGY Katalin 2009. *A stílus - Kritikai antológia*. Terc, Budapest
- _NORBERG-SCHULZ, Christian 1980. *Genius Loci. Toward a Phenomenology of Architecture*. Academy Editions, London
- _PÉTERFFY, Miklós 2011. *Natiuni si regiuni, Transilvania ca studiu de caz pentru arhitectura ca element al unei constructii identitare, Nations and Regions. Transylvania as a study case for an architecture part of the identity construction*, In Urban Report, vol. 1. 05. 2011, pp. 32-37.
- _Dr. REISCHL Gábor – CSONTOS Györgyi – KÁMÁN Előd 2007. *Pogányhavas Kistérség, Településkép fejlesztési stratégiaterv*. Szent István Egyetem, Ybl Miklós Építéstudományi Kar Településmérnöki és Építészeti Tanszék
- _Dr. REISCHL Gábor 2010. *Mezőgazdaság és építészet*. Terc, Budapest
- _Dr. REISCHL Gábor: *Gazdálkodó építészet. Architectural Ecology - Építészeti ökológia*. TEMPUS Structural Joint European Project SJEP - 09015/95.
- _SIMON Mariann 2004. *Identitáskeresés és arculetteremtés: a regionalizmus értelmezése a hazai építészetben 1989-2003*. Építés Épitészettudomány 32: (3-4) pp. 235-252.
- _SIMON Mariann 2000. *Regionalizmus - a hely (ki)hívása*, Architectura Hungariae II. évf. 1. szám, Budapest
- _TÖVISSI Zsolt 2013. *Stratégia a Hargita megyei műemlékvédelem számára*. Csíkszereda

_TÖVISSI Zsolt – BÍRÓ Z. Zoltán – BOGOS Ernő – FARAGÓ Melinda 2015. A falusi ház bővítése. A Gal- „Csík” övezet falusi házainak jó helyreállításával és korszerűsítésével biztosított helyi örökségvédelem. Összeállította: PlanTStudio. Projektgazda: Felcsík Kistérségi Társulás.

https://issuu.com/suketzsombor/docs/falusi_h_zak_b_v_t_se_a3, utolsó elérés: 2022. dec. 14.

_TODOROVA, Maria 2005. “*Spacing Europe: What is a Historical Region?*”. East Central Europe 32. 1/2. pp. 59-78.

_U. NAGY GÁBOR 2013. *Táj - Régió - Identitás, Gondolatok és jegyzetek*. 2013. március 9-én, az „Identitás az építészetben” témában rendezett X. MÉSZ Nemzetközi Építészkonferencián elhangzott előadás bővített változata, Régi-Új Magyar Építőművészet, 2013/3

_VAIS, Dana 2003. *Az elmúlt 14 év építésze Kolozsváron*. logiA 2003/6. Ford. Somlyódy Nóra. <http://epiteszforum.hu/dana-vaiz-az-elmult-14-ev-epitesze-kolozsvaron>, utolsó elérés: 2022. dec. 10.

_VAIS, Dana 2006. *Regionalism Between Center and Margins (Diamonds and Water)*. In REGIONALISM ±, Arhitektura Design Arte. XIII. Nr. 1. (155), pp. 54-57.

_WESSELÉNYI-GARAY Andor – KÖLLŐ Miklós 2022. *Közeg és forma. Adalékok a kortárs erdélyi ököregionalista építészet romániai recepciótörténetéhez*. In Valóság, A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat havi folyóirata. LXV. évfolyam 2. szám, pp. 84-105.

_WESSELÉNYI-GARAY Andor – KÖLLŐ Miklós 2022. Vorarlbergi fordulat: Oxygen Restro a Pongrác-tetőn, Erdély. In Metszet, Építészet újdonságok szerkezetek részletek: 3 pp. 34-39., 6 p.

_WESSELÉNYI-GARAY Andor – KÖLLŐ Miklós 2022. Metaorganikus építészet: Újtusnád, Ravatalozó, Erdély. In Metszet, Építészet újdonságok szerkezetek részletek: 3 pp. 28-33., 6 p.

_WESSELÉNYI-GARAY Andor – KÖLLŐ Miklós 2022. Egy körtefa ürügyén: Nagy Árpád gyergyócsomafalvi lakóházbővítése, Erdély, In Metszet, Építészet újdonságok szerkezetek részletek: 2 pp. 34-39., 6 p.

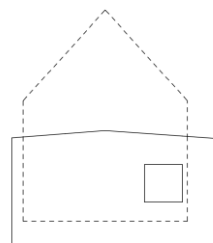
_VUKOSZÁVLYEV Zorán – SZENTIRMAI Tamás 2010. *Kortárs portugál építészet*. Terc, Budapest

_VUKOSZÁVLYEV Zorán 2010. *Modernista minimalizmus és genius loci - Eduardo Souto de Moura portugál építész munkái*. <http://epiteszforum.hu/modernista-minimalizmus-es-genius-loci-eduardo-souto-de-moura-portugal-epitesz-munkai>, utolsó elérés: 2022. dec. 10.

_ZACHI, Árpád 2013. *Transparente/Trans(ap)parencies, Prospective Nostalgias, East and Central European Architecture*. Kiállítás katalógus, Arhitektura Design Foundation Publishing House, Bucharest

12 - MESTERMUNKA BEMUTATÁSA

CSALÁDI HÁZ, BUDAKALÁSZ

Mestermunka és kutatás kapcsolódása

Budakalászi családi házunkat 2019 második felében építettük fel. Az építkezés alap gondolata a gyors, gazdaságos és környezettudatos megvalósíthatóság volt, formai és működésbeli megoldásait a *székely ház*, mint mélyen élő archetípus határozta meg.

A kisvárosi kertés családi házak között a szabadonálló beépítési mód helyett bizonyos önként vállalt kötöttségeket fogalmaz meg környezetéhez képest: a ház léptéke, elhelyezése, telepítési módja a hagyományos székely parasztházat idézi meg, annak újragondolására tesz kísérletet, kapcsolódva a kutatás során is vizsgált *Székely Ház tervpályázat*,⁷⁹ valamint „A kicsi szép” gondolatmenetéhez. Ezt az arányrendszert véve alapul, szerkezetei fából épültek, anyaghasználata pedig meghatározza léptékét. Működése a hagyományos udvar elrendezés alapján jelzi: az *élet* a ház körül zajlik, mely kifele nyitott és befogadó.

A terület fekvése, domborzati adottságai, a lankás telek és a Klisovác dűlő Nagykevény felé mutató völgye is a dimbes-dombos székely tájat idézi, de az épület megfogalmazása, telepítési módja, tömeg- és részletképzései a helyi, hagyományos településképi formanyelvhez is közel állnak.

---

⁷⁹ A székely ház tervpályázat célja olyan épület tervek bemutatása volt, amelyek a hagyományos építkezés erőnyeit emelik át a mai igényeket is kielégítő lakóházakba.

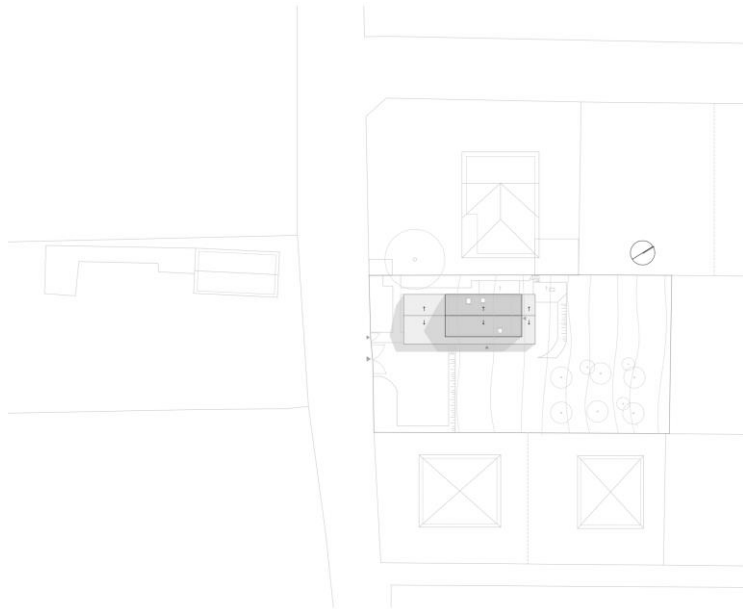

Településrajz

Építészeti leírás

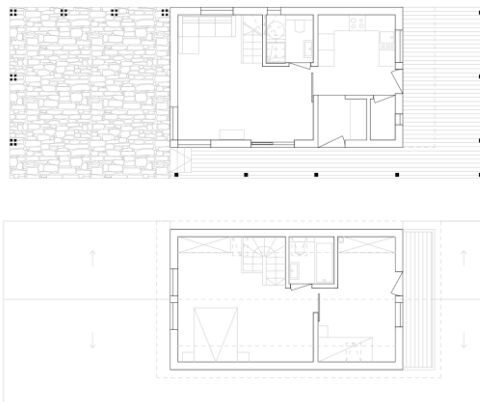
A székely parasztház tömegébe sűrített életteret tágas külső fedett-nyitott terek egészítik ki, melyeket egy határozott vonalú köztes tetőszerkezet foglal egybe. A térszervezés, belső funkcionális elrendezés is ezt a határozottságot, természetességet, nyersséget mutatja, mely a székelyföldi rendtartó vidék jellegzetességeiből fakad. A külső faelemeken fellelhető faragott motívumok az otthonteremtés bensőséges jeleiként értelmezhetők, kapcsolódva a lokalitásteremtés környezetpszichológiai aspektusához.

A tervezett lakóépület magastetős, tornácós kialakítású, tetőtere beépített, az utca felőli részen faszerkezetű fedett-nyitott terű gépkocsitároló-, az épület mögött a hátsókert felé néző, konyhából nyíló terasz található. A kocsibeállót, dél-kelet oldali tornácot és hátsó teraszt közös, alacsony hajlászögű előtető fed, mely szoknyaként veszi körbe a földszint plusz tetőtér beépítésű magas tetősíkkal fedett lakórészt, egybeszervezve a lakótereket kiegészítő, telken helyet kapó egyéb funkcionális egységeket és tömegeket.

Helyszínrajz

Az épület szabadonálló beépítési móddal az építési telek észak-nyugati oldalára épült, 3 méterre a jogi telekhatártól, 5 méteres előkerttel. Alaprajza hosszanti elrendezésű, egyszerű, kétosztatú funkcionális élettérrel rendelkezik, tetőgerince merőleges az utcára, földszintjén a tornácról nyíló előszoba, konyha, kamra, valamint nappali és fürdőszoba kaptak helyet, a tetőtérben egy közös szoba, valamint egy hálószoba és fürdőszoba található.

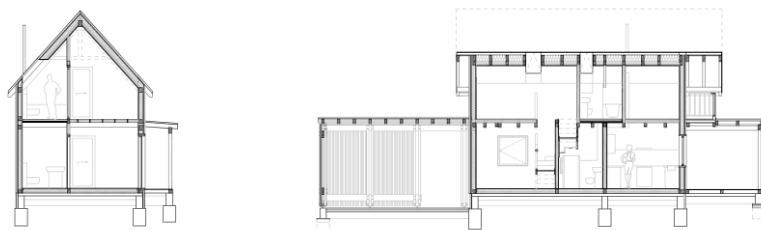
Alaprajzok

A fa tartószerkezet lehetővé tette a gyors felépíthetőséget, természetes anyagok használatát és a kézi megmunkálást. A tornác kialakítás egyrészt a hagyományos parasztházak formavilágát ötvözi kortárs építészeti megoldásokkal, másrészt biztosítja a földszinti lakóterek nyári árnyékolását, tájolási, benapozási igényeket figyelembe véve, valamint a kertkapcsolatot, átmeneti teret képezve kint és bent között, fedett-nyitott tereket hozva létre a ház körül, melyek mintegy meghosszabbítják a viszonylag szűkre szabott belső tereket. Ezzel a ház a házban gondolatlanul csökken emberléptékűre a kompozíció. A ház kifele nyitott, a külvilágot nem kirekeszti, hanem a tornác átmeneti terével az építmény részévé teszi, lakója ezáltal alakíthat ki közvetlen kapcsolatot környezetével.

Homlokzatok

A ház szerkezetei kézi építéstechnológiával készültek, székelyföldi ácsok építették, ahol még apáról fiúra szállt a mesterségbeli tudás hagyatéka. Ugyanígy készültek a nyílászárók is, helyi asztalosműhelyben. A kivitelező édesapja, de még a dédapja is „ácsolt a hegyaljai falvak gazdáinak. Az ők közös hitvallása (takarékosan, olcsón, szépet, maradandót alkotni)” alapján folytatják ezt a mesterséget. Saját műhelyükben az elemek pontos méretre gyalulása után a ház szerkezetét a ma már ritkán gyakorolt, hagyományos illesztések alkalmazásával rakják össze. A helyszínen már csak az összeszerelés munkálatait végzik.

Metszetek

Az épület teherhordó falait vastag fenyőfa vázszerkezet képezi kőzetgyapot hőszigeteléssel, földemje fa tartógerendákra helyezett párnafás kialakítású fafödém. A homlokzatok fehér színű nemesvakolatot kaptak helyenként faburkolatokkal. A kocsibeálló lécezése is a tereket egybefűző kompakt tömegképzést segíti elő.

A tervezés során tömörségre, az alapterület és az épület belső térfogatának maximális kihasználására törekedtünk, a fenntarthatóság, és a kisebb ökológiai lábnyom elérésének érdekében. A kompakt fűtött tereket külső átmeneti terek övezik, így nem feltétlenül szükséges zárt, belső tér egy-egy funkció ellátására. A kortárs székelyföldi ökoregionális szemléletmód alapján a lehetőségekhez és az adottságokhoz igazodtunk, az elfogadható szűkösség gondolatát tartottuk szem előtt, alkalmazkodni az igényekkel a házhoz. A fa a belsőben is az elsődleges építőanyag: padló- és földémburkolatok, valamint saját tervezésű, családi asztalosműhelyben készített fabútorok jellemzik a szervesen formálódó szemléletmódban tükröződő tárgyi világ személyes rétegeit.

Kivitelezés fotók, 2019

A PROJEKT ALAPADATAI

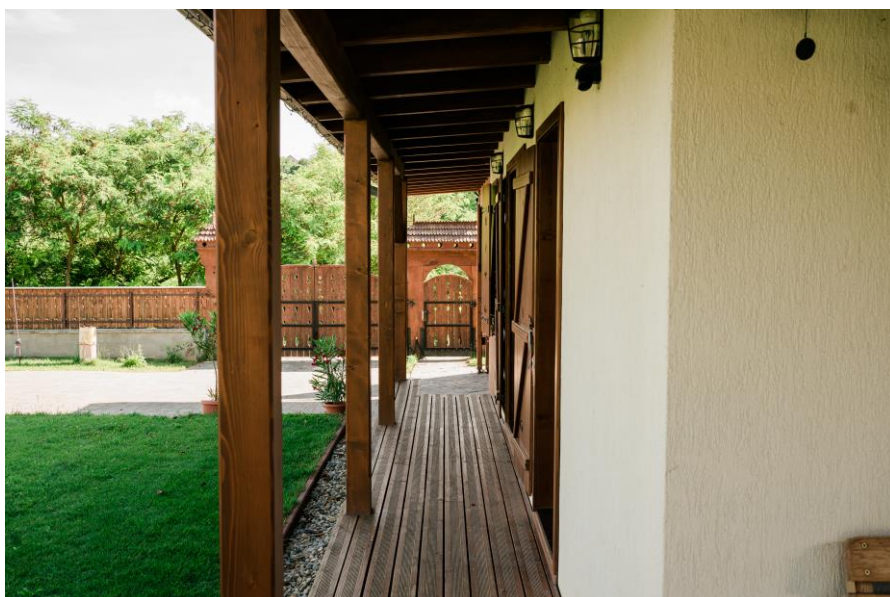
Építész:	Kovács-Magyar Zsuzsa
Tartószerkezet tervező:	Tóth László
Épületgépész tervező:	Pintér Zoltán
Elektromos tervező:	Handó József
Kivitelezés:	
faszerkezetek:	Tradihouse Kft., Zeteváralja, Hargita megye, Ro
nyílászárók:	Hajdú Sándor, Zeteváralja, Hargita megye, Ro
gépészet:	PIQ Generál Kft.
villanyszerelés:	Szalay Gábor EV
Épületfotók:	Kőhidai Szabolcs

13 - FÜGGELÉK

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm témavezető tanárainknak, Sugár Péternek és Major Györgynek kitartó figyelmét és biztató támogatását, Péterffy Miklósnak útmutatásait, a Doktori Iskola barátságos légkörét, családom kitartó segítségét és támogatását, Kőhidai Szabolcsnak mestermunkám épületfotóit, valamint Tassaly Katalinnak a kiadvány szerkesztésében való közreműködését. Az értekezést nagymamámnak és kislányomnak ajánlom.

**Nyilatkozat önálló munkáról,
hivatkozások átvételéről és a nyilvánosságra hozatalról**

Alulírott Kovács-Magyari Zsuzsa kijelentem, hogy ezt az értekezést magam készítettem és abban csak a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen, a forrás megadásával megjelöltem. Hozzájárulok a doktori értekezésem interneten történő nyilvánosságra hozatalához korlátozás nélkül, de eseti hozzájárulásommal.

Budapest, 2023. augusztus

Kovács-Magyari Zsuzsa

SZAKMAI ÉLETRAJZ

Kovács-Magyar Zsuzsa

szül. Magyar Zsuzsa

okl. építészmérnök

1983, Székelyudvarhely

Tanulmányok

- 2001-2007 Kolozsvári Műszaki Egyetem, Építészmérnöki és Urbanisztikai Kar, Építészmérnöki szak
- 2008-2010 Épített örökség felújításra szakosító posztgraduális oktatás, Babes-Bolyai Tudományegyetem - Transylvania Trust Alapítvány, Kolozsvár
- 2012-2015 Építőművészeti Doktori Iskola, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Munkahelyek

- 2007-2010 Urban Design Kft., Székelyudvarhely, gyakornok, építész tervező (vezető tervezők: Jakab Mária, Keresztes Géza)
- 2009 Szakmai gyakorlat Al Qalaa Engineering Consultants, Egyesült Arab Emírátságok, Ras Al Khaimah
- 2011 Multiplan Kft., Budapest, építész tervező
- 2012-2015 BME Építészmérnöki Kar, Építőművészeti Doktori iskola, Középülettervezési Tanszék, doktorandusz
- 2016-2018 Teamajor Építészmérnöki Kft. (Major György DLA)
- 2018 Monasz Műterem (Francsics László, Francsicsné Szántay Zsófia)
- 2019 Önálló tervezői praxis

Kamarai tagság

- 2010 Romániai Építész Kamara
- 2017 Budapesti Építész Kamara

Nyelvismeret

Angol középfok („B2” komplex államilag elismert) Cambridge ESOL
Román nyelvből államilag elismert egynyelvű komplex felsőfokú

Szakmai díjak

- 2015 - „Aquincumi Múzeum - zártkörű, meghívásos (BME ÉDI) ötletpályázat”, I. díj, társsz.: Borsos Melinda, Dimitrijevic Tijana, Szentirmai Boglárka, Szántay Zsófia, <http://dla.epitesz.bme.hu/aquincumi-palyazat-nyertes-palyamu-bemutatasa/>
- 2014 - „MILD HOME és Eco Green Village Tatabányán” c. meghívásos építészeti ötletpályázat, dicséretben részesült pályamű
- 2013 - Érd, Téglagyár területének rendezése, meghívásos (BME ÉDI) pályázat 2. díj, társsz.: Francsics László, Szántay Zsófia, László Tamás, <http://dla.epitesz.bme.hu/meghivo-2/>

Ösztöndíjak

- 2012-2015 Miniszteri ösztöndíj, Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériuma és Balassi Intézet magyar állami ösztöndíja
- 2021-2022 NKA Építőművészet Kollégiumának alkotói támogatása a Peremhelyzetek - Székelyföldi kortárs építészet összefoglaló elemzés kéziratának megírására. Pályázati szám: 101102/00688.

Részvétel szakmai konferencián

- 2003 Az épített örökség felújításának elméleti és gyakorlati kérdései, Nemzetközi tudományos konferencia-sorozat, Tusnád
- 2004 Múzeum és karbantartás a XXI. század küszöbén, II Nemzetközi Diákköri Konferencia Malbork, Lengyelország
- 2008 Történeti tartószerkezetek nemzetközi tudományos konferencia-sorozat, Történeti faszerkezetek, Kolozsvár
- 2012 Műemlékvédelem Erdélyben V., Szováta
- 2013 A magyar falu fennmaradásának lehetőségeiről - házi konferencia az ÉDI falufejlesztéssel foglalkozó kutatócsoportja szervezésében, <http://dla.epitesz.bme.hu/tematikus-alkotas-a-magyar-falu-fennmaradasanak-lehetosegei/>
- 2013 Székelyföldi várak kutatása, helyreállítása és hasznosítása, Székelyudvarhely, 2013. április TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0009
- 2013 Az építészet megújulása a hagyományok tükrében. Folyamatok - a falu változásai, PhD-konferencia, Debrecen, Balassi Intézet és Emberi Erőforrások Minisztériuma
- 2013 Falukép-védelmi programok és településkép fejlesztési stratégiák Székelyföldön, 43. Román András Műemlékvédelmi Nyári Egyetem, Eger, ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület és Bugát Pál Egyesülete

Részvétel társas kiállításon

- 2007 Nagyszeben tornyai - tanulmányterv, Nagyszeben Polgármesteri Hivatal, csoportos kiállítás, kiállító - egyéni alkotómunka bemutatása
- 2010 2 évtized hargitai építészet (Identitáskeresés 1990-2010), csoportos kiállítás, kiállító - egyéni alkotómunka bemutatása, Csíkszereda
- 2013 ÉRD Téglagyár és környezetének hasznosítása, kiállító - BME doktori iskola meghívásos pályázat pályaműveinek kiállítása, 2. díjas terv, Érd, Városi Galéria, <http://dla.epitesz.bme.hu/meghivo-2/>
- 2013 BME DLA – NYÍLT NAP ÉS KIALLÍTÁS, kiállító - csoportos és egyéni alkotó-kutatómunka bemutatása, BME K épület 210 <http://dla.epitesz.bme.hu/bme-dla-nyilt-nap-es-kiallitas/>
- 2014 Mild Home és Eco Green Village Competition, Széchenyi István Egyetem, Építész Múteremház, pályamű bemutatása
- 2014 BTM Aquincumi Múzeum: A romkertől a régészeti parkig, Aquincumi Múzeum 1894-2014, Az aquincumi romterület fejlesztésére kiírt ötletpályázat pályaműveinek bemutatása
- 2014 DLA-POLC, az Építőművészeti Doktori Iskola elmúlt két év munkáit bemutató kiállítás, FUGA Építészeti Központ
- 2022 Arhitectura.6 biennálé: A székelyudvarhelyi Jézus Szíve kápolna felújítása, 2022. október. <https://arhitectura6.ro/restaurare-reabilitare-interventii-pe-fondul-construit/>

Oktatói tapasztalat - BME Középülettervezési Tanszék

- 2012-13/1 Space Composition (angol szak, Oliver Sales)
- 2012-13/2 Basics of architecture (angol szak, Hild György DLA)
Public Building Design 2. (angol szak, Schrammel Zoltán DLA, Grédics Gyula)
- 2013-14/1 Space Composition (angol szak, Oliver Sales)
- 2013/14/2 Építészet alapjai (Karner Anikó)
- 2014/15/1 Térkompozíció (angol szak, Karner Anikó)
- 2014/15/2 Középülettervezés 2 konzulens, Sugár Péter DLA
- 2016-17/2 Public Building Design 2. (meghívott konzulens, angol szak, Schrammel Zoltán DLA)

RÉSZLETES MŰJEGYZÉK

Megvalósult munkák

- _ Családi ház, Budakalász, Dolina u., építési bejelentési terv, 2021. szept.
- _ Családi ház, Budakalász, Klisovác u., építési bejelentési terv, 2019. máj.
- _ Aquincumi Múzeum Látványsétány, I. ütem, örökségvédelmi engedélyezési terv, 2018. aug., társsz.: Francsics László, Szántay Zsófia, Jahoda és Páricsy Építésziroda Kft.
- _ Aquincumi Múzeum határoló felületei - I. ütem, Szentendrei úti szakasz, megvalósíthatósági tanulmány, 2017. márc., társsz.: Szántay Zsófia
- _ Parasztház rekonstrukció és átalakítás, Nyim, engedélyezési és kiviteli tervek, 2017, vezető tervező: Major György DLA, társsz.: Szántay Zsófia
- _ Batthyány Általános és Sportiskola átépítése, bővítése 8 tantermes gimnáziummal, birkózócsarnokkal, Érd - 2016. máj., felelős tervező: Major György DLA, Karácsony Tamás DLA, társsz.: Szántay Zsófia, megbízó: Érd MJV Önkormányzata
- _ Egyesített Szent István és Szent László Kórház, 'László-sor' 5. számú épületének (Démétér ház) átalakítása, Budapest, 2015. okt., vezető tervező: Sugár Péter DLA, társsz.: Kun Tamás, Ilyés Zsuzsa, Giap Minh Trang, megbízó: Démétér Alapítvány
- _ Aquincumi Múzeum Területi Körülhatárolása – építészeti vázlattevé, 2015. márc., társsz.: Szántay Zsófia, Borsos Melinda, Dimitrijevic Tijana, Szentirmai Boglárka, megbízó: Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma
- _ Szent István Egyházi Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium felmérési terve, iskolaudvar felújítási koncepcióterve, Makó, 2014. jún., társsz.: Török Bence, Oroszlány Miklós, Nagy Balázs, megbízó: Boldogasszony Iskolanővérek Rendje
- _ Nyim falu településfejlesztési stratégia és értékkataszter (DLA projekt, 2013), társsz.: Francsics László, Szántay Zsófia, Major György DLA
- _ Feleki ház, Székelyudvarhely, 2012
- _ Fogászati rendelőintézet és laboratórium, Székelyudvarhely, 2012-2014
- _ Információs központ, Farkaslaka, 2010-2012
- _ Melinda Impex Rt. urbanisztikai rendezési terv, Székelyudvarhely, 2009
- _ IJ Családi ház, Lengyelfalva, 2009
- _ AL családi ház, Székelyudvarhely, 2009
- _ Boldogfalvi polgármesteri hivatal, 2008-2009
- _ NL családi ház, Székelyudvarhely, 2008
- _ Művelődési ház, Varság, 2008-2010
- _ 2 csoportos óvoda, Bögöz, 2007-2015

Műemlék felújítási munkák

- _ Tamási Áron Gimnázium épületének felújítási terve, Székelyudvarhely (épült 1909-ben, műemléki kód: HR-II-m-B-12897), 2010
- _ Tompa László utcai többlakásos családi ház és üzlethelyiség terve, Székelyudvarhely (műemléki kód: HR-II-a-B-12892, XIX. sz.), 2010
- _ A székelyudvarhelyi Jézus-kápolna felújítása (műemlék, XIII. sz.?, XVI. sz.?, műemléki kód: HR-II-a-A-12893), vezető tervező: Jakab Mária, műemléki szakmérnök: Keresztes Géza, munkatárs: Jakab Emőke, 2009

Tervpályázatok

- _ Ferenc tér városépítészeti, funkcionális és köztérépítészeti újragondolása, meghívásos építészeti ötletpályázat, kiíró: Ferencváros Önkormányzata, társsz.: Oroszlány Miklós, Weiskopf András, Borsos Melinda, Dimitrijevic Tijana (BME ÉDI), konzulens: Alföldi György DLA, 2014 ősz
- _ Aquincumi Múzeum régi múzeumépületének és a körülötte lévő romterület rehabilitációja, meghívásos építészeti ötletpályázat, kiíró: Budapest Történelmi Múzeum Aquincumi Múzeuma, társsz.: Borsos Melinda, Dimitrijevic Tijana, Szántay Zsófia, Szentirmai Boglárka (BME ÉDI), konzulens: Major György DLA – I. díj, 2014 tavasz
- _ Mild Home and Eco Green Village Tatabánya – meghívásos építészeti ötletpályázat, kiíró: Széchenyi István Egyetem és Tatabánya Önkormányzata, társsz.: Borsos Melinda, Dimitrijevic Tijana, Szántay Zsófia, Szentirmai Boglárka (BME ÉDI), konzulens: Major György DLA – dicséret, 2013 ősz
- _ Érd-Ófalu, téglagyári terület hasznosítási terve – meghívásos építészeti ötletpályázat, társsz.: Francsics László, Szántay Zsófia, László Tamás (BME ÉDI), konzulens: Major György DLA, 2013

PUBLIKÁCIÓS LISTA

Egyetemi kiadvány

- _ Nagyszeben tornyai tanulmányterv (Mircea Moldovan - Turnurile Sibiului Anului 2007), UTPRES kiadó, Kolozsvár, 2005
- _ A kolozsvári piarista templom barokk gyóntatószékének és padjainak felmérése (Istoria mobilierului-caiet de studii nr.2/Relevée de mobilier stil), UTPRES kiadó, Kolozsvár, 2005

Kiállítás katalógus

_ 2 évtized hargitai építészet (Identitáskeresés 1990-2010), Öregek otthona, Firtosmartonos - építészeti terv, Csíkszereda 2010

DLA kiadvány

_ KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa 2013. Településkép-fejlesztési stratégiák Székelyföldön. pp. 130-135. in: BME ÉDI 2012/13, A kicsi szép, ISSN 2063-5982

_ SZÁNTAY Zsófia – FRANCICS László – KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa 2013. Nyim, az aprófalvak fenntarthatósága. pp. 64-73. in: BME ÉDI 2012/13, A kicsi szép, ISSN 2063-5982

_ KOVÁCS-Magyari Zsuzsa 2013. Identitás az építészetben. A kelet-közép építészeti földrajza. pp. 130-135. in BME ÉDI 2013/14, Régió és identitás, ISSN 2063-5982

_ BORSOS Melinda – KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa – DIMITRIJEVIC Tijana – SZÁNTAY Zsófia – SZENTIRMAI Boglárka 2014. Aquincumi Múzeum Rehabilitációja (Rehabilitation of the Aquincum Museum) pp.: 150-153. in Régió és Identitás, BME ÉDI Évkönyv 2013/14, ISSN 2063-5982

_ TÖRÖK Bence – OROSZLÁNY Miklós – NAGY Balázs – KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa 2014. Boldogasszony Iskolanővérek. Rövid és hosszú távú fejlesztési lehetőségek a makói iskolában. pp. 38-43. in: BME ÉDI 2013/14, Régió és identitás, ISSN 2063-5982

_ BORSOS Melinda – KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa – DIMITRIJEVIC Tijana – SZÁNTAY Zsófia – SZENTIRMAI Boglárka 2016. Aquincumi információs keret. Aquincumi Múzeum megújuló határoló felületei pp. 48-53. in Aquincum elfogulatlan szemmel. Történeti alapok, Új kontextusok, A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építész-mérnöki Kar Középülettervezési Tanszék kreatív alkotói kutatása, Budapest: Épülettervezés Oktatásáért Alapítvány, szerk. SUGÁR Péter DLA – SOMOGYI Krisztina – KARÁCSONY Rita ISBN 978-963-12-5000-8

_ KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa 2016. Közösségi házak, buddhista pagodák, emléktemplomok. pp. 86-94, pp. 97-98. in: Építőművészeti Doktori Iskola Vietnami tanulmányút összefoglaló kiadvány, ISBN 978-963-313-222-7

Digitális folyóiratcikk

_ BORSOS Melinda – KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa – DIMITRIJEVICS Tijana – SZÁNTAY Zsófia – SZENTIRMAI Boglárka 2014. Aquincum, a nyertes pályamű. Műemlékem Magazin. http://www.muemlekem.hu/magazin/aquincum_tervpalyazat_nyertes_palyamu

Digitális könyv

_ BORSOS Melinda – KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa – DIMITRIJEVICS Tijana – SZÁNTAY Zsófia – SZENTIRMAI Boglárka 2015. Mild Home és Eco Green Village Tatabányán, pp. 119-125. Széchenyi István Egyetem Épülettervezési Tanszék, Győr, ISBN 978-615-5391-35-4, DOI 10.17201/SZE-ETT.2015.18
http://www.sze.hu/~eptansz/mildhome/WP4_MH+EGV_palyazat_kotet.pdf

Magyar digitális médiában

_ BORSOS Melinda – KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa – DIMITRIJEVICS Tijana – SZÁNTAY Zsófia – SZENTIRMAI Boglárka 2014. „*A mindentudó fal - Aquincum romjainak újragondolása*” <http://epiteszforum.hu/a-mindentudo-fal-aquincum-romjainak-ujragondolasa>

_ Tankönyvfejlesztés BME Középülettervezési tanszék. Középületek, 2014
<http://kozepuletek.bme.hu/mozgasjavito-intezet/>
<http://kozepuletek.bme.hu/egeszseghaz-balatonalmaidiban/>
<http://kozepuletek.bme.hu/idosek-otthona-es-egeszsegugyi-kozpont/>
<http://kozepuletek.bme.hu/janos-karoly-korhaz/>

_ FRANCICSNÉ SZÁNTAY Zsófia – FRANCICS László – KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa 2022. *Üzenet a kövekben – Az Aquincumi Múzeum megújuló határolófelületei, köztér rehabilitáció.*
<https://www.epiteszforum.hu/uzenet-a-kovekben--az-aquincumi-muzeum-megujulo-hatarolofeluletei-kozter-rehabilitacio>, utolsó elérés: 2023.01.20.

_ KOVÁCS-MAGYARI Zsuzsa 2022. *Peremhelyzetek - Székelyföldi kortárs építészet összefoglaló elemzése.* Kézirat az NKA Építőművészet Kollégiumának alkotói támogatásával. Pályázati szám: 101102/00688.

Kovács-Magyar Zsuzsa

PEREMHELYZETEK

A kortárs székelyföldi építészet kritikai elemzése

BME Építőművészeti Doktori Iskola
Budapest 2023

